

NORGES OFFENTLIGE UTREDNINGER

NOU 1994:14

Etter inntektsoppgjørene 1994

Rapport nr. 2, 1994 fra
Det tekniske beregningsutvalget for
inntektsoppgjørene

Avgitt til Administrasjonsdepartementet
21. juni 1994.

STATENS FORVALTNINGSTJENESTE
STATENS TRYKNING

OSLO 1994

Forord

Det tekniske beregningsutvalget la 12. januar i år fram sin hovedrapport foran årets inntektsoppgjør. Rapporten bygget delvis på et noe ufullstendig materiale for 1993. Beregningsutvalget ble sist gjenoppnevnt i februar 1990 for en fireårsperiode. Ved kongelig resolusjon av 4. februar i år ble oppnevningssperioden forlenget til 31. august 1994.

Det er således det samme utvalget som nå legger fram en ny rapport hvor reviderte nasjonalregnskapstall og annen statistikk for 1993 er innarbeidet. Rapporten gir en oversikt over lønns- og inntektsutviklingen, prisutviklingen og utviklingen i konkurranseevnen. Det gis også korte oversikter over utviklingen i verdensøkonomien og i norsk økonomi generelt. Videre gis det en revidert prisprognose for 1994.

Utvalgets medlemmer, med unntak av Norges Fiskarlags medlem, har deltatt i arbeidet med rapporten. I tillegg har følgende bidratt: økonomisk rådgiver Eystein Gjelsvik, Landsorganisasjonen i Norge, seniorøkonom Oddbjørn Eidem, Næringslivets Hovedorganisasjon, forskningssjef Øystein Olsen og forsker Torbjørn Eika, Statistisk sentralbyrå, rådgiver Tormod Belgum, Administrasjons-departementet, rådgiver Ingrid Rasmussen, rådgiver Sigrid Russwurm og førstekonsulent Kyrre Aamdal, Finansdepartementet.

Oslo, 21. juni 1994

Svein Longva Leder

Leif Forsell

Olav Magnussen

Bernhard Nestaas

Stein Reegård

Hans Henrik Scheel

KAPITTEL 1

Den samlede inntektsutviklingen**1.1 INNTEKTSUTVIKLINGEN FOR NORGE**

- *Økning i disponibel realinntekt for Norge på nær 3 prosent i 1993 – positive bidrag fra produksjonsvekst og rente- og stønadsbalansen.*

Bruttonasjonalproduktet gir uttrykk for den samlede verdiskapningen i landet, utført av innenlandske produsenter i næringsvirksomhet og offentlig forvaltning. Etter fradrag for kapitalslit, som er den beregnede verdireduksjonen av produksjonskapitalen i landet som følge av slitasje og elde, framkommer *nettonasjonalproduktet* som netto verdiskaping eller nettoinntekt opptjent i Norge.

Uten økonomisk samkvem med andre land ville nettonasjonalproduktet også vært landets disponible inntekt. Som deltaker i det internasjonale økonomiske samkvem vil imidlertid Norge ha finansinntekter av fordringer på utlandet og utlendinger ha tilsvarende inntekter på fordringer på oss, og vi kan motta og gi inntektsoverføringer. *Nasjonalinntekten* er den samlede inntekt som tilfaller nordmenn, og framkommer ved å legge netto renter, aksjeutbytte og annen faktorinntekt fra utlandet til nettonasjonalproduktet. Ved i tillegg å legge netto stønader fra utlandet til nasjonalinntekten, får en fram *disponibel inntekt for Norge*. Disponibel inntekt viser hva Norge har til disposisjon til privat og offentlig konsum og til sparing. For et land er sparing det samme som summen av netto realinvestering (økning av produksjonskapitalen) og netto finansinvestering (økning av netto fordringer på utlandet).

Tabell 1.a: Inntektsutviklingen for Norge. Milliarder kroner (løpende priser)

	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991*	1992*	1993*
Bruttonasjonalprodukt	452,5	500,2	513,7	561,5	583,3	621,4	660,6	686,7	703,0	733,6
- Kapitalslit	62,5	66,5	72,6	83,3	91,2	96,7	98,8	102,5	104,2	109,3
= NETTONASJONALPRODUKT	390,0	433,7	441,1	478,2	492,1	524,7	561,7	584,2	598,8	624,3
+ netto renter og aksjeutbytte fra utlandet	-13,1	-9,5	-9,0	-9,6	-13,5	-17,8	-17,2	-17,5	-22,0	-22,7
= NASJONALINNTEKT	376,8	424,2	432,1	468,6	478,5	506,8	544,5	566,7	576,7	601,5
+ netto stønader fra utlandet	-4,2	-4,8	-6,0	-6,6	-7,4	-7,8	-8,9	-9,8	-11,1	-10,0
= DISPONIBEL INNTEKT FOR NORGE	372,7	419,4	426,1	462,0	471,2	499,1	535,7	556,9	565,6	591,5

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 1a viser at disponibel inntekt for Norge økte fra 535,7 milliarder kroner i 1990 til 556,9 milliarder kroner i 1991, eller med 4 prosent. For 1992 viser foreløpige nasjonalregnskapstall en økning i Norges disponible inntekt på vel 1,5 prosent fra året før, mens inntektsveksten fra 1992 til 1993 i de siste nasjonalregnskapsberegningene er anslått til i overkant av 4,5 prosent.

Tallene i tabell 1a er ikke korrigert for prisendringer. Ved å deflatere tallene med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk bruk av varer og tjenester, kommer en fram til begrepet «*disponibel realinntekt for Norge*».

Tabell 1b viser den årlige veksten i disponibel realinntekt for Norge for årene 1984-1993. Med unntak for 1990 hvor den disponible realinntekten økte med knappe 3 prosent har det vært svak og tildels negativ vekst helt fra 1986 til og med 1992. Foreløpige nasjonalregnskapstall for 1993 viser at veksten da igjen kom opp i nær 3 prosent. Til tross for dette var nivået på Norges disponible realinntekt om lag 3,5 prosent lavere enn i 1985.

Tabell 1.b: Vekst i disponibel realinntekt for Norge¹⁾. Prosent

	Endring fra året før									
	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991*	1992*	1993*
Vekst i disponibel realinntekt	8,7	5,5	-5,3	-0,6	-3,7	1,3	2,9	0,3	-0,9	2,8
Bidrag til vekst, prosentpoeng: ²⁾										
– Produksjonsvekst i utvinning og rørtransport av råolje og gass ³⁾	2,4	0,6	1,4	1,5	1,0	2,3	0,4	1,9	2,1	0,9
– Produksjonsvekst i øvrige næringer ³⁾	3,9	5,8	3,2	0,2	-2,3	-2,2	1,5	-0,5	2,0	1,7
– Endring i bytteforholdet	2,1	-2,0	-10,1	-2,3	-1,6	2,0	0,9	-1,0	-4,1	0,0
– Endring i rente og stønadsbalansen overfor utlandet	0,2	1,0	0,1	0,1	-0,8	-0,8	0,1	-0,1	-0,9	0,2

* Foreløpige tall

1) Inntektstall deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk bruk av varer og tjenester, dvs. innenlandske sluttleveringer inkl. lagerendring, ekskl. kapitalslit.

2) Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrundning

3) Produksjonsvekst målt ved nettoproduktet regnet i faste priser.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

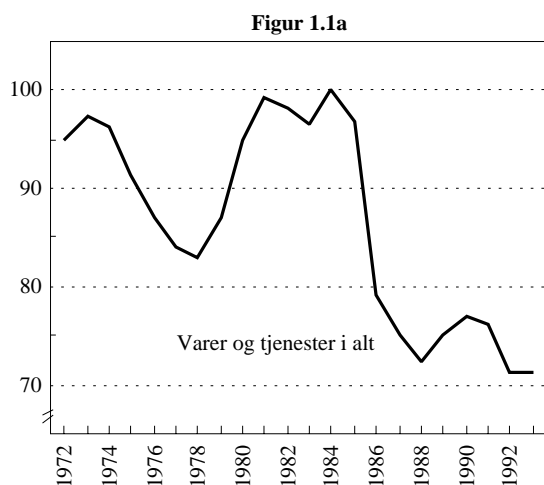
Veksten i disponibel realinntekt for Norge kan splittes i bidrag fra henholdsvis innenlandsk produksjonsvekst (nettonasjonalprodukt i faste priser), endring i rente- og stønadsbalansen overfor utlandet og endring i bytteforholdet overfor utlandet («terms of trade»). Vekstbidragene er vist i tabell 1b, der bidraget fra produksjonsveksten er oppdelt videre på oljevirkosomhet og øvrige næringer. Oljevirkosomhet er definert som summen av næringene utvinning og rørtransport av olje og gass.

Bidraget fra produksjonsveksten var avtakende i andre halvdel av 1980-årene, fra en topp i 1985 på 6,4 prosentpoeng. Vekst i oljevirkosomheten bidro gjennomgående positivt i denne perioden, mens produksjonen i øvrige næringer viste svikt og ga negative bidrag til veksten i disponibel realinntekt i 1988 og 1989. Denne tendensen ble brutt i 1990, med positive vekstbidrag både fra olje- og gassproduksjonen (0,4 prosentpoeng) og fra aktiviteten i øvrige næringer (1,5 prosentpoeng). For 1991 var vekstbidraget fra oljevirkosomheten i underkant av 2 prosentpoeng, mens produksjonsveksten i andre sektorer sett under ett bidro svakt negativt. Foreløpige regnskapstall viser at produksjonsveksten i fastlandsøkonomien tok seg opp i 1992, og ga et bidrag til veksten i Norges disponible realinntekt på 2 prosentpoeng. Samtidig fortsatte veksten i olje- og gassproduksjonen, slik at det samlede vekstbidraget

fra produksjonsvirksomhet i 1992 kom opp i vel 4 prosentpoeng. Petroleumsproduksjonen økte også i 1993, men veksttakten var klart svakere enn året før. Ifølge de foreløpige nasjonalregnskapstallene var produksjonsveksten i øvrige næringer noe lavere enn året før, slik at vekstbidraget i 1993 fra produksjonsvirksomhet under ett er beregnet til 2,6 prosent.

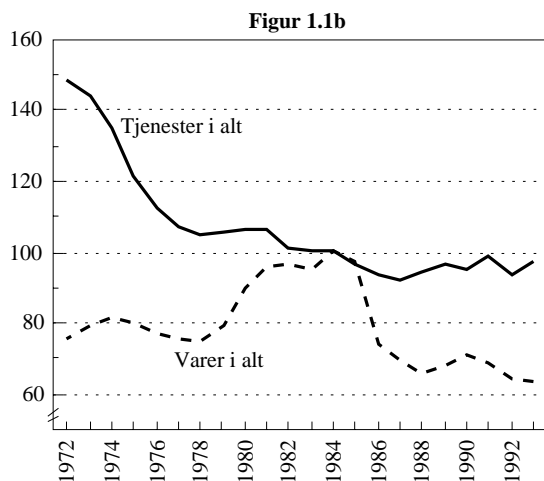
Bytteforholdet overfor utlandet beregnes som forholdet mellom gjennomsnittlig eksportpris og gjennomsnittlig importpris. Hvis prisene på norsk eksport over en periode stiger mindre enn prisene på de varer og tjenester Norge importerer, betyr dette at landet kan importere mindre for hver enhet eksportvare enn tidligere. En slik forverring i bytteforholdet trekker isolert sett disponibel realinntekt ned.

Figurene 1.1a-c viser utviklingen i bytteforholdet overfor utlandet for varer og tjenester i alt, for tjenester, for varer i alt og oppdelt i såkalte tradisjonelle og ikke-tradisjonelle varer. De ikke-tradisjonelle varene utgjøres av råolje og naturgass, skip, boreplattformer og direkte import og eksport til oljevirksomheten.

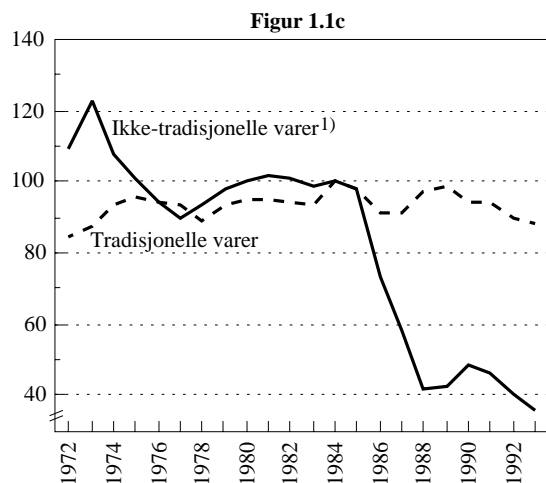
Figur 1.1a Bytteforholdet overfor utlandet. 1984=100

Bytteforholdet overfor utlandet bedret seg markert i 1989, i hovedsak som følge av oppgang i fraktratene. I 1990 økte disponibel realinntekt med ytterligere 0,9 prosentpoeng som følge av forbedret bytteforhold. Denne utviklingen skyldtes i særlig grad økte priser på råolje og naturgass i forhold til året før. For 1991 viser derimot foreløpige anslag en forverring av bytteforholdet med utlandet, med et negativt bidrag til veksten i disponibel realinntekt på 1 prosentpoeng. Bakgrunnen for dette er først og fremst lavere gjennomsnittlige eksportpriser på olje og gass i forhold til 1990, men også flere tradisjonelle eksportvarer viste en negativ prisutvikling gjennom 1991. Eksportprisene på viktige norske eksportprodukter fortsatte å falle i 1992, og ga et negativt bidrag til veksten i disponibel realinntekt fra endret bytteforhold på over 4 prosentpoeng. Foreløpige nasjonalregnskapstall viser den samme gjennomsnittlige prisveksten for import og eksport fra 1992 til 1993, slik at bytteforholdet holdt seg uendret.

Figur 1.1b Bytteforholdet overfor utlandet. 1984=100

Som følge av redusert utenlandsgjeld og dermed lavere renteutgifter, ga *endringen i rente- og stønadsbalansen* et svakt positivt bidrag til veksten i disponibel realinntekt i 1990. En fortsatt reduksjon i utenlandsgjelden trakk renteutgiftene ytterligere ned i 1991, men dette ble oppveid av ekstraordinært store utbetalinger av aksjeutbytte fra oljeselskaper til utenlandske eiere. Alt i alt var det en svak forverring av rente- og stønadsbalansen i 1991. Utbetalingene av aksjeutbytte til utlandet økte ytterligere i 1992, til over 13 milliarder kroner regnet netto, mot rundt 6,5 milliarder kroner i 1991. Denne økningen må ses i lys av skattereformen og endringer i regnskapslovgivingen fom. regnskapsåret 1992, som har åpnet for høyere utbytteutdeling enn tidligere. Ifølge beregningene ga utviklingen i rente- og stønadsbalansen samlet et negativt vekstbidrag på knappe 1 prosentpoeng til veksten i disponibel realinntekt fra 1991 til 1992. De foreløpige tallene fra utenriksregnskapet viser at rente og stønadsbalansen bidro svakt positivt til veksten i disponibel realinntekt for Norge i 1993. Bedringen av rente- og stønadsbalansen skyldtes en reduksjon i Norges netto aksje- og stønadsutbetalinger til utlandet. Til tross for den generelle rentenedgangen og reduksjonen i Norges netto gjeld, var det en klar oppgang i netto renteutbetalinger fra 1992 til 1993. Mye av forklaringen bak dette ligger i at Norges Bank fikk forskjøvet renteinntekter opptjent i 1993 fra desember 1993 til januar 1994.

Figur 1.1c Bytteforholdet overfor utlandet. 1984=100

1. Råolje og naturgass, skip, boreplattformer og direkte eksport og import til oljevirksomheten.

1.2 FAKTORINNTEKT, LØNN OG DRIFTSRESULTAT

I nasjonalregnskapet blir det for landet som helhet og for hver næring beregnet en *faktorinntekt* som gir uttrykk for den inntekten som tilfaller arbeidskraft og kapital. Faktorinntekten beregnes som nettonasjonalprodukt (nettoproduktet for hver næring) fratrukket netto indirekte skatter. Faktorinntekten deles i *lønnskostnader* og *driftsresultat*. Lønnskostnadene omfatter lønn (inklusive andre sosiale utgifter) til lønnsinntakere samt arbeidsgiveravgift til folketrygden og andre trygdeordninger. Driftsresultatet utgjør den beregnede inntekt av produksjonsfaktorene kapital og eierens egen arbeidsinnsats. Som følge av at tall for driftsresultat beregnes som restposter, må en regne med tildels store feilmarginer i disse anslagene.

Tabell 1.c: Nettonasjonalprodukt og faktorinntekt. Milliarder kroner

	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991*	1992*	1993*
Nettonasjonalprodukt	390,0	433,7	441,2	478,4	492,1	524,7	561,7	584,2	598,8	624,3
- Netto indirekte skatter	52,5	64,1	70,4	76,0	73,2	70,0	71,1	72,8	77,0	79,6
= Faktorinntekt	337,5	369,6	370,8	402,2	418,9	454,7	490,6	511,4	521,7	544,7
Lønnskostnader	216,4	239,7	271,4	306,3	324,2	328,6	342,0	356,4	368,5	373,2
Driftsresultat	131,2	129,9	99,4	95,9	94,6	126,1	148,6	155,0	153,2	171,5

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 1.d: Faktorinntektsutviklingen. Prosent

	Gj.snittlig årlig endring				Endring fra året før					
	1975-80	1980-85	1985-90	1987	1988	1989	1990	1991*	1992*	1993*
Nettonasjonalprodukt	13,8	12,2	5,3	8,4	2,9	6,7	7,1	4,0	2,5	4,3
Faktorinntekt	14,2	11,5	5,8	8,5	4,1	8,5	7,9	4,2	2,0	4,4
Lønnskostnader	11,0	10,5	7,4	12,9	5,9	1,1	4,1	4,2	3,4	1,3
Driftsresultat	23,3	13,4	2,7	-3,5	-1,3	34,1	17,8	4,3	-1,1	11,9

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Etter sterk vekst på 1970- og 1980-tallet har lønnskostnadene de siste årene økt moderat. Dette reflekterer både en svak utvikling i sysselsettingen de siste årene og redusert vekst i lønn pr. årsverk. Fra 1989 til 1990 og fra 1990 til 1991 økte de totale lønnskostnadene med vel 4 prosent begge år, mens veksten i 1992 var 3,4 prosent. Ifølge de siste nasjonalregnskapstallene var den nominelle veksten i lønnskostnadene i hele økonomien kommet ned i 1,3 prosent i 1993, noe som også må ses i lys av nedsettelsen av arbeidsgiveravgiften med virkning fra 1. januar 1993.

Etter et kraftig fall i driftsresultatet fra 1985 til 1986, utløst av oljeprisfallet, fortsatte nedgangen i 1987 og 1988, men med minsket styrke. I 1989 snudde denne tendensen og driftsresultatet økte med rundt 34 prosent fra 1988. Den sterke veksten i driftsresultatet for økonomien som helhet fortsatte i 1990, med en registrert økning på 17,8 prosent. En vesentlig del av inntektsveksten i disse to årene skriver seg fra oljevirkosomheten. I 1991 og 1992 ga svak og tildels negativ prisutvikling på viktige norske eksportprodukter svakere utvikling i driftsresultatet. I 1991 økte disse inntektene med vel 4 prosent for så å gå ned med vel 1 prosent fra 1991 til 1992. De foreløpige nasjonalregnskapstallene viser en oppgang i driftsresultatet på nær 12 prosent fra 1992 til 1993. Den markerte bedringen har blant annet sammenheng med god produktivitetutvikling, moderat lønnsvekst, nedsettelsen av arbeidsgiveravgiften og en gjennomgående tendens til noe lavere prisvekst på importert vareinnsats enn på ferdige produkter.

Endringer i funksjonell inntektsfordeling

I tabellene 1e og 1f og "" i figur 1.2a-"" i c vises tall for lønnskostnader og driftsresultat for hovedgrupper av sektorer for å belyse hovedtrekk ved utviklingen i den funksjonelle inntektsfordelingen. Med funksjonell inntektsfordeling menes at inntektene er gruppert på næring eller offentlig forvaltningssektorer etter hvor de er opptjent. På grunn av den store usikkerheten som er knyttet til tallmaterialet og det pågående arbeidet med hovedrevisjonen av nasjonalregnskapet, har Statistisk sentralbyrå ennå ikke publisert næringsfordelte tall for driftsresultat for 1992 og 1993. De næringsfordelte driftsresultatstallene som er vist i tabeller og figurer nedenfor, er Beregningsutvalgets anslag.

Tabell 1.e: Lønnskostnader for hovedgrupper av næringer. Mrd. kroner

	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991*	1992*	1993*
Alle næringer	216,4	239,7	271,4	306,3	324,2	328,6	342,0	356,4	368,5	373,2
Offentlig forvaltning	58,5	64,2	71,1	80,7	86,5	92,1	98,1	105,6	112,4	116,1
Næringsvirksomhet	157,9	175,5	200,4	225,6	237,7	236,5	243,9	250,8	256,1	257,0
Oljevirksomhet	4,2	5,2	6,0	6,6	7,0	7,6	8,1	9,1	10,0	10,5
Næringsvirksomhet ellers	153,7	170,3	194,4	219,0	230,7	228,9	235,8	241,7	246,1	246,6
Industri (ekskl. raff.)	44,7	49,2	54,6	60,5	61,4	59,9	62,1	63,1	64,9	65,3
Fastlands-Norge (ekskl. off. forv.)	146,9	163,9	188,6	214,3	226,0	223,3	229,3	234,9	239,4	239,6
Skjermede næringer (ekskl.off.)	110,6	124,1	144,7	166,2	177,7	176,7	181,1	186,1	189,3	189,2
Utekonk.næringer	8,6	9,1	9,9	10,6	11,0	11,1	11,3	11,6	11,6	11,7
Hjemmekonk. næringer	27,7	30,7	34,0	37,5	37,3	35,5	36,9	37,2	38,6	38,8

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 1.f: Driftsresultat for hovedgrupper av næringer. Mrd. kroner

	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991*	1992* ¹⁾	1993* ¹⁾
Alle næringer ²⁾	121,2	129,9	99,4	95,9	94,6	126,1	148,6	155,0	153,2	171,5
<i>Offentlig forvaltning</i>	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Næringsvirksomhet	136,6	145,4	119,7	120,2	119,2	151,8	173,8	179,2	177,1	196,8
Oljevirksomhet	56,0	59,9	24,5	22,1	12,0	33,0	47,7	48,6	47,2	50,1
Næringsvirksomhet ellers	80,6	85,5	95,2	98,1	107,2	118,8	126,1	130,6	129,9	146,8
Industri (ekskl. raff.)	14,8	15,1	15,1	15,7	17,7	20,6	17,0	17,5	15,2	18,3
Fastlands-Norge	67,6	71,2	75,1	75,9	82,6	90,0	97,3	99,1	103,3	116,8
Skjermede næringer	52,3	56,1	59,6	59,5	63,7	70,0	78,7	81,8	89,2	100,9
Utekonk. næringer	7,0	4,5	3,0	3,6	8,3	9,0	5,3	2,9	-0,6	-0,4
Hjemmekonk. næringer	8,3	10,6	12,5	12,8	10,6	11,0	13,3	14,5	14,7	16,3

* Foreløpige tall

1) Beregningsutvalgets anslag for underpostene

2) Forskjellen mellom totalt driftsresultat og driftsresultatet for næringsvirksomhet skyldes en korreksjonspost i nasjonalregnskapet for frie banktjenester, som er beregnet fra rentemarginene i bankene. Dette regnes ikke som verdiskapning for økonomien under ett.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

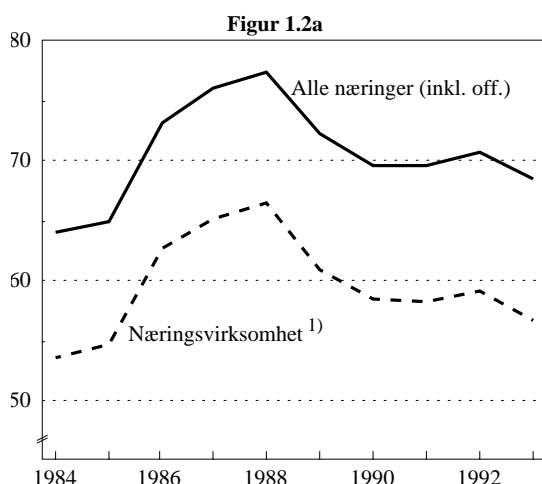
Tabell 1e viser at mens de samlede lønnskostnadene i 1993 er anslått til vel 373 milliarder kroner, er lønnskostnadene i næringsvirksomhet 257 milliarder kroner. Forskjellen utgjøres av lønnskostnadene i offentlig forvaltning. Industriens lønns-

kostnader utgjør i overkant av en fjerdedel av totale lønnskostnader i næringsvirksomhet. Ser en på fordelingen av fastlands-Norges lønnskostnader etter konkurransestype, er skjermet virksomhet, som omfatter hovedtyngden av private tjenesteytende næringer, dominerende. Den svake nominelle veksten i lønnskostnadene de siste årene skyldes svak, og tildels negativ utvikling i sysselsettingen, samt moderate lønnstillegg. Nedgang i industrisysselsettingen gjenspeiles i særlig svak vekst i lønnskostnadene i denne næringsgruppen. Jevn sysselsettingsvekst i offentlig virksomhet forklarer på den annen side den økende forskjellen mellom totale lønnskostnader og lønnskostnader for næringsvirksomhet.

Tallene for driftsresultat (jf. tabell 1f) er påvirket av den generelle konjunktursituasjonen i norsk og internasjonal økonomi, og viser derfor betydelige svingninger fra år til år. Spesielt vil endringer i prisene på norske eksportprodukter føre til sterke fluktuasjoner i driftsresultatet i en del næringsgrupper. Bevegelser i oljeprisen er her av særlig betydning på grunn av at overskuddene i oljevirksomheten i perioder har utgjort en betydelig andel av samlet driftsresultat i næringsvirksomhet i Norge. En forholdsvis sterk konsentrasjon av norsk tradisjonell vareeksport på produkter som metaller og andre lite bearbejdede varer, hvor prisene på verdensmarkedet fluktuerte betydelig, bidrar også til å forklare variasjonene i driftsresultatet i visse sektorer.

Nedgangen i det samlede driftsresultatet på vel 35 milliarder kroner fra 1985 til 1988 skyldes i hovedsak inntektssvikt i oljevirksomheten etter prisfallet på råolje. I 1985 svarte oljesektoren for 46,5 prosent av det totale driftsresultatet; i 1988 var denne andelen redusert til 12,7 prosent. Året etter ble denne andelen nær fordoblet igjen, og driftsresultatet i oljevirksomheten økte ytterligere i 1990, til nær 48 milliarder kroner. De siste tre årene har driftsresultatet i petroleumssektoren ligget om lag uendret på dette nivået. I 1993 utgjorde dette nær 30 prosent av driftsresultatet for økonomien under ett.

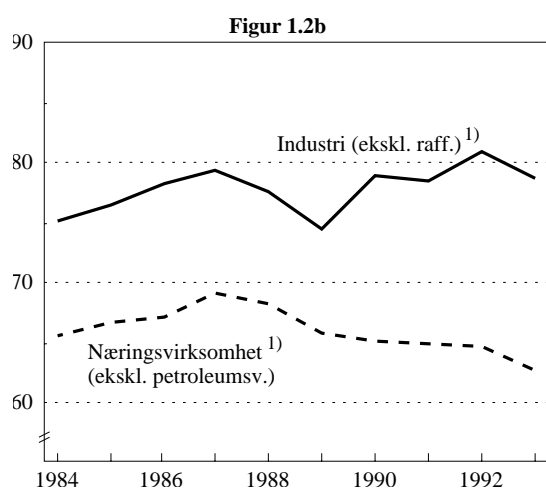
Tabell 1f viser at også driftsresultatet for fastlandsnæringene under ett har økt betydelig de siste årene; fra vel 82 milliarder kroner i 1988 til nær 117 milliarder kroner i 1993 ifølge foreløpige anslag.

Figur 1.2a Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå

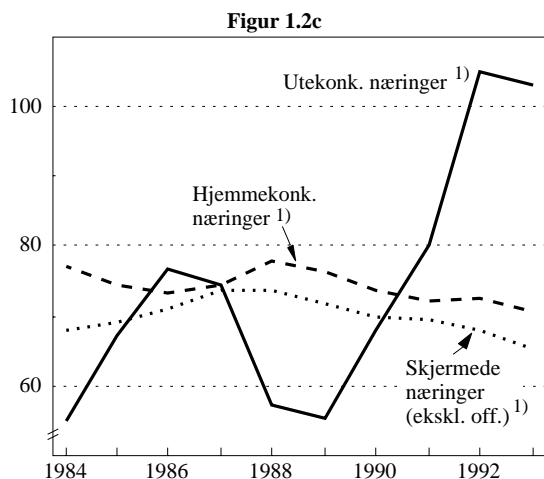
Med tanke på å belyse utviklingen i den funksjonelle inntektsfordelingen er det av interesse å studere nærmere hvordan lønnskostnadene som andel av den totale faktorinntekten har endret seg over tid. Utviklingen i slike lønnskostnadsandeler er vist i figur 1.1a-c for de samme gruppene av sektorer som i tabellene 1e og 1f. Mens lønnskostnadsandelen i næringsvirksomhet (utenom offentlig forvaltning) var økende gjennom store deler av 1970-tallet og nådde et toppnivå på nær 74 prosent i 1977, førte økende oljeinntekter til at andelen deretter avtok og kom helt ned i 54 prosent i 1984 (jf. figur 1.2a). Etter ny økning i lønnskostnadsandelen i årene 1985-88 har den falt igjen de siste årene. I 1993 var lønnskostnadsandelen i næringsvirksomhet knappe 57 prosent ifølge Beregningsutvalgets anslag.

Figur 1.2b Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 1.2b viser utviklingen i lønnskostnadsandelene for næringsvirksomhet og industri når en trekker ut oljevirkosmheten og raffinerier. For næringsvirksomhet utenom oljesektoren økte lønnskostnadsandelen i perioden 1984-87, fra vel 65 prosent til rundt 69 prosent. I de etterfølgende årene har andelen gått noe ned, til under 63 prosent i 1993 ifølge anslag foretatt for Beregningsutvalget. For industrien (utenom raffinerier) har lønnskostnadsandelen ligget mellom 75 og 80 prosent i den siste 10 års perioden. Foreløpige anslag viser en lønnskostnadsandel for industrien i fjor på knappe 79 prosent.

Figur 1.2c Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt

1. Beregningsutvalgets anslag for 1993

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 1.2c viser utviklingen i lønnskostnadene som andel av faktorinntekten for fastlandsnæringer (eksklusive offentlig forvaltning) gruppert etter konkurranse-type. I de skjermede næringene har lønnskostnadsandelen vært jevnt nedadgående i de senere årene – fra 74 prosent i 1988 og ned mot 65 prosent i 1993. For utekonkurrerende næringer observeres derimot store fluktasjoner i lønnskostnadsandelen. Dette reflekterer som nevnt konjunkturfølsomheten i norsk eksportindustri, med store prisendringer som gir seg utslag i svingninger i faktorinntekt og driftsresultat. Fra en bunnivå på rundt 55 prosent i 1989, har lønnskostnadsandelen økt betydelig de siste tre årene på grunn av prisfall på flere viktige eksportprodukter. Med et anslått negativt driftsresultat (jf. tabell 1f) er lønnskostnadsandelen for denne næringsgruppen i 1992 og 1993 anslått til over 100 prosent. For hjemmekonkurrerende næringer har det vært mindre endringer i lønnskostnadsandelen. Etter å ha ligget på over 73 prosent gjennom 1980-tallet, har lønnskostnadene som andel av faktorinntekten falt ned mot 70 prosent i 1993 ifølge foreløpige anslag.

1.3 DEN INSTITUSJONELLE INNTEKTSFORDELINGEN

I dette avsnittet presenteres hovedtrekk ved inntektsutviklingen i Norge etter såkalt *institusjonell sektorinndeling*. Dette betyr at disponibel inntekt for Norge er gruppert etter hvem inntektene tilfaller. Blant institusjonelle sektorer skiller en vanligvis mellom: Offentlig forvaltning, finansinstitusjoner, ikke-personlige foretak, husholdningene og utlandet. På grunn av den pågående hovedrevisjonen av nasjonalregnskapet vil deler av inntektsregnskapet, hvor disse tallene er hentet fra, ikke bli revidert/beregnet for 1992 og 1993. Nye tall fra inntektsregnskapet etter det nye beregningsopplegget er ventet ferdig samtidig med den øvrige nasjonalregnskapsstatistikken i løpet av våren 1995. Det er da planlagt at en vil ha regnskapstall for årene fra 1988 til 1994.

I dette avsnittet vises kun tall for total disponibel inntekt for de ulike gruppene av inntektsmottakere. I neste kapittel gis imidlertid en nærmere presentasjon og analyse av inntektsutviklingen for husholdningssektoren. Der er også tallene fra inn-

teksregnskapet supplert med tradisjonelle beregninger av utviklingen av disponibel realinntekt for utvalgte typehushold, differensiert etter familietype og inntektsnivå.

Offentlig forvaltning består av stats-, trygde- og kommuneforvaltningen. Inntektene består i hovedsak av direkte og indirekte skatter, mens de viktigste postene på utgiftssiden ved beregning av disponibel inntekt er subsidier og overføringer til private konsumenter. Disponibel inntekt for offentlig forvaltning vokste gjennom første halvdel av 1980-tallet sterkere enn disponibel inntekt for landet under ett. Økningen i inntektene for offentlig forvaltning var særlig sterk i 1984 og 1985, både på grunn av vekst i oljeskattene og som en følge av generelt økt aktivitetsnivå i økonomien. Det markerte fallet i disponibel inntekt i 1986 skyldes nedgangen i skatteinntektene fra petroleumsproduksjonen. De siste fem årene har disponibel inntekt for offentlig forvaltning vokst relativt sett svakere enn for økonomien som helhet. En viktig grunn til dette er økte utbetalinger til husholdninger i form av stønader. I tillegg har den generelt sett svake utviklingen i aktivitetsnivået bremset skatteinntekten. Svekkelsen av statens budsjettbalanse de siste årene har også ført til en reduksjon i nettoenteinntektene for offentlig forvaltning. I 1993 er disponibel inntekt for offentlig forvaltning anslått til 157 milliarder kroner. Dette er det beløpet som i 1993 var disponibelt for offentlig konsum og til sparing, enten i form av realinvesteringer eller ved at det offentlige øker sine fordringer på andre grupper (netto finansinvestering).

Tabell 1.g: Disponibel inntekt for Norge etter inntektsmottaker. Mrd. kroner og prosentvis fordeling.

Milliarder kroner										
	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991*	1992*	1993*
Offentlig forvaltning	127,3	153,1	142,7	156,9	153,2	155,7	169,7	163,7	158,3	157,3
Finansinstitusjoner	5,4	4,6	9,5	17,6	13,1	9,0	7,9	13,6	22,1	34,7
Offentlig eide institusjoner	1,4	0,9	3,5	8,4	3,8	-1,3	-3,3	2,1		
Private finansinstitusjoner	4,0	3,8	6,0	9,3	9,3	10,3	11,2	11,5		
Ikke-personlige foretak	17,4	22,5	10,9	6,9	4,6	19,5	19,0	20,7		
Husholdninger	222,6	239,2	262,9	280,7	300,3	314,9	339,1	358,9	385,2	399,5
Disponibel inntekt for Norge	372,7	419,4	426,0	462,1	471,2	499,1	535,7	556,9	565,6	591,5
Prosentvis fordeling										
Offentlig forvaltning	34,2	36,5	33,5	34,0	32,5	31,2	31,7	29,4	28,0	26,6
Finansinstitusjoner	1,4	1,1	2,2	3,8	2,8	1,8	1,5	2,4	3,9	5,9
Offentlig eide banker	0,4	0,2	0,8	1,8	0,8	-0,3	-0,6	0,4		
Private finansinstitusjoner	1,1	0,9	1,4	2,1	2,0	2,1	2,1	2,0		
Ikke-personlige foretak	4,7	5,4	2,6	1,5	1,0	3,9	3,5	3,7		
Husholdninger	59,7	57,0	61,7	60,7	63,7	63,1	63,3	64,5	68,1	67,5
Disponibel inntekt for Norge	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* Foreløpige anslag

Kilde: Statistisk sentralbgrå

Finansinstitusjoner består av Norges Bank, private og offentlige banker, forsikringselskaper, kredittforetak og andre finansieringsinstitusjoner. Etter sterkt fall i

1988 og 1989 ble disponibel inntekt brakt tilbake til nivået fra begynnelsen av 1980-tallet, dvs. rundt 9 milliarder kroner. Etter svak nedgang også i 1990 viser foreløpige anslag for 1991 at finansinstitusjoners disponible inntekt i dette året kom opp i nær 14 milliarder kroner. Det er her viktig å være klar over at finansinstitusjonenes tap på utlån ikke kommer med i denne oppstillingen. Tapene regnes som omvurderinger av fordringer/gjeld, og hører hjemme i et kapitalregnskap.

Ikke-personlige foretak (selskaper) består av statseide foretak (inklusive statens forretningsdrift, men eksklusive offentlig eide banker), kommuneforetak og private ikke-personlige foretak. Tabell 1g viser at denne sektoren hadde sterk vekst i sine inntekter fram til 1986 da disponibel inntekt ble mer enn halvert, som en følge av reduksjonen i driftsresultatet i petroleumssektoren. Etter et par år med svak inntektsvekst, økte disponibel inntekt igjen markert i 1989. Sterk inntektsvekst i oljevirk-somheten var en hovedforklaring, men også driftsresultatet i industrien økte markert. Inntektene i selskapssektoren endret seg lite i de to neste årene.

Hovedrevisjonen av nasjonalregnskapet medfører at reviderte 1992-tall og nye 1993-tall for disponibel inntekt for finans- og selskapssektoren ikke vil foreligge før våren 1995. Foreløpige anslag på de to sektorenes disponible inntekt samlet foreligger imidlertid og viser en kraftig reduksjon fra 1991 til 1992. Fra 1992 til 1993 var det imidlertid en markert økning i de to sektorenes samlede inntekt, og nivået på de disponible inntektene i 1993 ser ut til å ha kommet på et noe høyere nivå enn i 1991.

Husholdningssektoren omfatter alle personer hjemmehørende i Norge, inklusive selvstendige næringsdrivende som driver ikke-finansiell virksomhet og som ikke er inkludert i foretakssektoren. Husholdningssektoren er den klart største av de institusjonelle sektorene målt ved disponibel inntekt. Av tabellen ovenfor framgår også at andelen har vært økende over tid; husholdningene mottok i 1992 hele 68 prosent av landets totale disponible inntekt. Tabellen viser at veksten i husholdningenes disponible inntekt var forholdsvis moderat (lavere enn gjennomsnittet) fram til midt på 1980-tallet. I 1986 sank disponibel inntekt for landet som helhet, mens inntektene for husholdningene viste markert vekst. Som en konsekvens økte husholdningenes andel av Norges disponible inntekt, fra ca. 57 til nær 62 prosent. I årene 1990 til 1992 var også veksten i husholdningenes inntekter betydelig og andelen av Norges disponible inntekt kom opp i hele 68 prosent i 1992. Ifølge de siste nasjonalregnskapstallene økte husholdningenes samlede disponible inntekt med 3,7 prosent fra 1992 til 1993, som er en noe lavere inntektsvekst enn for landet som helhet. Faktorene bak inntektsutviklingen for husholdningene belyses nærmere i neste kapittel.

KAPITTEL 2

Nærmere om inntektsutviklingen for husholdningene

Husholdningssektoren omfatter alle personer hjemmehørende i Norge. Den omfatter også selvstendig næringsdrivende som driver ikke-finansiell aktivitet i egen regi, og som ikke er inkludert i foretakssektoren. Husholdningssektoren er den klart største av de institusjonelle hovedsektorene i nasjonalregnskapet målt ved disponibel inntekt. I perioden 1980-1991 tilfalt mellom 57 og 65 prosent av Norges disponible inntekt husholdningene. Som vist i forrige kapittel, steg denne andelen til hele 68 prosent i 1992 for deretter å gå svakt ned til 67,5 prosent i 1993.

Med *disponibel inntekt for en husholdning* menes den inntekten som står til disposisjon for privat konsum (forbruk) eller sparing. Dette betyr at en må trekke utgifter som ikke er knyttet til konsum eller sparing fra bruttoinntekten for å komme fram til den disponible inntekten. Slike utgifter vil først og fremst være direkte skatter, men kan også omfatte finansielle utgifter som renteutgifter, avhengig av hvor omfattende inntektene er definert. For å komme fram til *disponibel realinntekt* må en videre korrigere for prisutviklingen på de varer og tjenester som inntekten brukes til, dvs. konsumprisutviklingen. Utviklingen i disponibel realinntekt for en husholdning blir dermed i hovedsak bestemt av fire forhold; inntektsutviklingen, skatteendringer, utviklingen i renteutgifter og prisutviklingen.

- En husholdning kan ha inntekt fra flere kilder, f.eks. lønnsinntekt, inntekter fra næringsvirksomhet (driftsresultat), renter av bankinnskudd eller andre finansinvesteringer, og inntekter fra pensjoner og andre trygdeordninger. En lønnskakerhusholdning har lønn som hovedinntekt, mens næringsinntekter og trygder er hovedinntekter for husholdningsgruppene selvstendig næringsdrivende og trygdede. Det er grunn til å merke seg at varige konsumgoder utenom bolig ifølge nasjonalregnskapskonvensjoner regnes som konsumert i det år de anskaffes. Beregnet avkastning på konsumkapital (utenom bolig) inngår derfor ikke som inntekt i inntektsregnskapet. Husholdningene er derimot «eiere» av produksjonssektoren for boligjenester i regnskapet, og mottar følgelig den beregnede avkastningen på boligkapitalen i denne sektoren som en del av sin inntekt.
- Skatten for ulike husholdninger kan variere selv om inntektene i utgangspunktet er like. Ulike inntektsarter kan etter skattereglene bli behandlet forskjellig. Skattene vil også være avhengig av hvordan husholdningen innretter seg. F.eks. vil skattene avhenge av om inntekten i husholdningen er opptjent av en eller flere personer og fordelingen av inntekten dem imellom. Videre vil ulike former for finansinvesteringer, f.eks. BSU, aksjeplasseringer og pensjonsforsikringer påvirke skatteberegningene. Hvis finansinvesteringene, investeringer i bolig eller privat konsum (forbruk) blir finansiert ved låneopptak, vil adgangen til fradrag for gjeldsrenter påvirke skatten. Det samme gjelder for investeringer i næringsvirksomhet hvor dessuten avskrivnings- og avsetningsregler vil påvirke beskatningen av næringsinntekten.

Om renteutgifter skal komme til fradrag ved beregning av disponibel inntekt for en husholdning, bør prinsipielt sees i sammenheng med hvor omfattende inntektsbegrepet er definert. Hvis næringsinntekt (driftsresultat), som er en kombinasjon av kapitalavkastning på produksjonskapital og arbeidsinnsats som selvstendig næringsdrivende, finansinntekter og beregnet avkastning av konsumkapital (egen bolig, varige konsumgoder) inngår i inntektsbegrepet, bør alle ren-

teutgifter naturlig komme til fradrag ved beregning av disponibel inntekt. Avgrensingsproblemer oppstår når låneopptak og dermed renteutgifter har gitt opphav til inntekter som ikke regnes med ved beregning av disponibel inntekt. I nasjonalregnskapet regnes som nevnt avkastning av boligkapitalen som en del av husholdningenes inntekter, mens andre varige konsumgoder betraktes som konsumert når de er kjøpt. Husholdningenes totale netto renteutgifter trekkes fra i beregningen av disponibel inntekt i nasjonalregnskapet. I prinsippet burde en her ha skilt ut andelen av renteutgiftene som er brukt til å finansiere konsumkapital utenom bolig, men datamaterialet gir ikke grunnlag for en slik oppsplitting.

- Beregninger av disponibel realinntekt krever en omregning til faste priser, dvs. at en må dividere den løpende inntekten med en prisindeks. Valget av prisindeks er ikke entydig. Det vanlige er å deflatere husholdningenes inntekter med en felles prisindeks - enten konsumprisindeksen eller deflatoren for totalt privat konsum i nasjonalregnskapet. I beregningene presentert nedenfor som er basert på tall fra nasjonalregnskapet, benyttes den sistnevnte prisindeksen.

Det bør understrekes at disponibel realinntekt ikke gir direkte uttrykk for levekår. Ett problem i denne forbindelse er knyttet til bruk av en felles prisindeks som nevnt ovenfor. I så fall får en ikke tatt hensyn til at husholdninger kan ha ulike forbruks sammensetning og at prisene på ulike varer og tjenester varierer for ulike husholdningsgrupper. Videre bør det påpekes at offentlig konsum ikke er med i beregningene, selv om denne posten er et viktig bidrag til levekårene. Direkte skatter kommer til fradrag i disponibel inntekt, og endringer i indirekte skatter tas hensyn til gjennom virkninger på prisene. Motytelsene, bortsett fra kontantytelser i form av stønader og pensjoner o.l., faller derimot utenfor.

Det bør også nevnes at enkelte inntektskomponenter som inntektsføres i nasjonalregnskapet, ikke utbetales til husholdningene i det aktuelle året. Et eksempel på dette er såkalte «fremmede renter», som er avkastningen på husholdningenes forsikringskrav.

Omvurdering av aktiva, f.eks. ikke realiserte aksjegevinst/tap, endringer i verdien av boligkapitalen o.l., inngår ikke i begrepet disponibel inntekt slik det er presisert ovenfor. Slike omvurderinger av aktiva vil påvirke forbruksmuligheten over tid, men hører begrepsmessig hjemme i et kapitalregnskap for husholdningene. Slike beregninger er under arbeid i Statistisk sentralbyrå i forbindelse med den pågående hovedrevisjonen av nasjonalregnskapet.

Nedenfor gjengis tall for husholdningenes disponible realinntekt slik den framkommer i nasjonalregnskapet. I neste avsnitt (2.2) presenteres mer detaljerte tall for inntektsutviklingen for ulike grupper av husholdninger, der en fokuserer spesielt på betydningen av skattesystemet og omfanget av gjeldsrenter. Det bør understrekes at begrepet disponibel realinntekt i de sistnevnte beregningene avviker fra de konvensjoner som benyttes i nasjonalregnskapet. For det første opereres det i enkelte tabeller med andre inntektsbegreper, blant annet ved at (netto) renteutgifter ikke er trukket ut. Det opereres da med begrepet *inntekt etter skatt*. For det andre er realstørrelser i "*Beregnete endringer i inntekter for utvalgte husholdninger*" i avsnitt 2.2 beregnet ved å deflatere nominelle inntektsbeløp med konsumprisindeksen.

2.1 DISPONIBEL REALINNTEKT FOR HUSHOLDNINGER IFØLGE INNTEKTSREGNSKAPET

- *Husholdningenes disponible realinntekt økte med 1,7 prosent i 1993.*

- *Utviklingen i stønadene ga vekstbidrag på linje med bidragene fra lønn og driftsresultat*

Tabell 2a viser husholdningenes inntekter og utgifter fordelt på ulike poster for årene 1984-1993. I forhold til konvensjonene i nasjonalregnskapet er arbeidsgiveravgift trukket ut både på inntektssiden (lønn) og utgiftssiden (direkte skatter og trygdepremier). Beregningene viser en betydelig vekst i disponibel realinntekt for husholdningene de fire siste årene, etter nær nullvekst gjennom de tre forutgående årene sett under ett. Veksten i husholdningenes disponible realinntekt var i 1990 og 1991 henholdsvis 2,7 og 1,6 prosent, økende til 4,6 prosent i 1992. I 1993 ble veksttakten for disponibel realinntekt for husholdningssektoren redusert til 1,7 prosent ifølge foreløpige anslag.

I tabell 2b er den nominelle veksten i husholdningenes inntekts- og utgiftskomponenter i perioden 1984-1993 deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for privat konsum. Tabellen viser hvordan de ulike komponentene har bidratt til veksten i husholdningenes disponible realinntekt i denne perioden.

Tabell 2.a: *Inntekter og utgifter for husholdninger i alt. Milliarder kroner*

	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991*	1992*	1993*
Inntekter	318,3	347,6	393,3	443,1	480,6	496,5	526,9	552,6	577,5	589,7
– Lønn ¹⁾	185,0	205,2	232,2	261,4	275,1	279,5	290,9	303,3	313,2	322,6
– Driftsresultat	40,8	41,7	45,2	47,3	51,5	52,2	58,5	59,5	62,0	66,9
– Renteinntekter ²⁾	18,7	22,3	29,0	36,0	42,0	40,5	41,8	41,5	43,9	34,7
– Stønader	69,2	75,2	82,8	93,6	107,1	120,0	131,0	143,2	153,4	160,3
– Andre inntekter	4,6	3,2	4,1	4,8	4,8	4,4	4,7	5,0	5,0	5,1
Utgifter	95,7	108,8	130,5	162,4	180,3	181,7	187,8	193,7	192,3	190,2
– Direkte skatter og trygdepremier ¹⁾	68,0	75,8	87,6	104,2	111,5	112,2	116,9	121,8	122,5	129,6
– Renteutgifter	24,1	28,8	37,5	51,9	62,0	62,2	63,4	62,6	59,1	49,9
– Andre utgifter	3,6	4,1	5,4	6,4	6,8	7,4	7,6	9,3	10,7	10,8
Disponibel inntekt	222,6	238,9	262,8	280,7	300,3	314,9	339,1	358,9	385,2	399,5
Disponibel realinntekt ³⁾	330,4	335,4	342,5	339,0	342,2	344,0	353,1	358,9	375,5	381,7
Vekst i disponibel realinntekt, prosent	3,7	1,5	2,1	÷1,0	1,0	0,5	2,7	1,6	4,6	1,7

* Foreløpige tall

1) Ekskl. arbeidsgiveravgift

2) Husholdningenes renteinntekter omfatter i tillegg til renter på finansobjekter, bankinnskudd m.v. også såkalte «fremmede renter i livsforsikring» (ikke-realiserte renter). I 1992 utgjorde ikke-realiserte renteinntekter nærmere 40 prosent av totale renteinntekter i husholdningssektoren.

3) Deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for privat konsum. Prisbasis=1991

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 2.b: Disponibel realinntekt for husholdninger i alt. Endring i milliarder 1991-kroner hvor ikke annet framgår¹⁾

	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991*	1992*	1993*	Vekst i prosent
Endring i disp. realinntekt	11,6	5,0	7,1	±3,5	3,2	1,8	9,2	5,8	16,8	6,6	1,7
Bidrag fra:											
– Lønn	7,2	13,5	14,5	13,1	±2,2	±8,2	±2,4	0,4	2,1	3,3	0,9
– Driftsresultat	2,1	±2,0	0,4	±1,9	1,6	±1,7	3,9	±1,4	0,9	3,5	0,9
– Stønader	2,5	2,9	2,3	5,1	9,1	9,0	5,4	6,8	6,4	3,8	1,0
– Direkte skatter og trygdepremier	±2,3	±5,5	±7,7	±11,7	±1,2	4,5	0,8	±0,1	2,4	±4,6	±1,2
– Netto renteutgifter	1,5	±1,1	±2,0	±8,1	±3,5	±1,0	1,3	1,3	6,2	0,4	0,1
– Andre inntekter netto	±0,1	±2,6	±0,4	±0,2	±0,5	±0,9	0,1	±1,3	±1,2	0,1	0,0

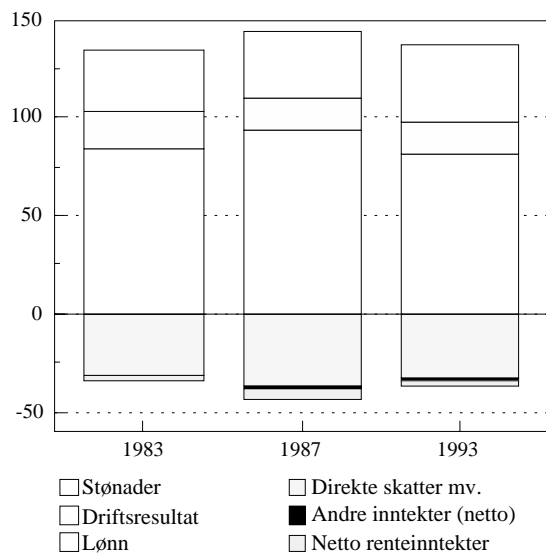
* Foreløpige tall

1) Inntekts- og utgiftstall deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for privat konsum 1991=100.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

I tillegg til lønn er driftsresultat og stønader viktige inntektskomponenter for husholdningene. Sistnevnte har fått økt betydning de siste årene; som andel av disponibel inntekt har stønadene økt fra rundt 31,1 prosent i 1984 til vel 40 prosent i 1993 (se figur 2.1). På grunn av sterk sysselsettingsvekst midt på 1980-tallet ga veksten i lønningene det største bidraget til økt realinntekt i disse årene. I perioden 1988-1990 trakk derimot bidraget fra lønnsveksten husholdningenes disponible realinntekt ned. I 1991 var bidraget nær null, mens sterkere lønns- enn prisvekst ga et klart positivt vekstbidrag i både 1992 og 1993 ifølge foreløpige regnskapstall.

Driftsresultatet er hovedinntektskilden til selvstendig næringsdrivende. Tabell 2b viser at bidraget fra driftsresultatet til økningen i disponibel realinntekt var beskjedent, tildels negativt de fleste årene fra 1984 og fram til og med 1989. I 1990 økte imidlertid driftsresultatet betydelig. Etter negativt bidrag i 1991, viser foreløpige regnskapstall et svakt positivt vekstbidrag fra driftsresultat i 1992 og et klart sterkere bidrag til veksten i disponibel realinntekt i 1993.

Figur 2.1 Husholdningenes inntekter og utgifter i prosent av disponibel inntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Stønadene, som er den viktigste inntektskilden til pensjonister og trygdede, har gjennom hele perioden gitt positive bidrag til veksten i husholdningenes disponible realinntekt. Dette skyldes for en stor del en jevn økning i antall eldre og utbetalte pensjoner, som er den største stønadsposten. Økningen i vekstbidraget fra og med 1988 har også sammenheng med økt arbeidsledighet og dermed økte trygdeutbetalinger. (Økningen i dagpengeutbetalingene utgjorde nær 25 prosent av den totale stønadsveksten i perioden 1988-1990). Fra 1988 fram til 1993 utgjorde veksten i stønadene det klart viktigste bidraget til økningen i husholdningenes disponible realinntekter. I 1991 var stønadsveksten absolutt sett alene sterkere enn økningen i disponibel realinntekt. For 1992 viser foreløpige beregninger et fortsatt betydelig bidrag fra stønader til veksten i disponibel realinntekt. Økte utbetalinger til ledighetstrygd og attføring sto for rundt tredjeparten av denne økningen. I følge de foreløpige nasjonalregnskapstallene avtok stønadsveksten i 1993, slik at bidraget til veksten i husholdningenes disponible realinntekt kom ned på linje med bidragene fra lønnsinntekter og husholdningenes driftsresultatsinntekter.

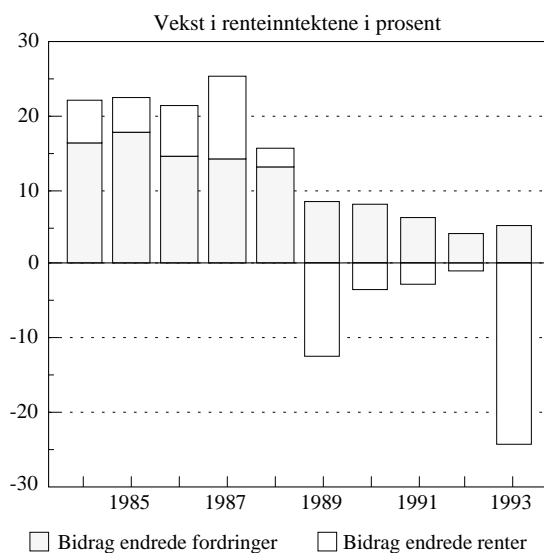
I årene 1984-1988 ga utviklingen i skatter og trygdepremier et negativt bidrag til realinntektsveksten, dvs. at realverdien av husholdningenes skatteinnbetalinger steg i disse årene. Det er verdt å merke seg at med realinntektsvekst vil bidragene fra direkte skatter være negative selv med uendrede gjennomsnittlige skattesatser. I de neste to årene ga imidlertid utviklingen i skatteinnbetalingene positive vekstbidrag, ved at den nominelle veksten i direkte skatter og trygdepremier var lavere enn konsumprisveksten. Etter et svakt negativt vekstbidrag i 1991, førte lettelse i den direkte beskatningen i 1992 til et anslått bidrag på 2,4 milliarder 1991-kroner til veksten i husholdningenes disponible realinntekt. For 1993 viser de foreløpige nasjonalregnskapstallene en svak økning i gjennomsnittsskatten for husholdningene i alt, og med positiv realinntektsvekst fås dermed et negativt bidrag fra skatter.

Som vist i tabell 2b, bidro utviklingen i realverdien av netto renteutgifter stort sett negativt til veksten i husholdningenes disponible realinntekt gjennom 1980-årene. I de siste årene har denne utviklingen snudd, idet husholdningenes netto ren-

teutgifter har bidratt positivt til veksten i disponibel realinntekt. Denne utviklingen har sammenheng med den sterke finansielle konsolideringen blant husholdningene, med betydelig gjeldsnedbetaling eller økning av fordringer. Siden husholdningene er i netto fordringsposisjon, trekker nedgangen i det generelle rentenivået isolert sett i retning av lavere netto renteinntekter. Denne effekten motvirkes imidlertid av en fortsatt økning i netto fordringer. Reduserte gjennomsnittlige rentemarginer de siste par årene har også bidratt positivt. I 1992 er vekstbidraget fra lavere netto renteutgifter anslått til hele 6,2 milliarder 1991-kroner, tilsvarende 1,7 prosentpoeng. For 1993 viser de foreløpige nasjonalregnskapstallene bare et svakt positivt vekstbidrag fra netto renteinntekter.

Veksten i renteinntektene og renteutgiftene kan splittes på henholdsvis endring i fordringer/gjeld og endring i gjennomsnittlige rentesatser. Beregninger av denne typen, foretatt av Norges Bank, er vist i figur 2.2a-b.

Figuren viser at gjeldsveksten var betydelig sterkere enn fordringsveksten i perioden 1986-1988. Denne utviklingen stoppet opp i 1989, hvor husholdningenes renteutgifter ifølge Norges Banks beregninger var om lag uendret fra året før. En mer moderat gjeldsøkning ble oppveid av lavere rentesatser. Det samme bildet gjorde seg gjeldende for 1990 og 1991, med avtakende bidrag fra de ulike komponentene. For 1992 viser Norges Banks beregninger en nedgang i husholdningenes renteutgifter på vel 5 prosent fra året før, med bidrag både fra avtakende renter og redusert bruttogjeld. I 1993 viser disse beregningene en kraftig nedgang (vel 15 prosent) i renteutgiftene, først og fremst som følge av lavere renter.

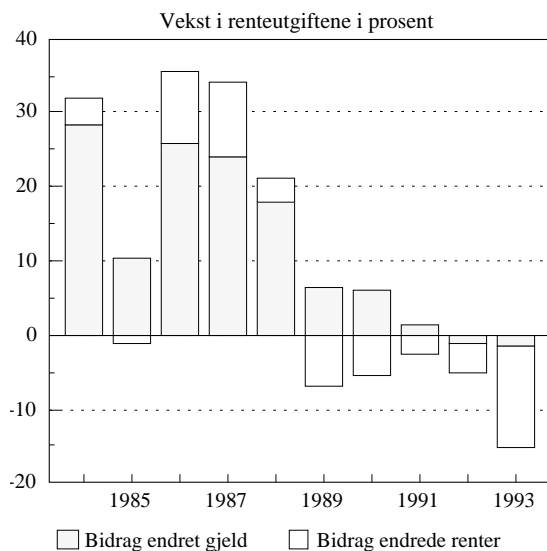

Figur 2.2a Husholdningenes renteinntekter. Vekst i prosent.¹⁾

1. Det bør bemerkes at Norges Banks beregninger avviker fra Statistisk sentralbyrås, som en følge av ulike metoder og forskjeller i datamaterialet. Veksten i renteinntekter og -utgifter i figur 2.2a og 2.2b vil derfor ikke samsvare helt med de tilsvarende tallene i tabell 2a og 2b. Forholdet mellom de ulike bidragene vil allikevel være omtrent de samme.

Etter flere år med tildels sterk vekst i husholdningenes renteinntekter, falt disse med rundt 4 prosent i 1989 ifølge Norges Banks anslag, etter klart negativt bidrag fra renteutviklingen. For perioden 1990-1992 var det igjen vekst i renteinntektene. En fortsatt tendens til lavere rentesatser motvirket ikke fullt ut økningen i hushold-

ningenes fordringer. Det sterke rentefallet fra 1992 til 1993 førte imidlertid til klar nedgang i renteinntektene i 1993. Vekst i husholdningenes bruttofordringer trakk isolert sett renteinntektene opp, men alt i alt falt renteinntektene med vel 19 prosent fra 1992 til 1993 ifølge disse beregningene.

Figur 2.2b Husholdningenes renteutgifter. Vekst i prosent.¹⁾

1. Det bør bemerkes at Norges Banks beregninger avviker fra Statistisk sentralbyrås, som en følge av ulike metoder og forskjeller i datamaterialet. Veksten i renteinntekter og -utgifter i figur 2.2a og 2.2b vil derfor ikke samsvare helt med de tilsvarende tallene i tabell 2a og 2b. Forholdet mellom de ulike bidragene vil allikevel være omtrent de samme.

Husholdningssektoren oppdelt i lønnstakere, selvstendig næringsdrivende og trygdede.

I inntektsregnskapet i nasjonalregnskapet er husholdningene delt inn i grupper etter hvor hovedinntekten kommer fra. Selvstendig næringsdrivende har egen næringsdrift som hovedinntektskilde, lønnstakere har vanlig lønnsarbeid som hovedinntektskilde, mens trygdede, pensjonister o.a. har pensjoner, ulike trygder eller annet som hovedinntekt. I denne siste gruppen kommer også studenter og militære. Det er betydelig usikkerhet ved en slik oppdeling, og inntektstallene for undergruppene er av klart dårligere kvalitet enn inntektstallene for husholdningssektoren under ett. Oppdelingen av nasjonalregnskapets inntektstall for 1992 og 1993 er Beregningsutvalgets anslag.

I tabell 2c presenteres veksten i disponibel realinntekt for de tre hovedgruppene av husholdninger i denne perioden.

Tabell 2.c: Utviklingen i disponibel realinntekt for lønnstakere, selvstendige næringsdrivende og trygdede. Årlig prosentvis vekst.

	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991*	1992 ¹	1993 ¹
Husholdninger i alt	3,7	1,5	2,1	-1,0	1,0	0,5	2,7	1,6	4,4	1,7
– Lønnstakere	2,9	2,8	2,3	-0,7	0,0	0,5	1,4	1,6	4,3	1,1
– Selvstendige	-0,5	-8,5	-3,0	-12,8	-3,7	-3,0	11,9	0,0	8,1	10,8
– Trygdede	9,2	2,9	5,2	4,4	5,5	2,1	3,4	2,5	4,5	+0,2

* Foreløpige tall

1) Beregningsutvalgets anslag.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Som vist i tabellen var det betydelige forskjeller i inntektsutviklingen for de tre gruppene i de siste ti årene. Mens den gjennomsnittlige årlige veksten i disponibel realinntekt for lønnstakere i perioden 1983-1989 var 1,4 prosent, om lag det samme som gjennomsnittet for alle husholdninger (1,3 prosent), var veksten 5,3 prosent for trygdede og -5,2 prosent for selvstendige. Den sterke veksten i disponibel realinntekt for trygdede og pensjonister reflekterer den tidligere nevnte veksten i antallet trygdede og tilhørende stønadutbetalinger. I tillegg skiller denne gruppen seg fra øvrige husholdningskategorier ved at den har hatt et betydelig positivt bidrag fra netto renteinntekter. Hovedårsaken til at gruppen selvstendig næringsdrivende hadde en reell inntektsreduksjon i denne perioden er at realverdien av driftsresultatet, som står for om lag 2/3 av deres inntekter, utviklet seg svakt og tildels negativt i de fleste av årene. I tillegg hadde selvstendige en betydelig økning i renteutgiftene mot slutten av perioden, noe som har sammenheng med en generelt større gjeld for selvstendige enn for de to andre husholdningsgruppene.

Bildet for selvstendige snudde i 1990, da disponibel realinntekt for denne gruppen økte med nær 12 prosent. Etter nullvekst i 1991 peker foreløpige beregninger mot en ny betydelig inntektsvekst for gruppen selvstendige både i 1992 og 1993. For lønnstakergruppen er veksten i disponibel realinntekt både i 1991 og 1992 anslått til å være på linje med veksten for husholdninger under ett, men noe lavere i 1993. Økningen i trygdedes disponible realinntekt har fortsatt til og med 1992, men har i de siste årene ligget lavere enn gjennomsnittet fra 1980-tallet, rundt eller i underkant av 3 prosent. For 1993 viser anslag gjort for Beregningsutvalget en svak reduksjon i de trygdedes disponible realinntekt. Fjorårets rentenedgang er forklaringen bak realinntektsnedgangen, ettersom gruppen som helhet har en klart positiv nettofinansformue.

Disponibel realinntekt og antall personer

Inntektstall fra inntektsregnskapet for husholdningssektoren er summariske i den forstand at de ikke korrigerer for endringer i husholdningenes antall og sammensetning. Nedenfor er det derfor gitt tall for husholdningenes gjennomsnittsinntekt og realinntektsutvikling pr. person.

Disponibel inntekt i husholdningssektoren regnet pr. person kan anslås til 89 500 kr i 1992. Med omtrent 2,4 personer i gjennomsnitt pr. husholdning (Folke- og boligtellingsen 1990) blir gjennomsnittlig disponibel husholdningsinntekt om lag 215 000 kr ifølge inntektsregnskapet. For 1993 peker foreløpige anslag mot en gjen-

nomsnittlig inntekt pr. person på vel 92 000 kr, og en inntekt pr. husholdning på 221 700 kr.

Tabell 2d viser årlig prosentvis vekst i disponibel realinntekt i husholdningssektoren regnet pr. person i perioden 1984-1993. Veksten i 1992 er anslått til hele 4,0 prosent, mens foreløpige anslag for 1993 peker mot en vekst i disponibel realinntekt pr. person på 1,1 prosent. Til sammenligning var den gjennomsnittlige, årlige veksten fra 1984 til 1989 0,9 prosent.

Tabell 2.d: Vekst i disponibel realinntekt pr. person.¹⁾ Prosent.

	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991*	1992*	1993*
Disponibel realinntekt pr. person	3,4	1,1	1,8	-1,5	0,3	0,2	2,4	1,2	4,0	1,1

* Foreløpige tall

1) Basert på tall for folkemengden ved utgangen av året

Kilde: Statistisk sentralbyrå

2.2 BEREGNEDE ENDRINGER I INNTEKTER FOR UTVALGTE HUSHOLDNINGER

- *Inntektskattereglene for 1993 og 1994 er i all hovedsak en videreføring av skattereglene for 1992. For lønnstakere som har hatt en lønnsvekst om lag på linje med justeringen av inntektsgrensene i skattesystemet har skattereglene i liten grad påvirket utviklingen i disponibel realinntekt siden 1992. Lønnstakere som har hatt en lønnsvekst på 2,9 prosent, som tilsvarer anslått gjennomsnittlig årslønnsvekst, har isolert sett fått om lag uendret eller en liten økning i reallønnen etter skatt fra 1992 til 1993.*

Under lønnsoppgjør, jordbruksoppgjør og pensjonsregulering forhandles det bare om utviklingen i én inntektsart og ikke om den totale inntektsutviklingen for ulike husholdningsgrupper. Selv om sammenhengene kan være noe kompliserte, vil skatter og endringer i priser også bidra til at realverdien av det inntektstillegget som inntektstakeren mottar blir mindre enn det nominelle inntektstillegget det forhandles om. Det er derfor alminnelig interesse for beregninger som belyser hvordan skatter og priser påvirker realinntekt etter skatt. Inntektsbegrepet er for dette formålet definert snevrere (reallønn etter skatt) enn i omtalen foran som bygger på nasjonalregnskapets definisjon.

For mange lønnstakerhusholdninger har utviklingen i inntekt som er disponibel til konsum etter 1992 i større grad vært påvirket av endringer i rentenivået enn av endringer i skattereglene, jf. også omtale i "[Disponibel realinntekt for husholdninger ifølge inntektsregnskapet](#)" i avsnitt 2.1.

Kort om endringer i skatteregler i årene 1991 – 1994

Tabell 2e viser skattesatser og beløpsgrenser m.v. i skattereglene for 1991, 1992, 1993 og 1994. En ser av tabellen at maksimal skatt på nettoinntekt/alminnelig inntekt er redusert fra 40,5 prosent i 1991 til 28 prosent i 1992, 1993 og 1994. Maksimal skatt på brutto lønnsinntekt er økt fra 17,3 prosent i 1991 til 20,8 prosent i 1992 og til 21,5 prosent i 1993 og 1994. Samlet maksimal marginalsatt på lønn er der-

med redusert fra 57,8 prosent i 1991 til 48,8 prosent i 1992, mens den er 49,5 prosent i 1993 og i 1994. For en lønnstaker med årslønn om lag som for gjennomsnittet for voksne industriarbeidere ble marginalskatten på lønn redusert fra 48,3 prosent i 1991 til 35,8 prosent i de tre etterfølgende årene.

Et hovedtrekk ved endringene i skattereglene de siste årene og særlig i 1992, har vært at skattegrunnlaget er utvidet og skattesatsene er redusert. Fjorårets januarrapport (NOU 1993:7) inneholdt en lengre omtale av anslått virkning av skattereformen for endring i disponibel inntekt fra 1991 til 1992. Beregningene var foretatt på grunnlag av selvangivelsesmateriale for inntektsåret 1990. Når selvangivelsesmateriale for 1992 foreligger, vil Det tekniske beregningsutvalg gjennomgå virkningene av skattereformen på disponibel inntekt for lønnstakerne på nytt.

Tabell 2.e: Skattesatser og beløpsgrenser m.v. etter 1991-, 1992-, 1993- og 1994-regler

	1991-regler	1992-regler	1993-regler	1994-regler
a Trygdeavgift				
Lønnsinntekt	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst
Næringsinntekt i jordbruk, skogbruk og fiske	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst
Annen næringsinntekt	12,7 pst	10,7 pst	10,7 pst	10,7 pst
Pensjonsinntekt	1,6 pst	3,0 pst	3,0 pst	3,0 pst
b Toppskatt til staten				
Sats, 1. trinn	9,5 pst	9,5 pst	9,5 pst	9,5 pst
Nedre grense:				
1. trinn, klasse 1	207 000 kr	200 000 kr	204 000 kr	208 000 kr
1. trinn, klasse 2	249 000 kr	242 000 kr	247 000 kr	252 000 kr
Sats, 2. trinn ¹⁾	-	13,0 pst	13,7 pst	13,7 pst
Nedre grense:				
1. trinn, klasse 1	-	225 000 kr	230 000 kr	234 500 kr
2. trinn, klasse 2	-	252 000 kr	258 000 kr	263 000 kr
Skatter på netto inntekt/alminnelig inntekt				
c Ordinær statsskatt				
Progresjonsgrenser i 1991-regler				
Klasse 1	Klasse 2			
0–130 000	0–162 000	0,0 pst		
130 000–164 000	162 000–189 000	7,5 ² pst		
164 000–	189 000–	14,0 ² pst		
d Kommune, fylkes- og felles-skatt				
Finnmark og Nord-Troms	26,5 pst	26,0 pst	24,5 pst	24,5 pst
Landet ellers	26,5 pst	28,0 pst	28,0 pst	28,0 pst

Tabell 2.e: Skattesatser og beløpsgrenser m.v. etter 1991-, 1992-, 1993- og 1994-regler

	1991-regler	1992-regler	1993-regler	1994-regler	
e	<i>Maksimalle marginale skattesatser</i>				
	På netto innt./alminnelig innt. ³⁾	40,5 pst	28,0 pst	28,0 pst	28,0 pst
	Samlet maksimal marginalskatt på lønn og personinntekt fra næringsvirksomhet i jordbruk, skogbruk og fiske	57,8 pst	48,8 pst	49,5 pst	49,5 pst
	Samlet maksimal marginalskatt på personinntekt fra annen næringsvirksomhet	62,7 pst	51,7 pst	52,4 pst	52,4 pst
	<i>Standardfradrag m.v.</i>				
f	<i>Klassefradrag</i>				
	Klasse 1	20 700 kr	21 700 kr	22 200 kr	22 600 kr
	Klasse 2	41 400 kr	43 400 kr	44 400 kr	45 200 kr
g	<i>Minstefradrag</i>				
	Sats	15,0 pst	20,0 pst	20,0 pst	20,0 pst
	Øvre grense	10 000 kr	27 000 kr	27 600 kr	28 100 kr
	Nedre grense	3 200 kr	3 200 kr	3 300 kr	3 400 kr
h	<i>Særfradrag for alder m.v.⁴⁾</i>				
		22 560 kr	16 920 kr	17 280 kr	17 640 kr
i	<i>Avtrappingssats, skattereduksjonsregelen</i>				
		50,0 pst	55,0 pst	55,0 pst	55,0 pst
j	<i>Skattefrie nettoinntekter, pensjonister</i>				
	Enslige	55 900 kr	59 000 kr	60 400 kr	61 600 kr
	Ektepar	87 900 kr	92 100 kr	94 200 kr	96 100 kr
k	<i>SMS/LMS</i>				
	Maksimalt sparebeløp:				
	Klasse 1	4 000 kr	-	-	-
	Klasse 2 ⁵⁾	8 000 kr	-	-	-
	Sats	25,0 pst	-	-	-
l	<i>AMS</i>				
	Maksimalt sparebeløp:				
	Klasse 1	3 000 kr	5 000 kr	5 000 kr	5 000 kr
	Klasse 2 ⁵⁾	6 000 kr	10 000 kr	10 000 kr	10 000 kr
	Sats	25,0 pst	15,0 pst	15,0 pst	15,0 pst
m	<i>Fribeløp for renter m.v.</i>				
	Klasse 1	3 000 kr	-	-	-

Tabell 2.e: Skattesatser og beløpsgrenser m.v. etter 1991-, 1992-, 1993- og 1994-regler

	1991-regler	1992-regler	1993-regler	1994-regler
Klasse 2 ⁵	6 000 kr	-	-	-
n <i>Foreldrefradrag</i> (for barn under 12 år)				
Standardbeløp:				
Ett barn				
Sats	40 pst	43 pst	43 pst	43 pst
Øvre grense	3 500 kr	3 500 kr	3 500 kr	3 700 kr
To eller flere barn				
Sats	50 pst	53 pst	53 pst	53 pst
Øvre grenser	4 500 kr	4 500 kr	4 600 kr	4 700 kr
Legitimert pass og stell av barn:				
Ett barn				
Sats	40 pst	43 pst	43 pst	43 pst
Øvre grense	17 500 kr	17 500 kr	17 900 kr	18 300 kr
To eller flere barn				
Sats	50 pst	53 pst	53 pst	53 pst
Øvre grense	21 000 kr	21 000 kr	21 500 kr	21 900 kr
o <i>Forsørgerfradrag i skatt</i> (pr. barn)				
Barn (under 16 år)	1 820 kr	1 820 kr	1 820 kr	1 820 kr
Ungdom (mellom 16 og 18 år)	2 540 kr	2 540 kr	2 540 kr	2 540 kr
p <i>Generelle satser for barnetrygd</i> (for barn under 16 år)				
1. barn	9 408 kr	10 212 kr	10 212 kr	10 416 kr
2. barn	9 900 kr	10 704 kr	10 704 kr	10 920 kr
3. barn	11 316 kr	12 120 kr	12 120 kr	12 360 kr
4. barn	11 940 kr	12 744 kr	12 744 kr	12 996 kr
5. og følgende barn	12 324 kr	13 128 kr	13 128 kr	13 392 kr
q <i>Sum barnetrygd og forsørgerfradrag</i>				
1. barn	11 228 kr	12 032 kr	12 032 kr	12 236 kr
2. barn	22 948 kr	24 556 kr	24 556 kr	24 976 kr
3. barn	36 084 kr	38 496 kr	38 496 kr	39 156 kr
4. barn	49 844 kr	53 056 kr	53 060 kr	53 972 kr
Tillegg pr. barn utover 4 barn	14 144 kr	14 948 kr	14 948 kr	15 212 kr
r <i>Ekstra barnetrygd til barn under 1 år</i>	3 144 kr	4 380 kr	5 040 kr	0 kr

Tabell 2.e: Skattesatser og beløpsgrenser m.v. etter 1991-, 1992-, 1993- og 1994-regler

	1991-regler	1992-regler	1993-regler	1994-regler
s) <i>Ekstra barnetrygd til barn mellom 1-3 år</i>	3 144 kr	4 380 kr	5 040 kr	5 040 kr
t) <i>Ekstra barnetrygd i Finnmark og Nord-Troms (for barn under 16 år)</i>	3 600 kr	3 732 kr	3 732 kr	3 732 kr

- 1) For skattytere i Finnmark og Nord-Troms gjelder kun trinn 1.
- 2) For skattytere i Finnmark og Nord-Troms var satsene hhv. 0 pst. og 9 pst.
- 3) For skattytere i Finnmark og Nord-Troms var maksimal skattesats på nettoinntekt/alminnelig inntekt hhv. 35,5 pst. i 1991 og 26 pst. i 1992 og 24,5 pst. i 1993 og 1994.
- 4) Særfradraget for alder ble i 1991 gitt med virkning for kommuneskatten. I 1992 ble fradraget også gitt med virkning for fellesskatten. Virkningen for skatten som følge av fradraget ble dermed uendret fra 1991 til 1992.
- 5) Enslige pensjonister i klasse 1 hadde samme fordeler som skattytere i klasse 2.

Kilde: Finansdepartementet.

Fra 1992 ble det vedtatt en rekke endringer i skattegrunnlagene. Noe av det viktigste for lønnstakere er:

- kraftig økning i minstefradraget,
- fribeløpet for renteinntekter m.v. ble fjernet,
- sparing med skattefradrag (SMS) og livsforsikring med skattefradrag (LMS) ble fjernet,
- det ble innført en boligspareordning med skattefradrag for ungdom (BSU),
- stipulert privatkjøring med firmabil ble økt fra 8 000 km til 10 000 km.
- renter på overskytende forskudd er ikke lenger skattepliktige og renter på restskatt er ikke lenger fradragsberettiget. Det særskilte fribeløpet for renteinntekter av overskytende forskudd og det særlige fribeløpet for beregning av renter på restskatt ble fjernet.

I tillegg ble det vedtatt en rekke andre endringer i bedrifts- og kapitalbeskatningen.

Ved salderingen av budsjettet for 1993 ble det vedtatt å gjeninnføre en ordning med aksjesparing med skattefradrag (AMS) med virkning fra 1992. Maksimalt årlig sparebeløp under AMS-ordningen ble satt til 5 000 kroner i klasse 1 og 10 000 kroner i klasse 2. Innenfor disse beløpsgrensene er skattefradraget satt til 15 prosent av årlig sparebeløp.

Skatteopplegget for 1993 var i store trekk en videreføring av reglene for 1992. Den øverste satsen i toppskatten ble imidlertid økt i forbindelse med salderingen av Statsbudsjettet for 1993, fra 13,0 prosent i 1992 til 13,7 prosent i 1993. Satsene for den generelle barnetrygden ble holdt nominelt uendret fra 1992 til 1993. Den ekstra barnetrygden til barn under 3 år ble imidlertid økt med 660 kroner til 5 040 kroner pr. barn i 1993.

Skattereglene for 1994 er også i all hovedsak en videreføring av skattesystemet for 1992. Standard bunnfradrag og progresjonsgrenser er økt med om lag 2 prosent fra 1993 til 1994, mens inntektsskattesatsene er holdt uendret fra 1993 til 1994. I forbindelse med salderingen av budsjettet ble de generelle barnetrygdsatsene økt

med om lag 2 prosent fra 1993 til 1994. Skattebegrensningsregelen (65-prosentregelen) ble endret fra inntektsåret 1993 slik at formuesskatten ikke kan nedsettes til mindre enn 0,6 prosent av den formuen som overstiger 1 mill. kroner. I forbindelse med Revidert nasjonalbudsjett er det, etter Regjeringens forslag, vedtatt å innføre et nytt trinn i formuesskatten til staten, med en sats på 0,5 prosent av nettoformue over hhv. 530 000 kroner i klasse 1 og 570 000 kroner i klasse 2 fra 1994. Samlet maksimal formuesskatt til stat og kommune blir etter dette 1,5 prosent. Videre er det vedtatt en sjablonmessig økning av formuesskattetakster for forretningseiendommer m.v.

Nærmere om beregningen av utviklingen i reallønn etter skatt fra 1991 til 1993 for utvalgte lønnstakerhusholdninger

De beregninger som Det tekniske beregningsutvalget har foretatt i dette avsnittet bygger på følgende forutsetninger:

- Inntektstakeren mottar bare én inntektsart (lønn).
- Det er bare tatt hensyn til skatteregler som berører alle eller nesten alle lønnstakere. En har således i disse beregningene ikke tatt hensyn til de mange endringene i fradragregler og innstramming i spareordninger m.v. som ble gjennomført i forbindelse med skattereformen 1992.

Ved beregning av endring i reallønn etter skatt har en illustrasjonsmessig også foretatt beregninger for utvalgte husholdninger med fradrag utover minstefradraget, for eksempel i form av gjeldsrenter. Det er rent beregningsmessig lagt til grunn at gjeldsrentene over tid øker i takt med lønnen, dvs. at fradragene utgjør en fast andel av lønnsinntekten.

- En har ikke tatt hensyn til de store individuelle og varierende mulighetene til å tilpasse seg endringer i skattesystemet. Det kan være grunn til å tro at det kan ha skjedd særlig store endringer i tilpasning som følge av skatteomleggingen fra 1991 til 1992.
- Skatteomleggingen fra 1991 til 1992 var bl.a. preget av endringer i skattegrunnlagene. Beregningene av endringer i lønnsinntekt etter skatt fra 1991 til 1992, der en bare tar hensyn til skatteregler som berører alle eller nesten alle innenfor et tariffområde, kan derfor ha mindre utsagnskraft enn tidligere.
- Barnetrygd regnes som negativ skatt. Andre overføringer fra offentlige budsjetter er det ikke tatt hensyn til.
- Det er brukt samme prisindeks for alle husholdningstyper ved omregning til reallønn.

Det er en selvfølge at beregninger basert på så enkle forutsetninger må brukes med forsiktighet. Beregningsutvalget mener likevel av flere grunner at denne type beregninger kan ha interesse:

- Resultatene indikerer i hvilken retning endringer i sentrale skatteregler isolert sett trekker.
- Over kortere perioder, med små strukturelle endringer i sammensetning av inntekter og husholdninger, kan en trekke noe mer generelle konklusjoner om inntektsutviklingen for de ulike husholdningstypene enn det de sterkt forenklede forutsetningene skulle tilsi. Beregningsmåten tilsier likevel at det ikke legges vekt på mindre avvik mellom gruppene.
- Siden det forhandles om bare én inntektsart, kan virkningen for en lønnstaker

av at en kun endrer denne inntektsarten være av særlig interesse.

Beregningsutvalget har i tabell 2f foretatt beregninger av utviklingen i reallønn etter skatt for følgende grupper:

- Lønnstakere med en lønnsinntekt i 1992 på henholdsvis 185 000 kroner og 350 000 kroner. Lønnen før skatt forutsettes å ha utviklet seg som gjennomsnittlig årslønn. For lønnstakere er beregningene utført for henholdsvis enslige lønnstakere, for lønnstakere som forsørger ektefelle og to barn og for ektepar der begge ektefeller arbeider og som har to barn. Det er beregningsmessig forutsatt at barna er mellom 3 og 12 år.

Den nominelle lønnsinntekten etter skatt beregnes ved at en trekker inntektsskatter og avgifter til folketrygden fra lønnsinntekten, samtidig som en for barnefamilier tar hensyn til forsørgerfradraget i skatt og barnetrygden. Lønnsinntekt etter skatt beregnet på denne måten gir uttrykk for hva lønnstakeren har til disposisjon av lønnsinntekten (og eventuelt barnetrygden) til betaling av gjeldsrenter og til kjøp av varer og tjenester etter at samlede skatter er betalt. En kommer deretter fram til reallønn etter skatt ved å deflatere den nominelle lønnsinntekten etter skatt med konsumprisindeksen.

Utvalget har i beregningene i tabell 2f lagt til grunn en lønnsvekst på 3,6 prosent fra 1991 til 1992 og 2,9 prosent fra 1992 til 1993. Dette tilsvarer gjennomsnittlig årslønnsvekst i perioden. I januarrapporten la utvalget til grunn en noe lavere årslønnsvekst, 2,7 prosent, fra 1992 til 1993. Konsumprisindeksen økte med 2,3 prosent fra 1991 til 1992 og 2,3 prosent fra 1992 til 1993.

Tabell 2.f: Beregnet endring i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger¹⁾. Prosentvis endring.

Lønnsinntekt i 1992	Netto fradrag utover standardfradrag i 1992	1991-1992	1992-1993
185 000 kroner			
Enslig lønnstaker uten barn ²⁾	0 kr	5,9	0,5
	20 000 kr	4,5	0,5
	50 000 kr	3,5	0,5
Ektepar med én inntekt og 2 barn ³⁾	0 kr	3,9	0,1
	20 000 kr	3,7	0,1
	50 000 kr	3,8	0,1
350 000 kroner			
Enslig lønnstaker uten barn ²⁾	0 kr	11,8	0,0
	50 000 kr	7,9	0,1
	100 000 kr	4,7	0,1
Ektepar med én inntekt og 2 barn ³⁾	0 kr	9,1	-0,1
	50 000 kr	6,1	-0,1
	100 000 kr	3,4	0,0

Tabell 2.f: Beregnet endring i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger¹⁾. Prosentvis endring.

Lønnsinntekt i 1992	Netto fradrag utover standardfradrag i 1992	1991-1992	1992-1993
Ektepar med 2 barn, hvor den ene ektefellen tjener 200 000 kroner og den andre 150 000 kroner ⁴⁾	0 kr	5,6	0,2
	50 000 kr	3,8	0,2
	100 000 kr	3,8	0,2

1) I denne tabellen har en bl.a. ikke medregnet effekten av innstramningen i spareordningene SMS, LMS og at fribeløpet for renteinntekter mv. falt bort fra 1992.

2) Enslige lønnstakere uten barn blir liknet i klasse 1.

3) Ektepar med én inntekt vil bli liknet i klasse 2.

4) Ektefellene i dette typehusholdet vil bli liknet særskilt i klasse 1 med de forutsetninger som er gjort om størrelse og fordeling av lønnsinntekt og fradrag. Det er lagt til grunn en fordeling av gjeldsrentene mellom ektefellene som minimerer skatten for ekteparet.

Tabell 2f viser at reallønnen etter skatt økte fra 1991 til 1992 for de valgte eksemplene. Økningen er størst i eksemplene uten fradrag, og noe høyere i eksemplene med enslige lønnstakere uten barn enn for ektepar med barn. Det understrekes at beregningene kun tar hensyn til endringer i satsstrukturen, mens en som nevnt ikke har tatt hensyn til at skattegrunnlaget er utvidet, særlig fra 1991 til 1992. Alle grupper kan ha blitt berørt av én eller flere av de regelendringene som utvidet skattegrunnlaget. Utslagene for den enkelte lønnstaker avhenger av hvordan reglene som ble endret var utnyttet på forhånd. Lønnstakere som tidligere betalte lavere skatt fordi de eksempelvis brukte de ulike fradragmulighetene i skattesystemet, kan ved utvidelser av skattegrunnlaget få skatteøkning, og betale skatt mer på linje med lønnstakere som har samme lønnsinntekt, men som i mindre grad har utnyttet fradragmulighetene. Tilsvarende kan lønnstakere med lav *skattepliktig* inntekt, men høyere *faktisk* inntekt, ha fått skatteøkning som følge av at inntektsbegrepet har blitt mer i samsvar med faktisk inntekt.

Tabell 2f kan illustrere at reallønnen etter skatt var om lag uendret eller økte noe fra 1992 til 1993 med de forutsetninger som her er lagt til grunn. En ser av tabellen at beregnet økning i reallønn etter skatt er 0,5 prosent for enslige lønnstakere med 185 000 kroner i lønn og uten barn. Det henger sammen med at lønnsveksten var høyere enn prisveksten og høyere enn justeringen av bunnfradrag m.v. fra 1992 til 1993. I tilsvarende eksempel med barn oppveies dette i stor grad av at barnetrygden var nominelt uendret fra 1992 til 1993. Beregnet vekst i reallønn etter skatt for eksemplene med 350 000 kroner i lønn påvirkes i tillegg av at den øverste satsen for toppskatten ble økt med 0,7 prosentpoeng fra 1992 til 1993.

I tabell 2f er det som nevnt beregningsmessig lagt til grunn at fradragene vokser i takt med lønnen. Legger en til grunn at rentefradraget er blitt redusert fra 1992 til 1993 vil reallønnen etter skatt også isolert sett reduseres som følge av at skatten isolert sett øker når fradragene reduseres. Imidlertid vil *disponibel realinntekt* (her definert som lønnsinntekt fratrukket skatt og netto kapitalutgifter deflatert med konsumprisindeksen) øke som følge av et rentefall for husholdninger med gjeld. Begrepet *disponibel realinntekt*, slik det er brukt her, er mer i tråd med nasjonalregnskaps definisjon ved at netto renteutgifter blir fratrukket inntekt etter skatt, jf. også "*Disponibel realinntekt for husholdninger ifølge inntektsregnskapet*" i avsnitt 2.1.

I første del av "*Nærmere om inntektsutviklingen for husholdningene*" i kapittel 2 ble det gjengitt tall for utviklingen i husholdningenes renteinntekter og renteutgifter, jf. figurene 2.2a og 2.2b. Det gikk her blant annet fram at husholdningenes renteutgifter har blitt redusert i perioden 1988 til 1993, særlig som følge av at rentenivået er redusert i løpet av 1993.

Tar en utgangspunkt i en enslig lønnstaker med 185 000 kroner i lønnsinntekt og gjeldsrenter på 20 000 kroner i 1992¹, legger til grunn at renteutgiftene ble redusert med 15,3 prosent fra 1992 til 1993, samt at reallønnsveksten fra 1992 til 1993 var 0,6 prosent, så økte disponibel realinntekt med 2,7 prosent fra 1992 til 1993. En samlet reduksjon i renteutgiftene på 15,3 prosent tilsvarer om lag Norges Banks anslag for samlet nedgang i husholdningenes renteutgifter fra 1992 til 1993. Denne reduksjonen skyldes i hovedsak redusert rentenivå, 13,7 prosentpoeng, men også i noen grad redusert gjeld, 1,6 prosentpoeng. Hvis en legger til grunn at renteutgiftene ble redusert med 13,7 prosent og ellers benytter samme forutsetninger som over, vil disponibel realinntekt øke med 2,5 prosent fra 1992 til 1993. Til sammenligning økte reallønnen etter skatt med bare 0,5 prosent for tilsvarende lønnstakerhusholdning, når fradraget forutsettes å vokse i takt med den nominelle lønnen, jf. tabell 2f. Virkningene av rentefallet de siste årene avhenger av den enkelte husholdnings gjelds- og fordringsposisjon og rentebetingelser.

Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden fra 1991 til 1993

Hovedkomponentene i pensjonsytelsene fra folketrygden er grunnbeløp, særtillegg og tilleggspensjon. Minstepensjonen består av grunnbeløp (1 1/2 for ektepar), særtillegg og kompensasjonstillegg (fram til 1. mai 1992). Særtillegget kan oppfattes som en minimums tilleggspensjon.

Pensjonistenes inntekter fra folketrygden ble endret 1. mai 1992 og 1. mai 1993. Pensjonsreguleringene fra 1. mai 1992 hadde i følge St.prp. nr. 86 (1992-1993) en ramme på om lag 2 170 mill. kroner på årsbasis i 1992, og hvis rammen kun hadde blitt brukt til å øke grunnbeløpet ville veksten i grunnbeløpet blitt 3,6 prosent. I denne rammen inngikk:

- Grunnbeløpet ble økt med 1 000 kroner til 36 500 kroner.
- Bevilgningene til den nåværende botilskuddsordningen ble økt med 80 mill. kroner i 1992. Det ble i tillegg bevilget 80 mill. kroner til innføring av et såkalt «skråtak» i botilskuddsordningen for 1993. Innføring av «skråtak» førte til at pensjonister med samlede inntekter opp til minstepensjon pluss 30 prosent kunne være berettiget til botilskudd. Tidligere var det bare pensjonister med inntekter opp til minstepensjon pluss 10 prosent som kunne være berettiget til botilskudd fra denne ordningen.
- Sluttpoengtallet for unge uføre født før 1.1.45 ble økt fra 2,5 til 3,0.
- Aldersgrensen for å få garantert tilleggspensjon (ut fra sluttpoengtallet) ble økt fra 22 til 24 år.

Fra 1. mai 1993 ble grunnbeløpet i folketrygden økt med 800 kroner til 37 300 kroner. Etter forslag fra Regjeringen ble særtillegget for minstepensjonistektepar økt til det dobbelte av særtilleggssatsen for enslige fra og med 1. januar 1994, dvs. fra

1. For lønnstakere med en lønnsinntekt på mellom 150 000 kroner og 200 000 kroner, var gjennomsnittlige netto renteutgifter ifølge Inntekts- og formuesstatistikken om lag 19 600 kroner i 1991.

109,6 prosent til 121,0 prosent Dette økte isolert sett den samlede minstepensjonen for ektepar fra 96 816 kroner til 101 088 kroner, når en ellers legger grunnbeløpet på 37 300 kroner til grunn.

Pensjonister har rett til særfradrag for alder, uførhet m.v. ved skatteliggingen. En særskilt skattereduksjonsregel sikret at pensjonister uten netto formue og med nettoinntekt under 55 900 kroner for enslige og 87 900 kroner for ektepar i 1991 ikke skulle betale inntektsskatt. Skattereduksjonsregelen ble opprettholdt etter skattereformen. I 1992 var de skattefrie nettoinntektene hhv. 59 000 kroner for enslige og 92 100 kroner for ektepar. Tilsvarende grenser for 1993 var henholdsvis 60 400 kroner for enslige og 96 100 kroner for ektepar. Disponibel inntekt for minstepensjonister uten andre inntekter blir dermed lik minstepensjonen. Skattereduksjonsregelen sikrer at også pensjonister med inntekt noe utover minstepensjonen ikke betaler skatt.

Minstepensjonen var i 1992 58 048 kroner for enslige og 93 888 kroner for ektepar. I 1993 var minstepensjonen 59 440 kroner for enslige og 96 128 kroner for ektepar. Tabell 2g viser beregnet vekst i minstepensjon og vekst i disponibel realinntekt for minstepensjonister uten andre inntekter eller formue. Ved omregning til realinntekter er det lagt til grunn en konsumprisvekst på 2,3 prosent både fra 1991 til 1992 og fra 1992 til 1993.

Tabell 2.g: Utviklingen i minstepensjonene. Prosentvis endring pr. år.

	1991-1992	1992-1993
Utbetalt pensjon		
– Enslig	3,5	2,4
– Ektepar	3,4	2,4
Disponibel realinntekt		
– Enslig	1,1	0,1
– Ektepar	1,0	0,1

Pensjonister med tilleggspensjon utover særtillegget vil generelt øke sin folketrygdpensjon i takt med økningen i grunnbeløpet. Fra 1991 til 1992 økte grunnbeløpet med 3,2 prosent. Økningen i konsumprisene fra 1991 til 1992 var 2,3 prosent. På grunn av at kompensasjonstillegget ble fjernet fra 1. mai 1992 økte samlet folketrygdpensjon for de med tilleggspensjoner prosentvis noe mindre enn grunnbeløpet. Realinntekten før skatt økte med om lag 1/2 prosent for pensjonister med lave tilleggspensjoner og opp mot 1 prosent for dem med høyere pensjoner. Økningen i bevilgningen til botilskudd kom også pensjonister med inntekter noe utover minstepensjonen til gode, og har isolert sett bidratt til at utviklingen i realinntekt ble noe høyere.

Det er flere årsaker til at gjennomsnittlig pensjonsinntekt for pensjonister som gruppe reelt sett har økt de siste årene. Foruten økninger i grunnbeløpet, mottar en stadig større del av pensjonistene tilleggspensjon. Gjennomsnittlig tilleggspensjon øker dermed etter hvert som nye pensjonistkull kommer til, selv om ikke pensjonen for den enkelte pensjonist øker. For pensjonister med minstepensjon har også endringer i særtillegget påvirket utviklingen.

Kommentarene ovenfor gjelder pensjonsytelser fra folketrygden. Pensjonistenes inntektsforhold bestemmes også av andre pensjonsordninger, men utvalget har ikke vurdert ytelser fra disse.

For den *disponible* realinntekten kan resultatet variere noe, avhengig av pensjonens størrelse, pensjonistens sivilstand og andre inntekts- og formuesforhold.

Pensjonsregulering i 1994

I St.prp. nr. 52 (1992-1993) la Regjeringen fram forslag om pensjonsregulering pr. 1. mai 1994. Forslaget, som innebærer at grunnbeløpet i folketrygden økes med 780 kroner til 38 080 kroner fra 1. mai 1994, ble vedtatt av Stortinget. Minstepensjonen blir etter dette hhv. 61 116 kroner for enslige og 103 200 kroner for ektepar fra 1. mai 1994.

KAPITTEL 3

Lønnsutviklingen i senere år

- *Gjennomsnittlig årslønnsvekst for alle grupper fra 1992 til 1993 er anslått til 2,9 prosent. For arbeidergrupper er årslønnsveksten beregnet til 2,4 prosent for industriarbeidere, 2,7 prosent for arbeidere i bygge- og anleggsvirksomhet, 1,9 prosent i landtransport og 1,7 prosent i hotell og restaurantvirksomhet. For funksjonærgrupper er årslønnsveksten beregnet til 3,7 prosent for funksjonærer i NHO-bedrifter. I forretnings- og sparebanker og forretningsmessig tjenesteyting er anslaget henholdsvis 3,6 og 3,9 prosent. I forsikringsvirksomhet er årslønnsveksten beregnet til 3,4 prosent og i varehandelen til 3,2 prosent. I det offentlige er lønnsveksten fra 1992 til 1993 anslått til 2,6 prosent i staten og 2,5 prosent i kommunene. Lønnsveksten for enkelte grupper er påvirket av endringer i aldersstrukturen. I følge tall fra nasjonalregnskapet økte lønn pr. normalårsverk med 2,7 prosent for fastlands-Norge fra 1992 til 1993. Etter konkurransetype var lønnsveksten i utekonkurrerende næringer 2,6 prosent, i hjemmekonkurrerende næringer 3,4 prosent og i skjermet sektor inklusive offentlig forvaltning 2,7 prosent. Overhenget til 1994 for alle grupper sett under ett, er anslått til 1,2 prosent eller 0,2 prosentpoeng høyere enn overhenget til 1993. I staten er overhenget til 1994 anslått til 0,9 prosent og i kommunene til 1,25 prosent. For funksjonærer i NHO-bedrifter er anslaget 1,5 prosent, for forretningsmessig tjenesteyting 1,7 prosent og for forretnings- og sparebanker 1,4 prosent. For arbeidere i NHO-bedrifter er anslaget 1,2 prosent.*

3.1 LØNNSUTVIKLINGEN FOR HOVEDGRUPPER AV LØNNSTAKERE

I Beregningsutvalgets rapport fra januar i år (NOU 1994:5), ble det lagt fram en del statistikk og beregninger over lønnsutviklingen fra 1992 til 1993 og dessuten anslag på overhenget til 1994 for ulike grupper. I denne rapporten gis det en ajourført oversikt over lønnsutviklingen fra 1992 til 1993 og overhenget til 1994. Lønnsoppgjøret i 1994 er stort sett ferdig. Utvalget gir en oversikt over lønnstilleggene i 1994 for endel grupper.

Beregningene bygger i hovedsak på prinsipper og forutsetninger som utvalget har lagt til grunn i de siste rapportene. Utvalget understreker at en med dette ikke har tatt standpunkt til eventuelle andre prinsipper som partene måtte ønske å legge til grunn under forhandlinger.

Grunnlaget for beregning av årslønn²

For de aller fleste grupper av lønnstakere innhentes det nå lønnsstatistikk. Det kan være noe ulik dekningsgrad for de enkelte næringene, og til dels brukes forskjellige lønnsbegrep. I lønnsstatistikken er også tatt med lønnstakere som ikke omfattes av tariffoppgjørene. Videre innhentes statistikken på forskjellige tidspunkter. For lønnsutviklingen for arbeidere i NHO-bedrifter gis det oppgaver for hvert kvartal.

2. Se vedlegg V for definisjon av årslønn.

Dessuten beregnes årsgjennomsnitt. Andre grupper har stort sett ett tellingstidspunkt i året, for de fleste 1. september eller 1. oktober. Disse ulike forholdene bør en være oppmerksom på ved sammenlikning mellom lønnstakergruppene. Videre kan variasjoner i lønnsutviklingen mellom grupper bl.a ha sammenheng med lavlønsprofil ved tariffoppgjørene og med endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken (f. eks alder, utdanning og endringer i andelen menn/kvinner).

Med årslønn for en lønnstakergruppe menes gjennomsnittlig årslønn for arbeidstakere som utfører et fullt avtalefestet normalt årsverk uten overtid.

Beregningene av årslønnsvekst er ført fram til 1993 og gjengis i tabell 3a. De bygger på lønnsstatistikk for gruppene og på opplysninger om reguleringstidspunkter i de enkelte år. I tabell 3a presenteres også beregnet gjennomsnittlig årslønn i kroner for hver gruppe i 1993.

Tabell 3a bygger som hovedregel på statistikk for heltidsansatte. Bare for arbeidere i LO/NHO-området er deltidsansatte inkludert. I enkelte av de andre områdene tabellen dekker, står imidlertid deltidsansatte for en stor del av årsverkene. I kommunal- og fylkeskommunal virksomhet (ekskl. skolesektoren) antas det at om lag 1/3 av årsverkene blir utført av ansatte på deltid og i varehandelen om lag 1/5.

Dersom lønnsutviklingen for deltidsansatte i et område avviker fra utviklingen for heltidsansatte, vil lønnsveksten for heltidsansatte og deltidsansatte sett under ett, være en annen enn tabellen viser. Med lavere lønnsnivå regnet pr. timeverk for deltidsansatte enn for heltidsansatte, som er det normale, vil en øking i andelen av årsverkene utført av deltidsansatte trekke lønnsveksten ned for et område. På den annen side har lavlønnstillegg ved lønnsoppgjørene som regel kommet en stor del av de deltidsansatte til gode. Når det gjelder lønnsutviklingen for deltidsansatte, vises det til vedlegg III.

Tabell 3a er videre basert på oppgaver over time- eller månedsfortjenesten eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Dette innebærer at lønnstillegg som kan ha bakgrunn i spesielle forhold i en bransje – eksempelvis skifttillegg og ulempetillegg – er med i tallene.

Metoder for beregning av årslønn

Utgangspunktet for beregningene er gjennomsnittlig årslønn og årslønnsutvikling for lønnstakere som har utført et fullt normalt årsverk. Ved beregningen forutsettes det at det gis en godtgjørelse for ferie- og sjukefravær som er lik lønnsinntekten for arbeidet tid av tilsvarende lengde som fraværet. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper.

Metoden for beregning av årslønn og årslønnsvekst i tabell 3a, er annerledes for arbeidere i NHO-bedrifter enn for de andre gruppene i tabellen. Hovedårsaken til ulik metode er at for arbeidere registrerer en timefortjenesten for alle kvartaler, mens en for de fleste grupper av månedslønte bare registrerer månedsfortjenesten en gang i året.

For arbeidere i NHO-bedrifter beregnes årslønn og årslønnsvekst ved å legge til grunn gjennomsnittlig timefortjeneste eksklusiv overtidsbetaling omregnet til 37,5 t/uke (40 t/uke før 1987) multiplisert med 1950 timer i året (2080 timer før 1987). Beregningen tar utgangspunkt i gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid pr. uke etter NHO's oppgaver over dagtidarbeidere, 2-skiftarbeidere o.s.v.

For månedslønte i tabell 3a beregnes årslønn for et bestemt år ved å ta utgangspunkt i lønnsstatistikken for vedkommende år, f.eks i september. En kan dermed anslå økingen i månedsfortjenesten siden september året før. For funksjonærer i NHO-bedrifter og i forretningsmessig tjenesteyting fordeles total lønnsøkning på bestemte tidspunkter i løpet av året. For andre grupper deles økingen i tariffmessig

lønnsøking og lønnsglidning. Tariffmessig lønnsøking anslås på grunnlag av tariffavtaler og kan fordeles på bestemte tidspunkter i 12-måneders perioden. Lønnsglidningen, som beregnes som en restpost, blir fordelt på ett eller flere tidspunkter for de ulike gruppene. Beregningsmåten fører til at fordelingen av veksten på de enkelte år er usikker.

Endringer i aldersstrukturen

Lønnsutviklingen for en gruppe kan være påvirket av flere forhold. Utvalget har sett nærmere på hvordan endringer i aldersstrukturen har påvirket lønnsutviklingen.

Ved nærmere analyse av lønnsstatistikken for noen grupper, har det vist seg at en del av lønnsveksten siden 1987 skyldtes endringer i aldersstrukturen.

Dette er den motsatte utviklingen av hva som vanligvis har vært tilfelle i tidligere år. En har ikke beregnet slike virkninger i årene før 1987.

Uvalget har antatt at i de første årene i perioden 1987-93 kom endringene i aldersstrukturen i hovedsak som følge av at andelen yngre arbeidstakerne ble redusert ved oppsigelser/innskrenkninger. Yngre arbeidstakere har vanligvis lavere lønn enn gjennomsnittet og denne endringen i sysselsettingen trakk lønnsveksten opp. I de siste årene skyldes endringene trolig i større grad liten nyrekruttering/stagnasjon i sysselsettingen i mange områder og/eller at rekrutteringen har skjedd på høyere lønnsnivå (alder) enn gjennomsnittet fra før. Lønnsøking som følge av endringer i aldersstrukturen antas å fordele seg noenlunde jevnt over året, og denne formen for lønnsøking er derfor lagt til midt i året (1.juli).

De lønsmessige virkninger av endringer i aldersstrukturen har variert, men for enkelte grupper har den utgjort en forholdsvis stor andel av lønnsveksten de siste årene.

Oppstillingen nedenfor viser hvor mye endringer i aldersstrukturen har påvirket lønnsutviklingen fra tellingstidspunktet i 1992 til tellingstidspunktet i 1993 for en del grupper. (Alle tall i prosentpoeng.)

	Menn	Kvinner	Gj.sn.
Funksjonærer i NHO-bedrifter	-	-	0,4
Forretnings- og sparebanker	0,7	0,7	0,7
Forretningmessig tjenesteyting	0,3	0,9	0,5
Forsikring	0,4	0,6	0,5

Fra tellingstidspunktet i 1992 til tellingstidspunktet i 1993, utgjorde endringer i aldersstrukturen fra 11 til 20 prosent av total lønnsvekst for gruppene i oppstillingen ovenfor.

Utvalget ser ikke bort fra at slike endringer også kan gjøre seg gjeldende for andre grupper, uten at en har kunnet skaffe tall for dette.

Årslønnsvekst for hovedgrupper

Tabell 3a viser at lønnsutviklingen de siste årene har variert endel mellom de ulike gruppene. Funksjonærer i forretningsmessig tjenesteyting og i NHO-bedrifter, ansatte i forretnings- og sparebanker og i varehandelen har hatt den sterkeste pro-

sentvise lønnsveksten sett under ett i den perioden tabellen dekker. I forretningsmessig tjenesteyting har også ledende funksjonærer hatt en lønnsutvikling i overkant av gjennomsnittet. For ansatte i varehandelen må den forholdsvis sterke prosentvise lønnsveksten ses i sammenheng med at det ofte har vært gitt like kronetilllegg i oppgjørene.

Den laveste gjennomsnittlige lønnsveksten har en hatt blant enkelte arbeidergrupper i privat sektor og for statsansatte. Som påpekt foran, bør det utvises forsiktighet ved sammenlikning mellom gruppene. Dette gjelder særlig ved betraktning av utviklingen i ett enkelt år.

Et veiet gjennomsnitt av anslagene i tabell 3a, gir en samlet årslønnsvekst på 2,9 prosent fra 1992 til 1993.

Tabell 3a viser også gjennomsnittlig lønnsnivå for alle innen hver gruppe og for noen grupper også for ledende lønnstakere.

I tabell 3b har en samlet gruppene i tabell 3a i tre grupperinger. Tabellen viser gjennomsnittlig lønnsutvikling for:

- arbeidere og funksjonærer i industrien
- arbeidere og funksjonærer i annen privat næringsvirksomhet
- ansatte i offentlig forvaltning

Næringene/gruppene i annen privat næringsvirksomhet er klassifiserte som skjermet virksomhet. Industrien omfatter både skjermet og konkurranseutsatt virksomhet, men er i hovedsak konkurranseutsatt.

Tabell 3b viser at arbeidere og funksjonærer under ett i annen privat næringsvirksomhet har hatt noe sterkere lønnsutvikling enn industrien under ett i perioden 1985-93, mens ansatte i offentlig forvaltning har hatt den svakeste lønnsutvikling i denne perioden.

Innenfor gruppene har arbeidere i annen privat næringsvirksomhet hatt den svakeste lønnsutviklingen og funksjonærene i den samme gruppen den sterkeste.

Fra 1992 til 1993 er det funksjonærene i industrien og i annen privat næringsvirksomhet som har hatt den høyeste lønnsutviklingen. For de andre gruppene har lønnsutviklingen fra 1992 til 1993 vært ganske lik.

3.2 LØNNSUTVIKLINGEN I FØLGE NASJONALREGNSKAPET

Tabell 3c viser lønnsøkning pr. sysselsatt normalårsverk basert på definisjoner og beregningsopplegg fra nasjonalregnskapet. I en sammenlikning med tabell 3a bør det understrekes at lønnsbegrepet er noe forskjellig i de to tabellene. Lønnsbegrepet i tabell 3a er årslønn, mens lønnsbegrepet i tabell 3c er utbetalt lønn målt i forhold til antall sysselsatte normalårsverk. Årslønn er i tabell 3a definert som lønn for en heltidsansatt person som jobber normalarbeidstid, avbrutt av ferie, men eksklusive overtid, effekter av arbeidskonflikter og variasjoner i antall arbeidsdager i året. Lønn pr. normalårsverk i nasjonalregnskapet er derimot medregnet overtidsbetaling, fratrukket lønnstrekk ved eventuelle arbeidskonflikter og korreksjoner for ferielønnsstillegg. For nærmere orientering om lønns- og sysselsettingsbegreper i nasjonalregnskapet vises til en artikkel om dette emnet i Økonomiske analyser nr. 7 1989 utgitt av Statistisk sentralbyrå.

Som det fremgår av tabell 3c, er lønnsveksten fra 1992 til 1993 nå anslått til 2,9 prosent for alle næringer samlet. For fastlands-Norge, der utenriks sjøfart og oljevirksomheten er holdt utenom, er lønnsveksten anslått til 2,7 prosent.

Fordelt på konkurransetype er lønnsveksten fra 1992 til 1993 beregnet til 2,7 prosent for skjermede næringer medregnet offentlig forvaltning, 2,6 prosent for utekonkurrerende næringer og 3,4 prosent for hjemmekonkurrerende næringer.

Tabell 3.a: Beregnet årslønnsvekst for noen grupper.

År	Arbeidere i NHO-bedrifter ¹⁾					Funksjonærer i NHO-bedrifter		Varehandel		Hotell og restaurant ²⁾
	I alt	Industri	Bygg- og anlegg		Landtrans port	I alt	Ledende	I alt	Ledende	
			I alt	Byggev.						
1983-84	7,5	7,9	6,0	6,3	5,5	8,0	8,0	8,2	-	6,8
1984-85	7,4	7,4	7,5	7,5	6,2	8,5	8,9	7,9	8,0	7,5
1985-86	10,4	10,0	11,6	9,9	10,5	9,8	10,0	10,9	10,1	10,1
1986-87	8,6	8,1	10,8	10,5	4,6	8,0	7,4	8,5	10,6	7,0
1987-88	6,1	5,8	5,5	6,7	6,7	5,6	4,7	8,4	9,4	4,9
1988-89	3,9	5,0	1,2	2,7	4,7	3,6	2,3	4,5	2,6	6,4
1989-90	4,6	5,6	1,7	1,0	4,6	5,7	4,6	6,7	6,8	5,9
1990-91	4,8	4,8	3,4	1,8	6,1	5,8	5,6	5,6	6,9	6,6
1991-92	3,0	3,0	2,5	0,9	2,1	4,3	4,3	3,7	4,3	3,3
1992-93	2,8	2,4	2,7	1,3	1,9	3,7	3,6	3,2	2,9	1,7
1983-93	77,1	78,7	66,5	59,8	67,0	83,9	77,6	91,9	80,9	79,0
GJ.SN.	5,9	6,0	5,2	4,8	5,3	6,3	5,9	6,7	6,1	6,0
1988-93	20,6	22,6	12,0	7,9	20,9	25,3	22,1	26,0	25,7	26,2
GJ.SN.	3,8	4,2	2,3	1,5	3,9	4,6	4,1	4,7	4,7	4,8
Årslønn 1993	197.300	189.200	209.300	194.900	171.700	256.800	373.000	199.700	319.800	149.000

Tabell 3.a forts.: Beregnet årslønnsvekst for noen grupper.

År	Forretnings- og sparebanker		Forsikring		Staten		Kommunene ³⁾		Skolesektor ⁴⁾		Forretningsm. tjenesteyting	
	I alt	Ledende	I alt	Ledende	I alt	Ledende ⁵⁾	I alt	Helse	I alt	I alt	Ledende	
1983-84	6,5	5,5	5,6	-	6,5	8,0	7,5	7,2	6,4	9,0	9,2	
1984-85	8,1	8,1	6,7	7,3	7,0	7,4	7,3	8,1	6,8	8,5	8,4	
1985-86	9,3	9,5	8,8	7,9	9,2	7,1	10,0	9,7	8,4	10,2	10,3	
1986-87	5,8	4,7	5,4	2,8	7,3	7,6	7,5	7,5	7,3	9,5	8,7	
1987-88	9,9	7,3	11,6	8,7	3,3	1,7	3,6	3,7	6,9	8,1	8,3	
1988-89	4,0	2,6	3,1	1,7	4,8	2,7	4,7	4,6	4,7	3,0	1,6	
1989-90	6,1	5,3	7,3	5,5	5,4	2,6	4,3	6,0	4,6	4,9	3,6	
1990-91	5,9	3,6	4,4	4,7	4,9	3,8	5,5	5,6	3,8	5,4	4,7	
1991-92	3,0	2,5	3,3	3,4	4,3	2,4	2,9	3,5	3,6	4,2	4,1	
1992-93	3,6	3,1	3,4	4,1	2,6	2,1	2,5	2,8	2,1	3,9	3,1	

Tabell 3.a forts.: Beregnet årslønnsvekst for noen grupper.

År	Forretnings- og sparebanker		Forsikring		Staten		Kommunene ³⁾		Skolesektor ⁴⁾		Forretningsm. tjenesteyting	
	I alt	Ledende	I alt	Ledende	I alt	Ledende ⁵⁾	I alt	Helse	I alt	I alt	Ledende	
1983-93	82,4	65,9	77,9	56,4	71,0	55,5	71,7	76,5	69,9	90,2	81,8	
GJ.SN.	6,2	5,2	5,9	4,6	5,5	4,5	5,6	5,8	5,4	6,6	6,2	
1988-93	24,7	18,3	23,4	20,9	24,0	14,4	21,5	24,6	20,2	23,3	18,3	
GJ.SN.	4,5	3,4	4,3	3,9	4,4	2,7	4,0	4,5	3,8	4,3	3,4	
Årslønn 1993	217.800	339.100	250.400	368.600	208.700	286.600	194.000	195.800	228.100	263.900	365.400	

- 1) Gjelder for arbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 40 t/uke før 1.1.87 og 37,5 t/uke etter 1.1.87.
- 2) I perioden 1982-85 omfatter tallene månedslønne. Fra 1986 er også presentlønne og timelønne med. Både heltids- og deltidsansatte er med i veksttallene. Årslønnsnivået er et gjennomsnitt for måneds- og timelønne.
- 3) Kommunene i alt omfatter også helse- og sosialsektoren, men ekskl. skoleverket. Oslo og Bærum er ikke med i tallene for de siste tre årene.
- 4) Lønnsveksten for de to siste årene er beregnet etter en annen definisjon av skoleverket enn i tidligere år, jf. definisjon i teksten om skoleverket.
- 5) Før 1991 omfattet gruppen byråsjef, underdirektør og ekspedisjonssjef. Ekspedisjonssjefer ble tatt ut av tariffområdet i 1991. For 1991-92 omfatter gruppen byråsjef og underdirektør, mens avdelingsdirektører er inkludert for 1992-93. Lokale forhandlinger pr. 1. mai 1993 på 0,4 prosent er ikke med i veksttallet for 1992-93.

Lønnsveksten i næringsvirksomhet er anslått til 3,1 prosent, mot 2,6 prosent i offentlig forvaltning. Lønnsveksten i statlig forvaltning er foreløpig beregnet til 3,0 prosent og kommuneforvaltningen til 2,4 prosent. Den forholdsvis høye gjennomsnittlige lønnsveksten i statlig forvaltning henger i stor grad sammen med en nedgang i antall rekrutter – noe som bidrar til en beregnet lønnsvekst i forsvaret på nær 4 prosent, mens den gjennomsnittlige lønnsveksten i den sivile delen er anslått til 2,5 prosent. Lønnsveksten for industri i alt, som inkluderer både timelønne arbeidere og månedslønne funksjonærer, er foreløpig beregnet til 3,1 prosent fra 1992 til 1993.

Lønnsveksten for bygge- og anleggssektoren, som omfatter både privat og offentlig virksomhet, er foreløpig anslått til 2,0 prosent. For offentlig bygge- og anleggsvirksomhet er det lagt til grunn at lønnsveksten følger offentlig virksomhet for øvrig.

Tabell 3.b: Årslønnsvekst i prosent for tre hovedgrupper av lønnstakere¹⁾

	Industrien			Annen privat næringsvirksomhet			Offentlig forvaltning
	Arbeidere	Funksjonærer	I alt	Arbeidere	Funksjonærer	I alt	I alt
1985-86	10,0	9,2	9,7	10,6	10,6	10,6	9,5
1986-87	8,1	7,6	7,9	8,8	8,4	8,5	7,3
1987-88	5,8	5,6	5,7	6,0	8,6	7,8	4,2
1988-89	5,0	3,6	4,5	2,7	4,0	3,7	4,8
1989-90	5,6	6,2	5,8	3,0	6,1	5,3	4,8
1990-91	4,8	5,4	5,1	4,4	5,6	5,3	4,9
1991-92	3,0	3,8	3,3	2,5	3,9	3,5	3,5

Tabell 3.b: Årslønnsvekst i prosent for tre hovedgrupper av lønnstakere¹⁾

	Industrien			Annen privat næringsvirksomhet			Offentlig forvaltning
	Arbeidere	Funksjonærer	I alt	Arbeidere	Funksjonærer	I alt	I alt
1992-93	2,4	3,5	2,9	2,5	3,4	3,2	2,4
1985-93	54,2	54,6	54,5	48,0	63,0	58,9	49,5
Gj.sn pr. år	5,6	5,6	5,6	5,0	6,3	6,0	5,2

1) Omfatter bare grupper som er med i tabell 3a.

I utenriks sjøfart er lønnsveksten i 1993 anslått til hele 7,2 prosent. Dette skyldes i noen grad stigende dollarkurs. (En antar at utlendinger på norske skip lønnes i dollar.)

3.3 LØNNSUTVIKLINGEN I ENKELTE TARIFFOMRÅDER

Lønnsutviklingen for arbeidere i LO/NHO-området

- For voksne arbeidere i industri, bygge- og anleggsvirksomhet, transportvirksomhet og oljevirksomhet økte årslønnen fra 1992 til 1993 med 2,8 prosent, mot 3 prosent året før.

Den prosentvise årslønnsveksten³ de siste årene kan dekomponeres slik:

	1991	1992	1993
Overheng fra året før:	1,6	1,4	1,0
«Indekstillegg», avtalt i januar 1991:	0,3		
Tariff tillegg:			
Bidrag fra sentrale og bransjevisse tariff tillegg:	1,5	0,3	0,6
Bidrag fra lavlønnstillegg og garantitillegg 1.okt:	0,1	0,1	0,0
Lønns glidning: Bidrag fra respektive år:	1,3	1,2	1,1

Tabell 3d viser utviklingen i timefortjenesten eksklusiv overtidstillegg fordelt på tariffmessig lønnsøkning og lønns glidning for voksne arbeidere (menn + kvinner). Som tabell 3d viser, økte lønnsveksten etter lønnsreguleringslovens opphør 1.april 1990 fra 3,9 prosent i 1.kvartal 1990 til 6,3 prosent i 1.kvartal 1991, hvoretter den falt til størrelsesorden 2,5-3 prosent etter lønnsoppgjøret 1.april 1993, i forhold til tilsvarende kvartaler året før. Dette betyr at det var en klart lavere lønns glidning i 1993, fordi de tariffmessige lønnstilleggene pr. 1. april 1993 var 0,3 prosentpoeng høyere enn tilsvarende i 1992.

Tariffmessig lønnsøkning er lavlønnstillegg, garantitillegg, tillegg på minstelønnsatser etc. som følger av sentrale og forbundsvisse forhandlinger. Utenom lav-

3. Basert på timefortjenesten eksklusive overtidstillegg, omregnet til 37,5 t/uke. For omregning til 37,5 t/uke, se vedlegg V.

lønnstillegg og garantitillegg er de fleste tariff tilleggene gitt fra 1. april. De gjennomsnittlige generelle tilleggene pr. 1 april inklusive den direkte effekten på skift tillegg og andre tillegg knyttet til arbeidets art er beregnet til:

Pr. 1.april 1990: 253 øre/time, 2,9 prosent-
 Pr. 1.april 1991: 147 øre/time, 1,6 prosent-
 Pr. 1.april 1992: 42 øre/time, 0,4 prosent-
 Pr. 1.april 1993: 76 øre/time, 0,8 prosent-
 1994 pr. dato: 141 øre/time, 1,4 prosent-(For 1994 er det et foreløpig tall basert på at ca. 90 prosent av timene i LO/NHO-området representerer bransjer som pr. 20.juni 1994 har anbefalt tariffavtale. På grunn av forbundsvise lønnsreguleringer i 1994 blir tilleggene gitt fra det tidspunkt de enkelte bransjeavtalene har utløp. De fleste har utløp 31.mars).

Lønnsglidningen er en restpost. Lønnsglidning blir således et statistisk begrep hvor ikke bare lønnstillegg som følge av forhandlinger på de enkelte bedriftene spiller inn, men hvor også fortjenesteøkning p.g.a. økt akkord, forskyvninger i timeverkenene mellom bransjer med ulikt lønnsnivå, endret omfang av skiftarbeide osv. har betydning. Bransjer med lokal lønnsfastsettelse utgjorde i 1993 ca. 65 prosent av antall arbeidede timer for arbeiderne i LO/NHO- området.

Tabell 3.c: Lønnsøkning etter næring iflg. nasjonalregnskapet. Lønn pr. normalårsverk. Prosentvis økning fra året før.

	1988	1989	1990	1991*	1992*	1993*
ALLE NÆRINGER	5.8	4.1	4.7	5.1	3.6	2.9
NÆRINGSVIRKSOMHET	6.4	4.0	5.0	5.3	3.8	3.1
Primærnæringer	3.6	3.4	3.4	2.9	3.8	1.8
Jordbruk	5.5	4.0	5.0	5.1	2.3	2.4
Skogbruk	4.0	4.0	4.2	5.0	3.0	0.9
Fiske og fangst	9.5	5.7	3.2	3.9	2.5	3.1
Oljeutvinning,rørtransport	5.5	3.9	3.6	5.1	4.0	4.3
Olje-og gassutvinning	5.5	3.8	3.6	5.1	4.0	4.3
Rørtransport	4.6	4.6	10.8	5.1	3.4	4.3
Bergverksdrift	5.4	7.5	6.6	7.6	3.3	3.7
Industri i alt	6.1	5.4	5.9	5.7	3.7	3.1
Skjermet industri	6.4	4.4	6.2	5.4	3.0	2.6
Utekonkurrerende industri	6.0	6.9	6.7	6.4	3.3	2.4
Hjemmekonkurrerende industri	5.9	5.4	5.6	5.7	4.2	3.5
Elektrisitetsforsyning	4.5	4.8	3.0	5.1	3.6	2.5
Bygge-og anleggsvirksomhet	6.4	2.4	2.8	3.8	3.3	2.0
Varehandel	8.2	5.1	6.5	5.6	3.8	3.0
Utenriks sjøfart og oljeboring	0.1	-9.0	-2.3	3.2	1.8	7.1
Utenriks sjøfart	-3.0	-8.6	-3.8	2.8	1.7	7.2
Oljeboring	7.9	7.3	7.0	7.1	3.3	4.3
Samferdsel ellers	5.0	3.1	5.1	5.6	4.6	2.5
Boligtjenester	8.8	2.7	4.8	5.5	4.6	3.4

Tabell 3.c: Lønnsøkning etter næring iflg. nasjonalregnskapet. Lønn pr. normalårsverk. Prosentvis økning fra året før.

	1988	1989	1990	1991*	1992*	1993*
Finansiell tjenesteyting	9.4	5.2	5.6	5.4	3.3	3.4
Annen næringsvirksomhet	6.7	4.1	4.7	5.2	3.8	3.4
Hotell- og restaurantvirksomhet	4.9	6.4	6.2	6.6	3.7	3.2
Forretningsmessig tjenesteyting	7.8	2.9	4.7	6.0	4.4	3.9
Tjenesteyting ellers	5.8	4.4	4.2	4.6	3.5	3.0
OFFENTLIG FORVALTNING	4.2	4.6	4.1	4.9	3.4	2.6
Statlig forvaltning	4.7	3.6	4.1	4.6	4.5	3.0
Sivil statlig forvaltning	4.3	4.0	4.1	4.8	3.9	2.5
Forsvar	5.4	3.1	4.9	3.1	3.6	3.9
Kommunal forvaltning	3.9	5.0	4.1	5.0	2.9	2.4
Ekskl. arbeidsmarkedstiltak	3.9	5.3	4.2	5.2	3.3	2.3
Skoleverket	5.9	6.8	4.4	3.9	2.9	2.2
Utenom skoleverket	3.1	4.3	4.0	5.6	3.0	2.5
KONKURRANSETYPE						
Fastlands-Norge	5.9	4.3	4.8	5.1	3.6	2.7
Skjermede næringer	6.0	4.1	4.7	5.0	3.5	2.7
Utekonkurrerende næringer	5.9	7.0	6.7	6.5	3.2	2.6
Hjemmekonkurrerende næringer	5.6	5.0	5.7	5.6	4.3	3.4

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Diverset tillegg omfatter skift og andre lønns-elementer som er knyttet til arbeidets art. Lønnsveksten er de siste årene tildels betydelig påvirket av økningen i diverset tillegg. Holdes diverset tilleggene utenfor, er lønnsveksten fra 1992 til 1993 ca. 0,6 prosentpoeng lavere enn årslønnsveksten på 2,8 prosent. Den samme tendensen fortsatte i 1. kvartal 1994 hvor lønnsveksten fra 1. kvartal 1993 til 1. kvartal 1994 var 2,1 prosent uten diverset tillegg og 2,6 prosent med diverset tilleggene inkludert.

Tabell 3.d: Tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for arbeidere i bergverk, industri, bygge- og anleggsvirksomhet, transportvirksomhet og oljevirksomhet basert på timefortjenester eksklusiv overtidsbetaling omregnet til 37.5 t/uke.

Lønnsøkning pr. time	Endring i prosent fra samme kvartal året før		Lønnsglidning som prosentandel av total lønnsutvikling
	Herav		
	Tariffmessig økning	Lønnsglidning	
1983 1. kv	11,8	5,5	6,3
			53

Tabell 3.d: Tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for arbeidere i bergverk, industri, bygge- og anleggsvirksomhet, transportvirksomhet og oljevirksomhet basert på timefortjenester eksklusiv overtidsbetaling omregnet til 37.5 t/uke.

	Endring i prosent fra samme kvartal året før		Lønnsglidning som prosentandel av total lønnsutvikling	
	Herav			
	Lønnsøkning pr. time	Tariffmessig økning	Lønnsglidning	
1984 1. »	6,1	1,0	5,2	85
1985 1. »	8,9	3,0	5,9	66
1986 1. »	7,4	0,5	6,9	93
1987 1. »	18,3 ²⁾ 10,5 ³⁾	3,6	6,9	66 ³⁾
1988 1. »	8,5	0,2	8,3	98
1989 1. »	2,4	1,7	0,7	29
1990 1. »	3,9	4,1	-0,2	-5
1990 2. »	4,7 ¹⁾	3,0	1,7	36
1990 3. »	4,7 ¹⁾	3,0	1,7	36
1990 4. »	5,4 ^{1) 4)}	3,0	2,4	44
1991 1. »	6,3 ^{1) 4)}	3,3	3,0	48
1991 2. »	4,0 ^{1) 4)}	2,0	2,0	50
1991 3. »	4,6 ^{1) 4)}	2,0	2,6	57
1991 4. »	4,5	1,9	2,6	58
1992 1. »	4,1	1,6	2,5	60
1992 2. »	3,0	0,5	2,5	84
1992 3. »	2,5	0,5	2,0	81
1992 4. »	2,6	0,5	2,1	82
1993 1. »	2,9	0,5	2,4	83
1993 2. »	2,5	0,8	1,7	67
1993 3. »	2,7	0,8	1,9	70
1993 4. »	3,0	0,8	2,2	73
1994 1. »	2,6	0,8	1,8	68

Beregningsgrunnlaget: Gjennomsnittlig timefortjeneste ekskl. overtidstillegg, betaling for helligdager, feriepenger o.l. Omregning av timefortjenestene til felles ukebasis har betydning bare når det er vesentlige endringer i arbeidstiden. Lønns-tallene før 1987 er ikke omregnet.

- 1) Korrigert for etterbetalinger.
- 2) Faktisk timelønnsvekst.
- 3) Korrigert for reduksjonen i den avtalefestede arbeidstiden.
- 4) Lønnsøkning som følge av at lønnstrekk til Lavlønnfondet ble avvirket 1. oktober 1990, er ikke med.

Kilde: NHOs kvartalsstatistikk.

Endringer i timeverksfordelingen mellom bransjene forklarer isolert sett i gjennomsnitt 0,1 prosentpoeng fra 1992 til 1993.

For voksne arbeidere er lønnsoverhenget inn i 1993 1,2 prosent hvorav 0,5 prosentpoeng av lønnsoverhenget for arbeidere skyldes spesielt stort innslag av timer med høyt lønnsnivå i anleggssektoren i 4.kvartal 1993. Disse timene er knyttet til spesielle arbeidsoppdrag, men er av midlertidig karakter.

Tall for 1.kvartal 1994 viser en vekst på 0,1 prosent fra 4.kvartal 1993, og 2,6 prosent fra samme kvartal i 1993. Tilsvarende vekst i 4.kvartal 1993 i forhold til 4.kvartal 1992 var 3 prosent. Forskjellen skyldes i hovedsak de spesielle forhold i 4.kvartal 1993 som er nevnt overfor.

Overtidsbetaling inngår ikke i årslønnsbegrepet. Endring av overtidsprosenten i endel bransjer ville bidratt med ytterligere ca. 0,1 prosent i veksten fra 1993 til 1994 dersom overtid hadde vært med i årslønnsbegrepet.

Foreløpige analyser av tariff tilleggene for 1994, som inngår i årslønnsbegrepet, tyder på at gjennomsnittlig tillegg pr. dato for 1994 blir på ca. 1,4 prosent. Dette er basert på en beregning hvor ca. 90 prosent av timene som inngår i de sentrale bransjevise avtalene for 1994 i LO/NHO-oppgjøret er avsluttet. De fleste tilleggene ble gitt pr. 1.april, men en rekke bransjer gir lønnstilleggene fra senere tidspunkter. Med basis i dette anslås tariff tilleggernes bidrag til årslønnsveksten til 0,9 prosentpoeng. Sammen med lønnstall for 1.kvartal 1994 viser dette et totalt bidrag til årslønnsveksten fra 1993 til 1994 etter tariffoppgjøret våren 1994 på 2,3 prosentpoeng, før lønnsglidning for de 3 siste kvartaler av 1994. Ifjor utgjorde glidningsbidraget for de 3 siste kvartaler 0,8 prosentpoeng.

- *For INDUSTRIARBEIDERE eksklusiv offshorevirksomhet økte årslønnen fra 1992 til 1993 med 2,4 prosent, mot 3 prosent året før.*

Lønnsutviklingen i 4. kvartal 1993 i forhold til det samme kvartalet året før var 2,3 prosent, mens tilsvarende utvikling i begynnelsen av 1990 var 6,7 prosent. Nedgangen skyldes både lavere sentrale lønnstillegg og nedgang i lønnsglidningen.

Tall for 1.kvartal 1994 viser en vekst på 2,9 prosent fra tilsvarende kvartal året før. Uten diversetillegg var tilsvarende vekst 2,5 prosent.

Lønnsoverhenget for industriarbeidere inn i 1994 var 0,9 prosent. Tallene for 1.kvartal 1994 betyr at årslønnsveksten inklusive kjente tariff tillegg i 1994 er 2,5 prosent fra 1993 til 1994, før lønnsglidning i de 3 siste kvartaler av 1994 er tatt med. Uten diversetillegg var tilsvarende vekst 2,3 prosent. Ifjor var dette glidningsbidraget 0,7 prosentpoeng inklusive diversetillegg.

- *I BYGGEVIRKSOMHET økte årslønnen fra 1992 til 1993 med 1,3 prosent, mens gjennomsnittlig årslønn i ANLEGGSVIRKSOMHET økte med 3,3 prosent.*

Lønnsveksten i både byggevirksomhet og anleggsvirksomhet avtok kraftig i løpet av 1992, med omlag null lønnsvekst i 4.kvartal 1992 i forhold til 4.kvartal året før for begge sektorer.

Mens tall for 1.kvartal i 1993 igjen viste tendenser til økt lønnsvekst, var utviklingen gjennom året igjen fallende både innenfor byggevirksomhet og anleggsvirksomhet. Dette snudde til en sterk økning i 4.kvartal 1993 for anleggsvirksomhet. Ettersom det er store endringer i det relative forholdet mellom antall arbeidede timer i h.h.v. bygge- og anleggsvirksomhet, som har svært ulike lønnsystemer og lønnsnivåer, har gjennomsnittlig lønnsvekst for bygge- og anleggsvirksomhet under ett vært mere preget av strukturelle sysselsettingseffekter mellom byggevirksomhet og anleggsvirksomhet enn av lønnsveksten som er gitt innenfor områdene.

Gjennomsnittlig lønnsvekst for bygge- og anleggsvirksomhet fra 1992 til 1993 var 2,7 prosent, mot 2,5 prosent året før.

- *For LANDTRANSPORT som blant annet omfatter rutebilselskaper, grossistbedrifter, spedisjonsfirmaer, oljeselskaper m.v. økte årslønnen fra 1992 til 1993 med 1,9 prosent, mot 2,1 prosent året før.*

Stor stabilitet preger lønnsutviklingen i bransjen og tariff tilleggene utgjør nesten hele lønnsveksten.

- *I OLJEVIRKSOMHETEN, OFFSHORE ialt, som omfatter offshorearbeidere i operatørselskaper og oljeboringsbedrifter, samt offshorearbeidere i industri og bygge- og anleggsvirksomhet er det en betydelig økning i antall arbeidede timer. I 1993 er det registrert en økning i antall offshoretimer på ca. 10 prosent i forhold til i 1992.*

Gjennomsnittstallene for lønnsveksten gjenspeiler i liten grad tariff tilleggene og lønnstilleggene som er blitt gitt fra et år til et annet, men reflekterer i langt større grad endringer i sysselsettingen.

De generelle tilleggene gis vanligvis fra 1.juli. Kollektivt ansiennitetsopprykk bidrar imidlertid til at lønningene innenfor denne sektoren øker noe hver 1. januar. Oppgjørsformene med stadig endrede reguleringstidspunkter og lønnseffekter som følge av store endringer i antall arbeidstakere, fører til at lønnveksten for enkelte år ikke er helt sammenlignbare med andre områder. Lønnsveksten for gruppen må derfor betraktes over noe lengre tid. Gjennomsnittlig lønnsvekst for de 3 siste årene er målt til 2,8 prosent.

Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter

- *For funksjonærene i NHO-bedrifter (industri, bergverk, transportvirksomhet, bygge- og anleggsvirksomhet, oljevirksomhet og hotell- og restaurantvirksomhet) økte årslønnen fra 1992 til 1993 med 3,7 prosent, mot 4,3 prosent året før.*

Beregningene over årslønnsveksten baserer seg på statistikk pr. 1.september, opplysninger fra bedriftene om normale lønnsreguleringstidspunkter og beregning av eventuelle alders effekter. Den registrerte gjennomsnittlige månedslønnen økte også med 3,7 prosent fra 1.september 1992 til 1.september 1993, basert på statistikk for bedrifter som er med i statistikken i begge årene, mot 3,6 prosent året før.

Noe av lønnsveksten skyldes at *aldersgrupper* med noe høyere lønnsnivå utgjør en relativ større del av funksjonærmassen i 1993, basert på beregninger for de bedrifter som er med på begge tellingstidspunktene. Lønnsvekst som følge av endringer i aldersstrukturen eller andre tillegg som er påløpt i tellingsperiodene, er antatt kommet som følge av omorganiseringer i bedriftene og har dermed pågått jevnt i hele tellingsperioden. Med samme aldersfordeling pr. 1. september 1993 som pr. 1 september 1992, ville lønnsveksten isolert sett blitt 0,4 prosentpoeng lavere.

Endringer av bransjestrukturen mot flere sysselsatte ansatt i *bransjer* hvor lønnsnivået ligger over gjennomsnittet for funksjonærene under ett, kan også forklare noe av lønnsveksten. Dersom man hadde hatt samme fordeling av antall arbeidstakere mellom bransjene, i tillegg til samme aldersfordeling innenfor bransjene pr. 1. september 1993 som pr. 1. september 1992, ville lønnsveksten vært 0,8 prosent lavere eller 2,9 prosent fra 1.september 1992 til 1.september 1993.

Lønnsoverhenget inn i 1994 er beregnet til 1,5 prosent, det samme som ifjor.

For *funksjonærene i industri* var lønnsveksten fra 1.september 1992 til 1.september 1993 3,4 prosent, d.v.s. noe lavere vekst enn for alle bransjer under ett.

Industrifunksjonærene hadde også i 1992 noe lavere lønnsvekst enn for alle funksjonærene under ett. Årslønnsveksten er beregnet til 3,5 prosent fra 1992 til 1993, mot 3,8 prosent året før. Lønnsoverhenget inn i 1994 er beregnet til 1,4 prosent.

For *ledende funksjonærer* (i alle bransjer) var lønnsøkningen fra 1. september 1992 til 1. september 1993 3,3 prosent, mot 3,6 prosent i tilsvarende periode ifjor. Årslønnsveksten for denne gruppen er beregnet til 3,6 prosent fra 1992 til 1993, mot 4,3 prosent året før. Lønnsoverhenget inn i 1994 er beregnet til 1,4 prosent.

Lønnskostnader i NHO-bedrifter.

Regjeringens «næringslivspakke» som ble vedtatt høsten 1992, førte blant annet til en nedgang i arbeidsgiveravgiftene med 2,4 prosentpoeng av avgiftsgrunnlaget fra 1. januar 1993. Dette førte til at de gjennomsnittlige «obligatoriske» indirekte personalkostnader i prosent av lønn for arbeidet tid gikk ned, og lønnskostnadene pr. arbeidet time økte langt svakere enn den direkte timefortjenesten fra 1992 til 1993. I tillegg var det færre bevegelige helligdager som falt på ukens 5 første dager i 1993 enn i årene før.

Selv med økte kostnader som følge av endringen i AFP-ordningen og økte satser i Sluttvederlagsordningen, som trådte i kraft fra 1. okt. 1992, og ytterligere noe endret 1. oktober 1993, anslår utvalget en nedgang i de indirekte personalkostnadene i prosent av lønn for arbeidet tid på ca. 3 prosentpoeng fra 1992 til 1993.

Tabell 3e viser utviklingen fra 1985 til 1993 for de «obligatoriske» indirekte personalkostnadene. Lønn under sykdom bygger blant annet på NHOs kvartalsvise fraværstatistikk for arbeidere, fravær betalt av bedriftene. Disse kostnadene har bidratt til en betydelig reduksjon av lønnskostnadene for industriarbeidere fra 1988.

Endringer i regelverket for yrkesskadeforsikring er ikke tatt med i beregningene i tabell 3e. Fra 1991 ble kostnader som var relatert til yrkesskadeforsikring «obligatorisk». Norges forsikringsforbund har tidligere overfor utvalget antydnet en økning i premiebetalingene på i overkant av 800 mill. kroner fra 1990 til 1991. Dette gir 0,27 prosent høyere lønnskostnadsvekst for alle grupper under ett, unntatt i statssektoren. En bransjevis vurdering i NHO-området i 1990/91 av veiledende premiesatser som ble brukt i de fem største forsikringsselskapene, kombinert med opplysninger omkring avtaler med forsikringsselskapene som klart var avvikende fra veiledende priser, viste at prosentsatsene sannsynlig ville ligget på i alle fall det doble i forhold til næringslivet forøvrig og langt høyere for industriarbeidere. Det er ikke gjennomført undersøkelser i bedriftene. Tall for 1992 og 1993 tyder på at det har vært en liten økning i premiesatsene fra 1991.

I tillegg til de indirekte personalkostnadene som er med i tabellen over, vil bedriftene ha kostnader ved bedriftsvis ordninger. Det kan drøftes i hvor stor grad slike ordninger skal tas med i de indirekte personalkostnadene eller bør betraktes som driftskostnader for øvrig. I tabell 3e har vi fulgt internasjonale standarder for de «obligatoriske» personalkostnader i Norge. De bedriftsvis og mere frivillige ordningene er ikke med i oppstillingene.

Tabell 3.e: «Obligatoriske» indirekte personalkostnader fordelt på kostnadskomponenter. I prosent av timefortjenesten pr. arbeidet time. Anslag for 1993.

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Indirekte personalkost. pr. arbeidet time	41,9	41,7	41,2	41,9	41,6	42,0	41,0	39,6	36,2
Lønn for bevegelige hellig- og høytidsdager	4,3	3,9	3,5	3,5	3,9	4,3	4,3	3,4	3,0

Tabell 3.e: «Obligatoriske» indirekte personalkostnader fordelt på kostnadskomponenter. I prosent av timefortjenesten pr. arbeidet time. Anslag for 1993.

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Lønn under sykdom og permisjon	6,1	6,3	6,2	6,3	5,8	5,8	5,4	5,1	5,0
Feriepenger: Ordinære ¹⁾	10,4	10,4	10,4	10,4	10,6	10,8	10,8	10,7	10,6
<i>Gammel ordning:</i>									
Sykelønn (3.mnd.):	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0			
<i>Ny ordning:</i>									
Sykelønn i arbeidsgiverperioden:							0,5	0,4	0,4
Eldre arbeidstakere							0,5	0,5	0,5
<i>Obligatoriske avgifter:</i>									
Arbeidsgiveravgiften til Folketrygden:									
Satsene	19,1	19,1	19,2	19,3	18,9	18,8	18,5	18,3	15,3
Økt beregningsgr. (pensjonspremier o.l.)				0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3
LO/NHO-ordningene ²⁾	1,0	1,0	0,9	1,0	1,0	0,9	0,7	0,8	1,1

- 1) Ny ferielov med overgangsordning i 1989 og 1990 fører til at noe av økningen i feriepengeprosenten skyldes beregningsmåten. Feriepenege er beregnet påløpt.
- 2) Lavlønnfond, Opplysnings- og utviklingsfond, Sluttvederlagsordning og AFP-ordning.

Lønnsutviklingen i andre områder i privat virksomhet

I utvalgets rapport fra januar i år ble det gitt anslag på årslønnsveksten fra 1992 til 1993 for en del grupper i privat virksomhet utenom LO/NHO-området. For de grupper det ikke forelå lønnsstatistikk for, ble anslagene i hovedsak gjort på grunnlag av overhenget til 1993, oppgaver over tariff tillegg i 1993 og anslag på lønns glidning i 1993. I denne rapporten er anslagene oppdatert på grunnlag av lønnsstatistikk for 1993.

For de grupper slike beregninger er gjort, er lønnsvekst som skyldes endringer i aldersstrukturen lagt til 1.juli 1993. Denne form for glidning er dermed lagt til samme dato som i de foregående år. Ved å legge denne lønnsveksten til 1.juli, gir det samme resultat som en jevn fordeling over året.

I hoteller og restauranter steg den gjennomsnittlige timefortjenesten for fastlønte (heltid og deltid) etter NHO's lønnsstatistikk med 3,0 prosent for menn og kvinner under ett fra oktober 1992 til oktober 1993.

For heltidsansatt prosentlønnen serveringspersonale steg den gjennomsnittlige timefortjenesten med 5,1 prosent for voksne menn og kvinner under ett fra perioden 1. mai 1992 – 31. oktober 1992 til 1. mai 1993 – 31. oktober 1993, mens dagsfortjenesten i den samme perioden økte med 5,5 prosent.

For alle unntatt prosentlønnen serveringspersonale som får hoveddelen av sin inntekt fastsatt ut fra omsetning, ble det fra 1. april 1993 gitt et generelt tillegg på kr 1,- pr. time. Videre ble det gitt et garantitillegg fra 1. oktober 1993 på 59 øre.

Utvalget har beregnet årslønnsveksten fra 1992 til 1993 til om lag 1,7 prosent for fastlønte og prosentlønte under ett (heltid og deltid). Den gjennomsnittlige årslønnsveksten er sterkt påvirket av at antall prosentlønte har gått ned i forhold til fastlønte. Timefortjenesten for prosentlønte er høyere enn for fastlønte. Årslønnsveksten har vært 2,8 prosent for fastlønte og 2,9 prosent for prosentlønte.

For alle unntatt prosentlønnen serveringspersonale ble det fra 1. april 1994 gitt et generelt tillegg på kr 1,- pr. time. Søndagstilleggene ble økt med 10 prosent som

tilsvarer 16 øre i gjennomsnitt. Økingen i kvelds- og nattilleggene bidro også med noen tiendeler i oppgjøret. Videre blir det gitt et garantitillegg fra 1. oktober 1994.

Overhenget til 1994, beregnet til 1,3 prosent (alle bedrifter), og tarifftillegget 1. april 1994 gir en årslønnsvekst for fastlønte på om lag 2 1/2 prosent fra 1993 til 1994. I tillegg kommer garantitillegget 1. oktober 1994 og eventuell lønnsglidning. Fra 1992 til 1993 bidro garantitillegget til årslønnsveksten med 0,2 prosentpoeng, mens bidraget fra lønnsglidningen var null.

I *forretnings- og sparebanker* steg den gjennomsnittlige månedsførtjenesten med 3,9 prosent for menn og kvinner under ett fra 1. september 1992 til 1. september 1993.

I oppgjøret våren 1993 ble det gitt et sentralt lønnstillegg fra 1. mai på 1,7 prosent i forretnings- og sparebanker. I følge opplysninger fra Bankenes Arbeidsgiverforening ble det gitt lokale tillegg på 0,5 prosent 1. januar og 0,8 prosent 1. juli i 1993.

Utvalget har beregnet at overhenget til 1993, beregnet til 1,1 prosent, lønnstilleggene fra 1. januar, 1. mai og 1. juli 1993 og lønnsøking som skyldes endringer i aldersstrukturen, vil gi en årslønnsvekst på 3,6 prosent fra 1992 til 1993.

I oppgjøret våren 1994 ble det gitt et sentralt lønnstillegg fra 1. mai på kr 2 100 opptil lønnstrinn 23 (ca kr 216 000) og 1 prosent på de øvrige lønnstrinn. Ifølge opplysninger fra Bankenes Arbeidsgiverforening utgjorde lokale tillegg 0,6 prosent 1. januar 1994.

Overhenget til 1994, beregnet til 1,4 prosent, og de sentrale tillegg i 1994, gir en årslønnsvekst på 2 prosent fra 1993 til 1994. I tillegg kommer lokale tillegg 1. januar og 1. juli 1994 og annen glidning (strukturendringer). Fra 1992 til 1993 utgjorde bidraget til årslønnsveksten fra lokale tillegg og strukturendringer 1,4 prosentpoeng.

I *forsikringsvirksomhet* steg den gjennomsnittlige månedsførtjenesten med 3,6 prosent for menn og kvinner under ett fra 1. september 1992 til 1. september 1993.

Fra 1. mai 1993 ble det gitt et generelt tillegg på 1,65 prosent. I følge opplysninger fra Forsikringsselskapenes Arbeidsgiverforening utgjorde lokale tillegg 0,6 prosent 1. januar 1993.

Overhenget til 1993, beregnet til 0,6 prosent, lønnstilleggene i 1993, lønnsøking som skyldes endringer i aldersstrukturen og annen glidning, gir en lønnsvekst på 3,4 prosent fra 1992 til 1993.

I oppgjøret våren 1994, ble det gitt et generelt tillegg på 1,25 prosent fra 1. mai. I følge opplysninger fra Forsikringsselskapenes Arbeidsgiverforening utgjorde lokale tillegg 1,0 prosent 1. januar 1994.

Overhenget til 1994, beregnet til 0,8 prosent, og de sentrale tillegg i 1994, gir en årslønnsvekst på vel 1 1/2 prosent fra 1993 til 1994. I tillegg kommer lokale tillegg 1. januar og 1. juli 1994 og annen glidning (strukturendringer). Fra 1992 til 1993 utgjorde bidraget til årslønnsveksten fra lokale tillegg og strukturendringer 1,7 prosentpoeng.

I *varehandel* steg den gjennomsnittlige månedsførtjenesten for heltidsansatte med 3,1 prosent for menn og kvinner under ett fra 1. september 1992 til 1. september 1993.

Handel og Kontor og Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon ble våren 1993 enige om et gjennomsnittlig generelt tillegg fra 1. april på kr 1,- pr. time.

For varehandelen under ett har utvalget beregnet årslønnsveksten fra 1992 til 1993 til 3,2 prosent.

I avtalen mellom Handel og Kontor og Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon ble det i oppgjøret våren 1994 enighet om et generelt tillegg fra 1. april på kr 230 pr. måned eller kr 1,42 pr. time.

For varehandelen under ett utgjør overhenget til 1994 1,0 prosent. Dersom avtalen mellom HK og HSH blir retningsgivende for hele varehandelen, utgjør dette 1 prosent. Samlet bidrar dette til en årslønnsvekst på 2 prosent fra 1993 til 1994. Fra 1992 til 1993 bidro lønnsgradningen til årslønnsveksten med 1,3 prosentpoeng.

For noen grupper er lønnsfordelingen stor både mellom menn og kvinner og mellom ulike stillingsgrupper. Det gjennomsnittlige lønnsnivået som er gjengitt i tabell 3a, kan derfor være lite representativt for store grupper innen vedkommende næring. Varehandelen er den største gruppen innen privat virksomhet, målt ved sysselsettingen, av de gruppene som er med i tabell 3a. I tabell 3f vises lønnsutvikling og lønnsnivå for noen stillingsgrupper innen varehandelen for å vise spredningen rundt det gjennomsnittlige lønnsnivået som er brukt i tabell 3a.

Tabellen viser at lønnsnivået i 1993 for disse stillingsgruppene varierte fra kr 153 200 for kvinnelige butikkfunksjonærer til kr 264 800 for mannlige kontorfunksjonærer.

Tabell 3.f: Årslønnsvekst for enkelte stillingsgrupper innen varehandelen. Heltidsansatte.

	Kontorfunksjonærer			Butikkfunksjonærer			Lagerfunksjonærer			Salgsfunksjonærer			Varehandelen i alt		
	Alle	Menn	Kvinner	Alle	Menn	Kvinner	Alle	Menn	Kvinner	Alle	Menn	Kvinner	Alle	Menn	Kvinner
1984-85	7,4	7,9	8,2	7,0	7,2	6,9	7,3	7,3	7,8	7,8	7,8	10,0	7,9	7,9	8,0
1985-86	10,3	10,9	10,9	10,8	10,9	11,2	9,7	9,7	11,4	9,9	10,1	10,6	10,9	10,9	11,7
1986-87	9,6	10,3	9,2	7,1	7,8	7,0	7,4	7,5	7,4	8,0	8,4	7,1	8,5	9,0	8,4
1987-88	9,2	8,9	9,0	6,9	7,0	7,2	7,1	7,2	6,5	7,4	7,5	8,7	8,4	8,5	8,4
1988-89	4,0	3,4	4,5	5,4	4,4	6,0	4,4	4,2	5,6	3,1	2,9	4,9	4,5	3,9	5,5
1989-90	6,8	6,4	6,8	8,0	7,1	8,5	5,6	5,6	6,1	5,4	5,4	6,0	6,7	6,2	7,5
1990-91	5,9	5,6	6,0	5,9	5,1	6,5	4,9	4,9	5,6	6,2	6,0	7,8	5,6	5,4	6,2
1991-92	4,1	3,4	4,4	3,8	3,3	4,2	3,3	3,3	4,0	4,2	4,1	4,3	3,7	3,6	4,1
1992-93	3,1	2,7	3,4	3,4	3,1	3,6	2,4	2,4	3,3	2,5	2,8	1,6	3,2	3,0	3,7
1984-93	79,0	77,3	82,4	75,6	71,6	80,3	65,6	65,6	74,6	69,4	70,2	79,9	77,3	75,6	84,3
Gj.sn	6,7	6,6	6,9	6,5	6,2	6,8	5,8	5,8	6,4	6,0	6,1	6,7	6,6	6,5	7,0
Års-lønn 1993	225.800	264.800	190.500	164.500	179.100	153.200	177.100	179.000	161.100	241.600	244.800	215.300	199.700	214.800	172.800
Antall ¹	13375	6481	6894	15301	6689	8612	6362	5628	734	7647	6758	889	49097	31418	17679

- 1) Antall med i lønnsstatistikken i 1993. I 1993 er statistikken basert på en utvalgsundersøkelse. For 1991 og 1992 omfatter statistikken foretak med 5 eller flere ansatte. Før 1991 omfattet statistikken foretak med 3 eller flere ansatte.

Forretningsmessig tjenesteyting omfatter ansatte i virksomheter som driver med regnskapsføring, revisjon, databehandling, arkitektvirksomhet og byggeteknisk konsulentvirksomhet. Dessuten er også ansatte innen teknisk virksomhet og annonse- og reklamevirksomhet med. Felles for de fleste bedriftene i denne statistikken er at de ansatte ikke får sine lønninger regulert gjennom landsomfattende tariffavtaler. Fra 1. september 1992 til 1. september 1993 steg den gjennomsnittlige månedsførtjenesten med 4,0 prosent for menn og kvinner under ett. Utvalget har beregnet årslønnsveksten fra 1992 til 1993 til 3,9 prosent.

En har ingen oversikt over lønnstillegg i 1994 i forretningsmessig tjenesteyting. Overhenget til 1994 har utvalget beregnet til 1,7 prosent.

I *innenriks sjøfart* gikk den gjennomsnittlige månedsførtjenesten for voksne sjømenn ned med 7,9 prosent fra november 1992 til november 1993. Nedgangen

skyldtes hovedsakelig redusert overtidsbetaling på hverdager. Den gjennomsnittlige hyren steg med 1,7 prosent i det samme tidsrommet.

I oppgjøret våren 1994 ble det fra 1. april gitt et generelt tillegg på kr 1,- pr. time. Videre ble det i gjennomsnitt gitt ca. 50 øre pr. time i andre tillegg.

Lønnsutviklingen i offentlig sektor

Staten

Lønnsstatistikken for statstilsatte pr. 1. oktober 1993 omfattet 182.563 arbeidstakere som utførte 165.149 årsverk. Lønnsveksten pr. årsverk fra 1. oktober 1992 til 1. oktober 1993 var på 3,0 prosent. For heltidstilsatte var økningen også 3,0 prosent i den samme perioden. For heltidsansatte menn var økningen 2,6 prosent og for kvinner 4,0 prosent.

I forhandlingene for 2. avtaleår våren 1993 ble Staten og hovedsammenslutningene og Norsk Lærerlaget enige om følgende:

- med virkning fra 1. mai 1993 gis det et generelt tillegg på kr 2.100 pr år på samtlige trinn i A-tabellen. Dette utgjør omlag 1 prosent gjennomsnittlig lønnsvekst. Særlige lønnstillegg m.v og godtgjørelse for ekstra verv som ikke reguleres på annen måte, øker med samme presentsats. For arbeidstakere som utfører akkordarbeid, øker akkordfortjenesten med en andel på 2/3 av generelle tillegg.
- med virkning fra 1. mai 1993 føres det sentrale forhandlinger om endring av lønsplassering for stillinger og stillingsgrupper innenfor en økonomisk ramme på 0,7 prosent av lønsmassen i det statlige tariffområdet.
- med virkning fra 1. mai 1993 ble det avsatt 0,35 prosent til lokale forhandlinger. Tidligere tildelte midler (resirkulerte midler) er definert til å utgjøre 0,05 prosent. I tillegg vil det være mulig for hvert forhandlingssted å skyte inn egne midler.

Videre ble det som et stimuleringsiltak til økt antall lærlinger i staten, avsatt 25 millioner.

Årslønnsveksten fra 1992 til 1993 er beregnet til 2,6 prosent. I disse tallene er den registrerte lønnsglidningen beregningsmessig lagt inn med 1/5 for h.h.v 1.oktober 1992 og 1.januar 1993 og resten pr. 1.mai 1993. Lønnsoverhenget i staten inn i 1994 er beregnet til 0,9 prosent.

Oppstillingen nedenfor viser lønnsutviklingen for noen stillingsgrupper innenfor forvaltningen. Disse gruppene gir ikke et dekkende totalbilde for alle statstilsatte. Årslønnsveksten fra 1992 til 1993 har variert noe mellom de ulike gruppene av statstilsatte, men årslønnsveksten varierte mer mellom gruppene fra 1991 til 1992.

	Gjennomsnittlig lønn			Vekst fra		Heltidstils. pr. 1.10.93
	1991	1992	1993	1991-92	1992-93	
Kontorstillinger ¹⁾	153.504	157.693	161.223	2,7	2,2	8.768
Fagarbeidere ²⁾	180.256	187.273	191.718	3,9	2,4	4.162

	Gjennomsnittlig lønn			Vekst fra		Heltidstils. pr. 1.10.93
	1991	1992	1993	1991-92	1992-93	
Saksbehandlere ³⁾	195.420	199.746	203.763	2,2	2,0	22.932
Lederstillinger ⁴⁾	-	280.744	286.627	-	2,1	1.010

Merknad: Lokale forhandlinger på 0,4 prosent av lønnsmassen pr. 1.5.94 er ikke med i lønnsvekstberegningene ovenfor.

- 1) Omfatter hele lønnsplan for kontorstillinger.
- 2) Omfatter gjennomgående fagarbeider.
- 3) Omfatter hele lønnsplan for saksbehandlere.
- 4) Omfatter byråsjef, underdirektør og avdelingsdirektør.

Tariffoppgjøret våren 1994 hadde disse hovedelementene av lønsmessig karakter:

- Hovedlønnstabellen i staten har på alle trinn pr. 1. mai 1994 fått et tillegg på kr. 2.100 pr. år. Det generelle tillegget utgjør ca. 1 prosent av lønnsmassen
- Tabellen var tidligere delt inn i 35 lønnstrinn. Hovedlønnstabellen består pr. 1. mai 1994 av 75 lønnstrinn.
- Også tilleggslønnstabellen har fått økt antall lønnstrinn. Denne tabellen skal ikke reguleres.
- Det er utarbeidet nye lønnsrammer i samsvar med ny hovedlønnstabell. Det er en flat overføring pr. 1. mai 1994.
- Fra 1. juli 1994 er det endret opprykkstakt for de fleste av stillingene i staten med et års intervall. Samt pr. 1.juli 1994 ble det definert egne lønnsrammer for enkelte stillinger som militære og undervisningsstillinger.
- Det skal med virkning fra 1. september 1994 føres lokale forhandlinger innenfor en økonomisk ramme på 0,35 prosent av lønnsmassen. De lokale forhandlingene skal i kommende tariffperiode føres flere steder enn i forrige tariffperiode.
- 30 mill. kr ble satt av i tariffperioden for å stimulere til planmessig arbeid med oppbygging av kompetanse – særlig rettet inn mot effektivisering og omstilling.
- Avsetning av 25 mill. kr fra oppgjøret i 1993 ble overført til tariffperioden 1994-96 for å stimulere til økt inntak av lærlinger fram til nytt system for fag- og yrkesopplæring under Reform '94 trer i kraft.

Overhenget til 1994, beregnet til 0,9 prosent, og de avtalte tillegg i 1994, gir en årslønnsvekst fra 1993 til 1994 på om lag 1 3/4 prosent. I tillegg kommer lønnsglidningen. Fra 1992 til 1993 utgjorde bidraget fra lønnsglidningen til årslønnsveksten 0,5 prosentpoeng.

Skoleverket⁴

Lønnsstatistikken for skoleverket pr. 1. oktober 1993 omfatter 85.045 arbeidstakere. Disse utfører 76.424 årsverk. Lønnsveksten pr. årsverk fra 1. oktober 1992 til 1. oktober 1993 var på 2,5 prosent. Lønnsveksten i full post var i samme periode 1,8 prosent. For kvinner i full post var stigningen 2,5 prosent, og for menn i full post 1,4 prosent.

4. Omfatter grunnskolen, videregående skole, grunnskole og videregående skole for spesialundervisning og skolestyrekontorene.

prosent. Den gjennomsnittlige lønnsveksten for skoleverket fra 1992 til 1993 utgjør 2,1 prosent.

Hovedtrekkene bak lønnsveksten i skoleverket følger de samme hovedtrekk som for statstilsatte. Elementene i lønnsoppgjøret pr. 1. mai 1994 vil være gjeldende også for skoleverket. Spesielt for skoleverket var imidlertid at leseplikten for undervisningspersonale over 60 år reduseres med 7 prosent.

Kommunene

Ifølge lønnsstatistikk fra Kommunenes Sentralforbund steg den gjennomsnittlige månedsførtjenesten pr. årsverk for kommunale arbeidstakere inklusive ansatte i hel-sevesen og sosial omsorg, men eksklusiv skoleverket og ansatte som er timelønne med 3,1 prosent fra 1. oktober 1992 til 1. oktober 1993. Den gjennomsnittlige regulativlønnen steg også med 3,1 prosent i det samme tidsrommet. Ansatte i Oslo og Bærum er ikke med i disse lønnsveksttallene. Lønnsutviklingen inkluderer resultatet av de lokale forhandlinger med virkningsdato 1. mai 1992 på 0,45 prosent fordi disse forhandlingene først ble gjennomført rundt årskiftet 1992/93.

I oppgjøret våren 1993 ble det med virkning fra 1. mai 1993 enighet om et kronetillegg på lønnsregulativet på kr 2 100 pr. år. Dette utgjorde 1,15 prosent pr. 1. mai eller 0,77 prosent på årsbasis. I tillegg ble det avsatt 1,1 prosent pr. 1. oktober eller 0,28 prosent på årsbasis til endringer i lønnsrammesystemet/stillingsregulativet.

Årslønnsveksten fra 1992 til 1993 er anslått til 2,5 prosent og overhenget til 1993 til 1,2 prosent.

I oppgjøret våren 1994 ble det med virkning fra 1. mai 1994 enighet om et kronetillegg på lønnsregulativet på kr 2 100 pr. år. Dette utgjorde 1,14 prosent pr. 1. mai eller 0,76 prosent på årsbasis. I tillegg ble det avsatt en pott på 0,5 prosent av lønnsmassen pr. 1. oktober eller 0,12 prosent på årsbasis til lokale forhandlinger.

Overhenget til 1994, beregnet til 1,2 prosent, og de avtalte lønnstilleggene i 1994 gir et bidrag til årslønnsveksten fra 1993 til 1994 på vel 2 prosent. I tillegg kommer lønnsglidningen. Fra 1992 til 1993 er bidraget fra lønnsglidningen til årslønnsveksten beregnet til 0,18 prosentpoeng.

3.4 LØNSSOVERHENGET

Overhenget⁵ beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis nye lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Dersom alle lønnsoppgjør foregikk samtidig og ved begynnelsen av året og lønnsnivået ikke endret seg gjennom året, ville lønnsoverhenget pr. definisjon være null og slike beregninger dermed overflødige. Tariff tillegg og lønnsøkinger ellers blir imidlertid gitt på ulike tidspunkter for ulike inntektsgrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen for ulike lønnstakergrupper ved tariffoppgjør.

Størrelsen av overhenget vil ofte være et tolkingsspørsmål. Det kan også variere betydelig mellom områdene. Dette kan ha sammenheng med ulik lønnsvekst forrige år, men kan også ha sammenheng med at lønnstilleggene kom til ulike tider gjennom året.

5. Se vedlegg E for definisjon av lønnsoverheng.

Det utarbeides ikke statistikk pr. 31. desember eller 1. januar for noen grupper. Overhenget må derfor anslås. For arbeidere i NHO-bedrifter brukes gjerne forholdet mellom lønnsnivået i 4. kvartal og årsgjennomsnittet. For andre grupper må det dels gjøres grove anslag. Størrelsen av overhenget vil avhenge av hvordan lønnsveksten skjer over året. Lønnstillegg som gis sent i året, fører til større overheng til neste år enn tilsvarende tillegg som gis tidlig i året.

For de fleste gruppene har vi god oversikt over tidspunktene for tariff tillegg. Vi vet imidlertid mindre om når annen lønnsutvikling skjer. For grupper med en gitt lønnsstigning i en periode vil det beregnede overhenget være avhengig av hva som forutsettes om forløpet av lønnsutviklingen gjennom perioden.

I oppstillingen nedenfor vises anslått overheng i prosent til 1993 og 1994 for en del områder.

Område/gruppe:	1993	1994
Arbeidere i LO/NHO-området i alt	1,0	1,2
Industriarbeidere	1,1	0,9
Funksjonærer i NHO-bedrifter	1,5	1,5
Staten	0,4	0,9
Kommunene	1,2	1,25
Varehandelen	1,1	1,0
Forretnings- og sparebanker	1,1	1,4
Forsikring	0,6	0,8
Forretningsmessig tjenesteyting	1,6	1,7
Veid gjennomsnitt	1,0	1,2

For fastlønte i hotell- og restaurantvirksomhet har utvalget beregnet overhenget inn i 1994 til 1,3 prosent.

I staten, i forretnings- og sparebanker, i forsikring og blant arbeidere i LO/NHO-området, ser overhenget til 1994 ut til å bli noe høyere enn til 1993. For de andre gruppene i oppstillingen kan overhenget til 1994 anslås til å bli om lag av samme størrelsesorden som overhenget til 1993.

Samlet overheng til 1994 for gruppene i oppstillingen, kan beregnes til 1,2 prosent. Samlet overheng til 1993 for de samme gruppene var 1,0 prosent og til 1992 2,0 prosent.

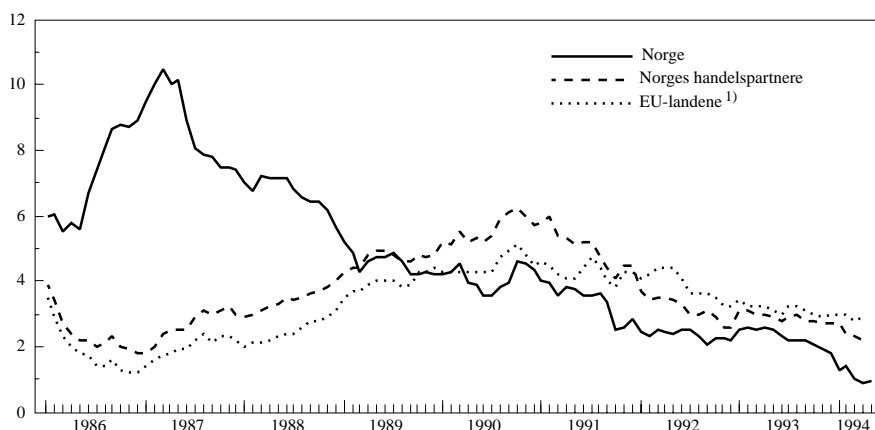
KAPITTEL 4

Prisutvikling og konsumprisindeksen

- Gjennomsnittlig økte konsumprisindeksen med 1,1 prosent de fem første månedene i år sammenliknet med tilsvarende periode i fjor. Tolvmånedersveksten i konsumprisindeksen som stort sett har vært avtagende siden 1987, har de siste månedene vært om lag 1 prosent.

Figur 4.1 gir en oversikt over tolv månedersveksten i konsumprisindeksen i Norge, hos våre handelspartnere sammenveid med konkurransevnevokter og i EU-landene sammenveid med ecu-vekter. (For en nærmere orientering om sammenveing av konsumprisvekst internasjonalt, se vedlegg E i rapport nr. 2, 1992.) Figuren viser at forskjellen i prisstigningen mellom Norge og våre viktigste handelspartnere økte betydelig gjennom 1986 og i begynnelsen av 1987. I mars 1987 var prisstigningen 7,7 prosentpoeng sterkere i Norge enn hos våre handelspartnere. Etter det ble forskjellen gradvis redusert, og etter mars 1989 har prisene vokst mindre enn hos våre handelspartnere. I april 1994 var prisstigningen 1,3 prosentpoeng lavere i Norge. Figuren viser at fram til januar 1992 var prisstigningen i EU-landene lavere enn hos våre handelspartnere, og at den etter dette har vært høyere i EU-landene.

Prisutviklingen i tidligere år, samt siste tolv månedersperiode for en del OECD-land framgår av tabell 4a.

Figur 4.1 Konsumprisene i Norge, hos våre handelspartnere og i EU-landene. Prosentvis endring fra samme måned året før.

1. Veid sammen med ECU-vekter. Eksklusive Spania og Portugal fram til oktober 1989 da disse landenes valutaer ble tatt med i ECU-kurven.

Kilde: OECD, SSB og Finansdepartementet

Tabell 4.a: Konsumprisindeksen i en del OECD-land. Prosentvis endring.

	Årlig snitt		Endring fra året før		
	1984-93	1991	1992	1993	april 1993 april 1994
Norge	5,0	3,4	2,3	2,3	0,9
USA	3,7	4,2	3,0	3,0	2,4
Japan	1,7	3,3	1,7	1,3	0,8
Tyskland (vest)	2,9	3,5	4,0	4,1	3,1
Frankrike	3,2	3,2	2,4	2,1	1,7
Storbritannia	5,2	5,9	3,7	1,6	2,6
Italia	5,9	6,5	5,3	4,2	4,1
Sverige	6,1	9,3	2,3	4,6	1,7
Danmark	3,3	2,4	2,1	1,3	2,0
Finland	4,4	4,3	2,9	2,2	0,2
OECD-området ^{1) 2)}	3,5	4,5	3,2	2,8	2,3
EU, ecu-veid		3,7	3,7	3,1	2,9
Norges handelspartnere		4,9	3,1	2,9	2,2

1) Sammenveid med kjøpekraftsparitet-justerte andeler av privat konsum i OECD-området, se vedlegg E i rapport nr. 2, 1992.

2) Eksklusive Tyrkia.

Kilde: OECD, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet

Den gjennomsnittlige konsumprisvekst i Norge fra 1992 til 1993 var 2,3 prosent. Dette er samme konsumprisvekst som fra 1991 til 1992 og den laveste siden 1960. De fem første månedene i år økte konsumprisindeksen gjennomsnittlig 1,1 prosent sammenliknet med tilsvarende periode i fjor.

Tabell 4b viser at prisstigningstakten, regnet i forhold til samme måned året før, hadde en svak avtakende tendens gjennom 1992. Prisstigningstakten økte noe igjen i begynnelsen av 1993 som følge av momsøkningen og økte importpriser på grunn av kursnedgang for den norske krona. Etter dette holdt den seg rundt 2,5 prosent fram til mai måned. Prisstigningstakten har siden hatt en klart avtakende tendens, og var i mai i år 0,9 prosent.

Tabell 4.b: Konsumprisindeksen

	Indekstall			Endring fra året før i prosent		
	1992	1993	1994	1992	1993	1994
Januar	241,1	247,2	250,4	2,4	2,5	1,3
Februar	241,7	247,9	251,4	2,6	2,6	1,4
Mars	243,9	250,1	252,7	2,5	2,5	1,0
April	244,4	250,7	252,9	2,4	2,6	0,9
Mai	244,7	250,8	253,1	2,4	2,5	0,9
Juni	245,2	250,9		2,5	2,3	
Juli	245,4	250,7		2,5	2,2	
August	244,8	250,1		2,3	2,2	
September	245,9	251,2		2,0	2,2	
Oktober	246,4	251,4		2,2	2,0	
November	246,5	251,2		2,2	1,9	
Desember	246,4	250,9		2,2	1,8	
Årsgj.snitt	244,7	250,3		2,3	2,3	

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4c gir en oversikt over prisendringene i perioden mai 1992 – mai 1993 og mai 1993 – mai 1994 for de ulike konsumgruppene. Totalt sett er prisstigningen betraktelig lavere i den siste perioden. Det samme gjelder prisstigningen for de enkelte konsumgruppene bortsett fra «Matvarer» hvor det fra 1992 til 1993 var en prisnedgang, mens det siste året ha vært en prisvekst over gjennomsnittet. Samlet over toårsperioden gikk likevel prisene noe ned. Over toårsperioden er det gruppene «Bolig, lys og brensel» og «Reiser og transport» som isolert sett har bidratt mest til den totale prisveksten, jf de to siste kolonnene i tabellen.

Tabell 4.c: Konsumprisindeksen – varer og tjenester etter konsumgruppe.

	Vekt f.o.m. aug. 1993	Endring i pst		Bidrag i pst.-poeng	
		mai 92–mai 93	mai 93–mai 94	mai 92–mai 93	mai 93–mai 94
Totalt	1001,6	2,4	0,9	2,4	0,9
Matvarer	148,1	÷1,8	1,4	÷0,27	0,21
Drikkevarer og tobakk	36,9	4,5	1,9	0,16	0,07
Klær og skotøy	65,0	2,4	1,2	0,16	0,08
Bolig, lys og brensel	262,9	3,2	0,3	0,84	0,08
Møbler og husholdn. art.	82,6	2,1	1,1	0,17	0,09
Helsepleie	24,7	6,0	1,8	0,14	0,04
Reiser og transport	192,6	3,9	0,5	0,77	0,10
Fritidssysler og utd	106,0	3,4	2,5	0,34	0,27
Andre varer og tjenester	82,8	2,3	0,1	0,19	0,01

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4d gir en oversikt over prisendringene for de ulike leveringssektorene. Slike delindekser kan gi et grunnlag for lettere å kunne danne seg et bilde av hvilke prisimpulser som ligger bak konsumprisveksten. Tabellen viser at for alle leveringssektorene utenom «Jordbruksvarer» var prisstigningen lavere eller prisfallet større fra 1993 til 1994 enn året før. Den største forskjellen mellom de to periodene var for «Andre norskproduserte konsumvarer» og «Husleie».

Tabell 4.d: Konsumprisindeksen – varer og tjenester etter leveringssektor.

	Vekt f.o.m. aug. 1993	Endring i pst.		Bidrag i pst.-poeng	
		mai 92–mai 93	mai 93–mai 94	mai 92–mai 93	mai 93–mai 94
Totalt	1001,6	2,4	0,9	2,4	0,9
Jordbruksvarer	85,8	÷2,8	0,7	÷0,25	÷0,06
Fiskevarer	10,8	÷0,5	÷1,4	÷0,01	÷0,02
Andre norskproduserte konsumvarer	290,0	3,2	0,8	0,93	0,23
Importerte konsumvarer	210,0	3,0	2,1	0,64	0,44
Husleie	179,6	3,2	0,4	0,55	0,07
Andre varer og tjenester	225,4	2,7	0,7	0,61	0,16

Kilde: Statistisk sentralbyrå

KAPITTEL 5

Utviklingen i norsk industris konkurransevne**5.1 OM KONKURRANSEEVNEBEGREPET**

Den omfattende deltakelsen i det internasjonale varebyttet har gjort det mulig for Norge å opprettholde en langt høyere materiell leve-standard enn hva som ville vært mulig i en økonomi som var vesentlig mer skjermet overfor utenlandsk konkurranse.

Land som deltar i det internasjonale vare- og tjenestebyttet må over en viss tid ha en rimelig balanse i utenriksøkonomien. Fordelene ved det internasjonale varebyttet vil bli vesentlig redusert hvis vi ikke samtidig kan sørge for en full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling. *Et lands konkurransevne uttrykker derfor evnen til å opprettholde en rimelig balanse i utenriksøkonomien samtidig som en har en full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling.*

I omtalen nedenfor vil Beregningsutvalget i hovedsak se på utviklingen i industriens konkurransevne. Konkurransevnen for en næring karakteriserer evnen til å hevde seg i konkurranse med utenlandske bedrifter på sitt produktmarked, og med andre norske næringer på markedene for innsatsfaktorene arbeidskraft, kapital og råvarer. En kan ikke uten videre trekke slutninger fra utviklingen i konkurransevnen for en enkelt bedrift eller næring til utviklingen i konkurransevnen for et helt land. En økonomi med vekst og omstilling vil normalt være preget av ulik utvikling i konkurransevnen for de enkelte næringer. Videre kan en bedring i konkurransevnen for en næring f.eks. gjennom subsidiering av innsatsfaktorene gi en dårligere utnyttelse av ressursene samlet sett, og dermed ikke bedre konkurransevnen i samfunnsøkonomisk forstand. Det er derfor viktig å skille mellom konkurransevnen for en enkelt næring og for Norge som helhet.

For Norge vil utviklingen i oljesektoren ha særlig stor betydning for utenriksøkonomien og dermed for landets samlede konkurransevne. I 1994 ventes driftsregnskapet overfor utlandet å vise overskudd for sjetten år på rad. Overskuddene i disse årene kan bl.a. henføres til en sterk økning i oljeproduksjonen. Økt produksjon i eksport- og importkonkurrerende næringer vil sikre at utenriksøkonomien blir mer robust overfor svingninger i oljeprisen.

Blant de eksport- og importkonkurrerende næringene er industrien den viktigste enkeltnæringen. En forbedring av industriens evne til å konkurrere både ute og hjemme er dermed viktig for å realisere en balansert økonomisk utvikling. *Industriens konkurransevne* avhenger av flere faktorer. Enkelte av faktorene er først og fremst knyttet til forhold i den enkelte bedrift, og vil i mindre grad påvirkes av endringer i de økonomiske rammevilkårene for bedriften. Dette gjelder i stor grad for produktivitet i vid forstand, dvs. bedriftens evne til å utnytte arbeidskraft, kapital og energi på en effektiv måte i produksjonsvirksomheten og til å ta i bruk ny teknologi. Et annet eksempel er markedsføring.

Lønnskostnadene, både direkte og indirekte via innenlandske underleveranser, er for de fleste bedriftene den dominerende kostnadskomponenten. Foruten lønnskostnadene vil andre kostnadskomponenter som energikostnader, kapitalkostnader og kostnader til innenlandsk produsert vareinnsats ha betydning for norske bedrifters muligheter til å kunne hevde seg i den internasjonale konkurransen. Det samme vil være tilfellet for offentlige avgifter og subsidier. For viktige deler av norsk industri er *energikostnadene*, særlig knyttet til elektrisk kraft, av stor betydning for

konkurransesevnen. Også endringer i prisforholdet mellom ulike energibærere kan få betydning for konkurransesituasjonen for norsk industri. Slike endringer kan finne sted i løpet av forholdsvis kort tid. Bruken av olje som energikilde er relativt mindre i enkelte næringer i Norge enn i andre land. Derfor vil lave oljepriser på kort sikt bidra til å svekke den relative konkurransesituasjonen for enkelte norske bedrifter.

Også *kapitalkostnadene* har betydning for konkurransesevnen. På kort sikt vil den nominelle renten korrigert for valutakursendringer kunne avvike betydelig fra ett land til et annet. For den enkelte bedrift vil forholdet mellom realrenten etter skatt og den marginale realavkastningen av kapital etter skatt si noe om muligheten til å gjennomføre bedriftsøkonomiske lønnsomme investeringer.

Avgifter og subsidier som knyttes direkte til bruk av arbeidskraft, f.eks. arbeidsgiveravgift, fanges opp i det konkurransesevneområdet som benyttes i denne rapporten. Andre avgifter og subsidier fanges imidlertid ikke opp, f.eks. CO₂-avgifter. Slike avgifter og subsidier vil også påvirke konkurransesevnen, men det er vanskelig å fremskaffe sammenliknbare tall mellom land.

Utviklingen i industriens internasjonale konkurransesevne avhenger også av produktivitets- og kostnadsutviklingen i øvrige deler av norsk næringsliv, særlig i de *skjermede næringene*. Disse næringene leverer varer, energi og investeringer til industrien. Jo billigere disse leveransene kan skje, desto bedre blir industriens internasjonale konkurransesevne. Videre konkurrerer industrien med øvrige næringer om kapital og arbeidskraft. Lavere lønninger og svekket lønnsomhet i andre næringer kan føre til at industriens konkurransesevne bedres ved at det blir lettere og billigere for industrien å skaffe arbeidskraft og kapital. Kostnadsutviklingen i industrien kan derfor ikke ses uavhengig av kostnadsutviklingen i norsk økonomi for øvrig.

Beregningsutvalgets materiale skal først og fremst benyttes foran de store lønnsoppgjørene, og utvalget har i denne rapporten, som tidligere, gjengitt tall for *lønnskostnadsutviklingen* i norsk industri sammenliknet med utviklingen i industrien i andre land.

Foruten timelønnskostnadene vil også andre forhold være av betydning for hvordan kostnadene ved bruk av arbeidskraft utvikler seg i norsk næringsliv sammenliknet med andre land. Utviklingen i valutakursene vil bl.a. være av betydning. Utviklingen i valutakursene er nærmere omtalt i vedlegg IV.

Industriens konkurransesevne vil, som nevnt ovenfor, avhenge av en rekke faktorer. Mange av faktorene er vanskelige å måle. I tillegg kan begrepet konkurransesevne defineres både i forhold til en enkelt bedrift, en næring og for landet under ett. Det vil derfor være umulig å konstruere en enkelt *indikator* som på en fullstendig måte kan gi et mål på konkurransesevnen. I de følgende avsnittene beskrives derfor utviklingen i noen sentrale indikatorer som kan bidra til å forklare norsk industris evne til å konkurrere internasjonalt.

En bestemt utvikling i timelønnskostnadene målt i felles valuta kan motvirkes av utviklingen i arbeidsproduktiviteten, dvs. produksjon pr. timeverk. Lønnskostnadene pr. produsert enhet i norsk industri sammenliknet med tilsvarende tall for andre land vil derfor, med de forbehold som er nevnt ovenfor, kunne brukes som en indikator for utviklingen i industriens konkurransesevne. Beregningsutvalget har gjengitt tall for utviklingen i lønnskostnader pr. produsert enhet (LPE) i norsk industri og hos våre viktigste handelspartnere i "*Lønnskostnader pr. produsert enhet i industrien*" i avsnitt 5.2.

Beregningsutvalget mener tallene for utvikling i lønnskostnader pr. produsert enhet sammenliknet med tilsvarende tall for andre land som legges fram for å belyse utviklingen i norsk industris konkurransesevne, har krav på betydelig interesse. Momentene som er nevnt ovenfor, understreker imidlertid hvor komplisert saksfor-

holdet er. Dette er drøftet mer utfyllende i Beregningsutvalgets rapport nr. 1 1986 (NOU 1986:14).

I tillegg til en analyse av utviklingen i de relative lønnskostnadene pr. produsert enhet bør en mer fullstendig analyse av industriens kostnadmessige konkurransevne også omfatte nivåfall for kostnader og produktivitet for å gi grunnlag for å vurdere nivåforskjeller mellom landenes konkurransevne. På grunn av store metode-messige problemer er det imidlertid foreløpig ikke etablert standarder for internasjonale sammenlikninger av produktivitetsnivåene i ulike land. For lønnskostnadsnivået finnes det derimot internasjonale sammenlikninger for direkte og totale lønnskostnader pr. time for industriarbeidere. I "*Lønnskostnader i industrien i Norge og andre land.*" i avsnitt 5.4 omtales lønnskostnadsnivåene i industrien i Norge og i andre land.

I ettertid kan en et stykke på veg avlese industriens konkurransevne ved å se på utviklingen i markedsandeler for industriprodukter ute og hjemme, og i industriens andeler av bruttonasjonalproduktet, sysselsetting og kapitalbeholdning. Utviklingen i markedsandeler for import- og eksportkonkurrerende produkter er omtalt i "*Markedsandeler*" i avsnitt 5.3.

5.2 LØNSKOSTNADER PR. PRODUSERT ENHET I INDUSTRIEN

- *Industriens kostnadmessige konkurransevne bedret seg med i underkant av 4 prosent fra 1992 til 1993 ifølge foreløpige tall. Siden 1988 har dermed konkurransevnen målt på denne måten styrket seg med nesten 11 prosent.*

Tabell 5a viser utviklingen i lønnskostnader pr. produsert enhet i norsk industri (LPE) sammenliknet med våre viktigste handelspartnere i perioden 1981-93. Tabellen gir også et inntrykk av bidraget fra de ulike faktorene lønnskostnader i nasjonal valuta, produktivitet og valutakurser, dvs. hvordan utviklingen i relativ LPE (RLPE) i ettertid framkommer som resultat av utviklingen i disse tre faktorene. Det må imidlertid understrekes at disse komponentene ikke utvikler seg uavhengig av hverandre over en så lang periode og at tallene derfor ikke gir uttrykk for en enkel årsaks- og virkningssammenheng.

Tabell 5.a: Lønnskostnader pr. produsert enhet i industrien. Prosentvis endring fra året før¹⁾

	Gj.snitt 1981-88	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994 ²⁾
<i>Norges handelspartnere</i>									
Lønnskostnader	6,8	4,9	4,3	4,8	7,5	6,3	5,4	3,1	2 $\frac{1}{4}$
Produktivitet	3,4	2,7	4,3	3,7	2,7	1,8	3,5	4,0	2 $\frac{1}{2}$
LPE, nasjonal valuta	3,3	2,1	0,0	3,0	4,6	4,4	1,9	±0,8	$\frac{1}{4}$
<i>Norsk industri</i>									
Lønnskostnader	10,1	14,2	6,1	4,3	5,7	4,7	2,8	0,9	
Produktivitet	2,8	5,2	±0,5	5,2	2,6	0,7	1,8	2,0	2 $\frac{1}{2}$
LPE	7,2	8,7	6,6	±0,8	3,0	3,9	1,0	±1,1	

Tabell 5.a: Lønnskostnader pr. produsert enhet i industrien. Prosentvis endring fra året før¹⁾

	Gj.snitt 1981-88	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994 ²⁾
Relativ LPE (RLPE), nasjonal valuta	3,8	6,5	6,7	±3,6	±1,5	±0,5	±0,9	±0,2	
Valutakursendringer ³⁾	2,0	4,0	0,6	0,1	±0,2	2,1	±1,1	3,7	2
RLPE, felles valuta	1,8	2,4	6,1	±3,7	±1,4	±2,5	0,3	±3,8	

1) Tall for handelspartnere og valutakurs er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt med løpene konkurranseevnevekter på grunnlag av indeksserier med 1985 som basisår.

2) Anslag.

3) Positive tall innebærer en effektiv svekkelse av den norske krone.

Kilde: OECD, IMF, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

Historiske tall for handelspartnerne er i hovedsak basert på statistikk fra IMF. Siden Beregningsutvalgets rapport nr. 1 1994 (NOU 1994:5) ble lagt fram, har IMF revidert regnskapstallene for en rekke av landene. Revisjonene gir en mindre svekkelse i RLPE i perioden 1981-1988 enn en tidligere har lagt til grunn. Til gjengjeld var bedringen i konkurranseevne i perioden 1988-92 noe mindre enn antatt i januarrapporten.

Lønnskostnadene pr. time hos våre viktigste handelspartnere økte med vel 3 prosent fra 1992 til 1993 ifølge foreløpige tall, mens arbeidsproduktiviteten økte med 4 prosent. Samlet ga dette en LPE-vekst på -0,8 prosent fra 1992 til 1993 hos våre handelspartnere.

Veksten i timelønnskostnadene i norsk industri er beregnet til 0,9 prosent ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall. Veksten var dermed klart lavere enn hos våre handelspartnere, og også betydelig lavere enn i de foregående årene, jf. tabell 5a. Den lave veksten i lønnskostnadene i 1993 henger sammen med nedsettelsen av satsen for arbeidsgiveravgift fra 1. januar 1993, noe som isolert sett ble antatt å bidra til en reduksjon i lønnskostnadene på 2 prosentpoeng. På den andre siden bidro økte innbetalinger til sluttvederlagsordningen og AFP-fondet fra 1. oktober 1992 til en økning av de gjennomsnittlige lønnskostnadene i 1993.

Arbeidsproduktiviteten i norsk industri økte med 2 prosent fra 1992 til 1993 ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall. Lønnskostnadene pr. produsert enhet i norsk industri kan dermed anslås å ha gått ned med vel 1 prosent fra 1992 til 1993.

Kronekursen – målt ved industriens effektive valutakurs, jf. vedlegg IV – økte i verdi med 3,7 prosent i gjennomsnitt fra 1992 til 1993.

Alt i alt kan den kostnadmessige konkurranseevnen for norsk industri – målt ved relative lønnskostnader pr. produsert enhet – ha blitt forbedret med om lag 3 3/4 prosent fra 1992 til 1993. Dette innebærer en nedjustering på 1/2 prosentpoeng i forhold til januarrapporten, hovedsakelig som følge av at produktiviteten hos våre handelspartnere er klart oppjustert.

De internasjonale anslagene for 1994 som er benyttet i denne rapporten bygger i hovedsak på anslag fra OECD, DRI (Data Resources Incorporated) og enkelte nasjonale kilder. Ifølge disse kildene er anslagene for veksten i lønnskostnadene og arbeidsproduktiviteten hos våre viktigste handelspartnere noe svakere i 1994 enn i 1993. LPE-veksten kan anslås til om lag 1/4 prosent, dvs. om lag 1 prosentpoeng over veksttaket i 1993.

I Revidert Nasjonalbudsjett 1994, som ble lagt fram 6. mai, ble det anslått en produktivitetsvekst i norsk industri på linje med handelspartnerne, dvs. om lag 2 1/

2 prosent i 1994. Kronekursen, målt som industriens effektive valutakurs, har svekket seg noe siden desember i fjor, og ligger nå om lag 2 1/2 prosent under gjennomsnittet i 1993. Dersom en som en teknisk forutsetning holder gjennomsnittsnivået i første halvdel av juni for alle bilaterale kurser som inngår i beregningen av industriens effektive valutakurs uendret ut året, vil kronen svekkes med om lag 2 prosent fra 1993 til 1994. Svekket krone bidrar til styrket konkurranseevne.

Lønnsbegrepet som brukes i sammenlikninger av konkurranseevnen mellom land inkluderer både funksjonærer og arbeidere i industrien. Dessuten inngår skifttillegg og overtidsbetaling i industriarbeiderlønningene, jf. "*Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder*" i avsnitt 3.3.

Med de forutsetningene for produktivitets- og valutakursutvikling som er lagt til grunn ovenfor, vil en lønnsvekst i industrien på 2 1/2 prosent i år innebære en konkurranseevneforbedring på om lag 2 1/4 prosent fra 1993 til 1994. Med en lønnsvekst på 3 prosent vil konkurranseevneforbedringen bli 1/2 prosentpoeng svakere.

Beregningsutvalget finner grunn til å understreke at beregninger av utviklingen i RLPE er svært usikre. Usikkerheten gjelder både anslagene for lønnskostnader og produktivitet for Norge og våre viktigste handelspartnere, samt kursutviklingen for norske kroner. Tallene må derfor tolkes med stor varsomhet.

Utviklingen i lønnskostnader pr. produsert enhet i industrien i lokal valuta og i norske kroner i de enkelte landene som inngår i beregningen er gjengitt i tabell 5b. Utviklingen i enkeltvalutaer kan avvike betydelig fra industriens effektive valutakurs. Dette innebærer at et veid gjennomsnitt ikke nødvendigvis vil gi et korrekt uttrykk for den endring i konkurransesituasjonen de enkelte bransjene står overfor.

Etter den betydelige valutauroen høsten 1992 og beslutningen om å gjøre den norske kronen flytende fom. 10. desember 1992, svekket kronekursen seg med om lag 5 prosent overfor ECU, men har siden vært gjennomgående stabil. Heller ikke opphevelsen av svingningsmarginene innenfor det europeiske valutasamarbeidet fra 2. august 1993 bidro til å endre situasjonen for den norske kronen. I gjennomsnitt falt, som nevnt overfor, verdien av norske kroner med 3,7 prosent målt ved industriens effektive valutakurs i 1993. Det bidro til en betydelig del av forbedringen i den kostnadmessige konkurranseevnen i norsk industri. Utviklingen i de bilaterale valutakursene gjennom det siste året bidro imidlertid også til betydelige utslag i kostnadsforholdene mellom enkeltland. Overfor viktige handelspartnere, bl.a. Sverige og Finland, ble norsk industris kostnadmessige konkurranseevne svekket i fjor. Så langt i 1994 har imidlertid både svenske kroner og finske mark styrket seg noe mot norske kroner igjen.

Tabell 5.b: Lønnskostnader pr. produsert enhet hos våre viktigste handelspartnere. Prosentvis endring fra året før.

	LPE-endring i nasjonal valuta								
	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Belgia	4,7	3,0	0,4	-2,3	0,5	3,7	3,3	-0,3	3,4
Canada	2,2	5,5	2,0	4,0	5,7	5,6	5,1	-0,5	-1,6
Danmark	6,0	8,4	9,9	-0,3	2,3	3,4	3,1	-3,2	-0,4
Finland	3,5	2,5	0,5	2,1	4,7	7,9	5,1	-8,1	-2,0
Frankrike	4,4	2,5	1,9	-2,9	-1,5	2,8	4,6	1,1	3,0

Tabell 5.b: Lønnskostnader pr. produsert enhet hos våre viktigste handelspartnere. Prosentvis endring fra året før.

	LPE-endring i nasjonal valuta								
	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Italia	6,4	3,6	2,4	1,8	6,8	6,9	7,5	2,5	1,2
Nederland	1,3	1,9	2,9	-2,4	-2,7	3,6	2,5	4,6	1,4
Storbritannia	4,5	3,5	0,2	0,0	4,1	9,2	6,2	1,6	-3,1
Sverige	6,8	6,8	4,7	5,4	8,2	7,4	5,3	1,4	-9,7
Sveits	2,2	-0,7	1,3	-7,5	1,4	1,7	7,6	3,3	1,3
V-Tyskland	1,9	3,7	6,5	0,4	1,7	3,6	5,0	5,5	5,2
Østerrike	0,8	3,2	2,9	-5,8	0,5	0,8	2,3	3,2	2,5
Japan	-1,4	6,6	-5,3	-4,0	-0,5	1,1	1,8	8,7	4,0
USA	2,6	-0,3	-1,8	-0,1	3,4	2,5	3,2	-1,5	-2,4
Spania	4,3	4,8	4,7	3,1	6,2	10,7	5,5	5,2	0,3
Irland	-1,6	3,9	-2,1	-4,6	-5,2	1,5	3,1	-6,6	-0,9
Norges handelspartnere	3,4	4,0	2,1	0,0	3,0	4,6	4,4	1,9	-0,8

Tabell 5.b: Lønnskostnader pr. produsert enhet hos våre viktigste handelspartnere. Prosentvis endring fra året før.

	Valutakursutviklingen overfor norske kroner								
	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Belgia	2,7	14,6	8,6	-1,7	-1,2	6,9	1,3	1,8	6,2
Canada	0,0	-15,5	-4,6	4,4	10,0	-8,0	5,5	-9,1	6,9
Danmark	3,1	12,8	7,5	-1,7	-2,4	7,1	0,3	1,5	6,3
Finland	2,1	5,2	5,0	1,6	3,4	1,7	-2,0	-13,4	-10,6
Frankrike	2,6	11,6	4,8	-2,4	-1,1	6,2	0,0	2,1	6,7
Italia	-3,0	10,6	4,4	-3,6	0,5	3,8	0,1	-3,4	-10,6
Nederland	2,0	16,9	9,8	-0,8	-1,3	5,5	0,9	1,9	8,1
Storbritannia	1,9	-2,0	1,6	5,2	-2,5	-1,5	2,7	-4,3	-2,6
Sverige	1,3	4,0	2,3	0,1	0,7	-1,3	1,4	-0,3	-14,7
Sveits	1,0	17,8	9,4	-1,4	-5,3	6,8	0,3	-2,2	8,6
V-Tyskland	2,0	16,9	9,6	-1,0	-1,0	5,4	0,9	1,8	7,8
Østerrike	2,1	16,8	9,6	-0,9	-1,1	5,5	0,9	1,7	7,8
Japan	5,1	22,4	5,5	9,0	-1,5	-13,6	11,3	1,8	30,5
USA	5,3	-14,0	-8,9	-3,3	6,0	-9,3	3,6	-4,2	14,2
Spania	-0,4	4,7	3,2	2,5	4,2	5,3	1,6	-2,6	-8,0
Irland	3,0	8,9	1,0	-0,9	-1,4	5,7	1,7	0,4	-1,6
Norges handelspartnere	1,6	6,8	4,0	0,6	0,1	-0,2	2,1	-1,1	3,7

Tabell 5.b: Lønnskostnader pr. produsert enhet hos våre viktigste handelspartnere. Prosentvis endring fra året før.

	LPE-ending i norske kroner								
	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Belgia	7,5	18,0	9,1	-4,0	-0,7	10,9	4,7	1,5	9,8
Canada	2,3	-10,9	-2,7	8,5	16,3	-2,9	10,9	-9,6	5,2
Danmark	9,3	22,3	18,1	-1,9	-0,2	10,7	3,4	-1,8	5,9
Finland	5,7	7,9	5,5	3,8	8,2	9,7	3,0	-20,4	-12,4
Frankrike	7,1	14,4	6,8	-5,2	-2,5	9,1	4,6	3,3	9,9
Italia	3,2	14,5	6,9	-1,9	7,3	11,0	7,6	-1,0	-9,6
Nederland	3,3	19,1	13,0	-3,2	-4,0	9,4	3,5	6,6	9,6
Storbritannia	6,5	1,4	1,8	5,2	1,6	7,5	9,0	-2,8	-5,6
Sverige	8,3	11,1	7,0	5,4	9,0	6,0	6,7	1,1	-22,9
Sveits	3,3	17,0	10,8	-8,7	-4,0	8,6	7,9	1,0	10,0
V-Tyskland	4,0	21,2	16,7	-0,6	0,6	9,2	5,9	7,4	13,4
Østerrike	2,9	20,6	12,8	-6,7	-0,6	6,3	3,2	5,0	10,5
Japan	3,7	30,5	-0,1	4,7	-2,0	-12,6	13,3	10,6	35,8
USA	8,0	-14,2	-10,5	-3,4	9,5	-7,1	6,9	-5,6	11,4
Spania	3,8	9,7	8,1	5,7	10,7	16,5	7,2	2,4	-7,7
Irland	1,4	13,1	-1,1	-5,4	-6,5	7,3	4,8	-6,3	-2,5
Norges handelspartnere	5,1	11,0	6,2	0,5	3,1	4,5	6,6	0,7	2,9
Norge	6,1	11,0	8,7	6,6	-0,8	3,0	3,9	1,0	-1,1
Relativ LPE- ending	1,0	0,0	2,4	6,1	-3,7	-1,4	-2,5	0,3	-3,8

5.3 MARKEDSANDELER

- *Fallet i markedsandelene har avtatt betydelig de siste par årene. Hjemmemarkedsandelene falt fortsatt noe, mens det er vanskelig å si noe sikkert om utviklingen i eksportmarkedsandelene fra 1992 til 1993, som følge av store tolkningsproblemer med tallene.*

I omtalen foran har Beregningsutvalget konsentrert seg om forhold som særlig antas å påvirke utviklingen i industriens konkurransevne.

I ettertid kan industriens totale konkurransevne et stykke på veg avleses gjennom utviklingen i markedsandelene for industriprodukter på hjemmemarkedene og eksportmarkedene. I tillegg vil utviklingen i industriens konkurransevne bl.a. påvirke industriens andel av bruttonasjonalproduktet, sysselsetting og beholdning av realkapital. Utviklingen i disse størrelsene kan dels gi informasjon om evnen til å omsette produkter i konkurranse med andre lands næringsliv, dels om evnen til å konkurrere med andre norske næringer om arbeidskraft og kapital.

Det kan imidlertid ta noe tid før endringer i konkurransevnen fører til evt. endrede markedsandeler. I tillegg vil forskjeller i selve kostnadsnivået ha betydning for sammenhengen mellom endringer i konkurransevnen og endringer i markeds-

andelene. Utviklingen i markedsandelene må dessuten ses i sammenheng med den økonomiske utviklingen for øvrig. Økonomisk vekst kjennetegnes bl.a. ved økt internasjonal spesialisering. Ved økonomisk vekst vil derfor enkelte næringer og bedrifter øke sine markedsandeler, mens andre får reduserte markedsandeler uten at det nødvendigvis gir uttrykk for endringer i konkurranseevnen for landet. Den økte internasjonale arbeidsdelingen har bidratt til en underliggende nedgang i hjemmemarkedsandelene i hele perioden fra 1980 til 1993.

Endringene i norsk industris *eksportmarkedsandeler* kan belyses ved å sammenlikne eksportveksten av tradisjonelle industrivarer (dvs. skip og oljeplattformer er ikke inkludert) med veksten i vareimporten hos våre handelspartnere. Importtallene er aggregert med vekter som gjenspeiler landenes betydning for norsk eksport.

Industrien tapte markedsandeler på eksportmarkedene på hele åttitallet sett under ett, og særlig i perioden 1983 til 1986. Et visst omslag fra slutten av 1986 hadde hovedsakelig sammenheng med konjunkturomslaget i utlandet, men også devalueringen av norske kroner våren 1986 spilte trolig inn. Fra slutten av 1990 tapte industrien markedsandeler igjen, men utviklingen gjennom 1992 kunne tyde på at fallet flatet ut. Fra 1992 til 1993 tyder foreløpige tall på at industrivareeksportørene vant markedsandeler igjen. Utviklingen dette året er imidlertid beheftet med særlig stor usikkerhet som følge av statistikkomlegging i EU i forbindelse med opprettelsen av det indre marked. Avskaffelsen av grensekontrollen har medført at den interne handelen i EU høyst sannsynlig er anslått for lavt. Foreløpige tall for 1993 viser f.eks en klar nettoeksport internt i EU.

For varer fra utekonkurrerende industri ble virkningen av det internasjonale konjunkturoppsvinget fra slutten av 1986 forsterket av lagerbevegelser mellom de norske produsentene og deres utenlandske kunder. Denne industrien er sterkt kapital- og energiintensiv, og utviklingen i energipriser og rentekostnader har generelt større betydning enn utviklingen i lønnskostnader. Devalueringen betydde derfor mer for denne industriens konkurranseevne enn virkningene av den sterke lønnsveksten og arbeidstidsforkortelsen. Fra slutten av 1990 har denne industrien tapt markedsandeler, men gjennom 1992 stoppet denne utviklingen opp og norske eksportører av utekonkurrerende industrivarer har siden midten av 1992 økt sin markedsandel noe. Markedsandelene for verkstedprodukter ble klart redusert fra midten av 1989 til begynnelsen av 1993. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall snudde denne utviklingen i fjor og gjennom 1993 økte denne industrien sin markedsandel igjen. Tallene kan erfaringsmessig bli betydelig revidert.

Tabell 5c viser utviklingen i norske produsenters *markedsandeler på hjemmemarkedet* fra 1984 til 1. kvartal 1994. Markedsandelene er beregnet ved forholdet mellom norske produsenters leveranser av de enkelte varer på hjemmemarkedet og den samlede innenlandske anvendelsen av varer som delvis dekkes ved import.

Norske produsenters gjennomsnittlige markedsandel for tradisjonelle industrivarer i alt avtok med vel 3 prosent årlig fra 1983 til 1986. Dette er dermed med på å forklare importveksten for tradisjonelle varer over samme periode. Spesielt store tap av markedsandeler hadde produsenter av tekstil- og bekledningsvarer, kjemiske råvarer og metaller. Fra 1986 til 1989 opprettholdt bedriftene markedsandelene på hjemmemarkedet. Siden 1990 har bedriftene på hjemmemarkedet tapt markedsandeler igjen. Tapet har imidlertid blitt betydelig mindre de siste to årene, og fra 1992 til 1993 gikk markedsandelene ned med 1 3/4 prosent ifølge foreløpige tall.

Ser en perioden 1984-93 under ett, har produsenter av metaller mer enn halvert sine markedsandeler på hjemmemarkedet, mens produsentene av tekstil- og bekledningsvarer og kjemiske råvarer har fått redusert sine hjemmemarkedsandeler med vel en tredjedel. Det er bare produksjonen av skip og oljeplattformer som har økt sine hjemmemarkedsandeler over perioden.

Tabell 5.c: Markedsandeler for importkonkurrerende varer. Volumandeler¹⁾

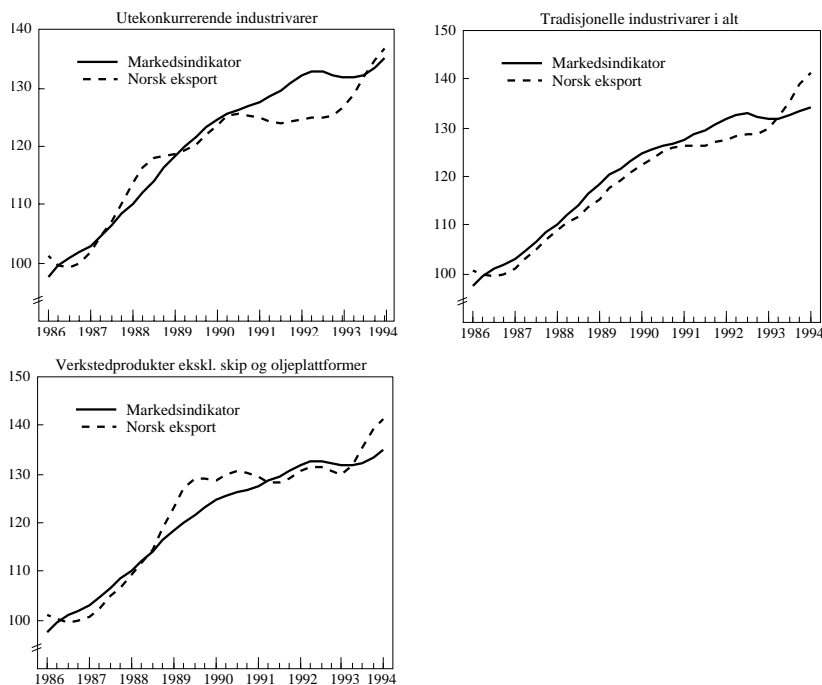
	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1. kv. 1994 ²⁾
Nærings- og nytelsesmidler	92,8	91,9	91,2	91,2	90,5	90,0	89,8	89,5	89,1	87,9	88,1
Treforedling	66,6	66,7	67,3	68,0	66,2	67,0	66,7	65,2	64,6	63,1	62,5
Kjemiske råvarer	50,1	47,6	42,9	44,1	38,4	38,6	33,1	35,8	32,2	32,6	33,7
Raffinerte oljeprodukter	69,6	69,0	62,9	62,8	58,9	64,3	64,3	59,6	61,0	62,7	60,4
Metaller	31,1	32,1	35,7	38,8	35,2	32,5	18,6	18,7	15,2	14,5	8,5
Tekstil- og bekledningsvarer	26,6	23,9	21,9	20,9	20,4	19,0	18,7	18,3	16,9	16,1	15,5
Trevarer	76,7	75,1	72,4	73,1	73,2	75,1	75,3	73,6	72,2	69,8	69,8
Kjemiske og mineralske produkter	44,8	42,5	42,1	42,5	41,5	39,2	37,7	35,3	35,0	34,2	34,9
Grafiske produkter	93,2	92,6	92,0	91,3	91,4	91,5	91,6	90,9	90,9	91,0	91,2
Bergverksprodukter	72,6	74,8	77,2	75,2	73,3	75,4	67,9	69,2	69,8	67,2	70,0
Andre verkstedsprodukter ³⁾	41,0	41,2	38,9	40,9	35,5	32,0	29,9	26,9	25,5	25,7	23,7
Varene ovenfor i alt	61,0	59,4	57,7	58,8	57,7	57,9	55,3	53,6	52,3	51,4	49,3
Skip og oljeplattformer	64,5	76,7	82,2	73,7	58,4	55,5	60,6	66,0	82,7	78,4	84,8
Varene ovenfor i alt	61,3	61,2	60,1	60,2	57,8	57,5	56,0	55,1	55,8	55,1	53,4

1) Volumet av norskproduserte varer levert innenlands som andel av totale leveranser til vareinnsats og sluttleveringer inkludert lager.

2) Sesongjustert.

3) Definisjonen er endret ved at leiearbeid og reparasjoner ikke lenger inngår i andre verkstedprodukter. Endringen bidrar også til mindre endringer i nivåene for varene i alt for alle årene i forhold til tidligere rapporter fra Beregningsutvalget.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 5.1 Norsk eksport av industrivarer og eksportmarkedsutviklingen. Sesongjusterte og glattede volumtall. 1986=100

5.4 LØNSSKOSTNADER I INDUSTRIEN I NORGE OG ANDRE LAND.

- *Et veiet gjennomsnitt av lønnskostnader for industriarbeidere viser at lønnskostnader pr. arbeidet time for norske industriarbeidere lå ca. 10 prosent over våre handelspartnere for året 1993, mot ca. 17 prosent i 1992.*

I tillegg til en analyse av *utviklingen* i kostnader og produktivitet som er presentert foran, bør en mer fullstendig analyse av industriens konkurransevne også omfatte en analyse av *nivået* på kostnader og produktivitet. Selv om en nøyer seg med å se på *lønnskostnader og produktivitet* er det imidlertid svært vanskelig å fremskaffe internasjonale sammenlignbare tall på dette området.

For lønnskostnadsnivået har det i mange år vært foretatt internasjonale sammenlikninger for *direkte og totale lønnskostnader pr. time for industriarbeidere*.

Funksjonærene har stadig større betydning for lønnssummen både i Norge og i de fleste andre land. Om lag 45 prosent av lønnssummen i norsk industri utgjøres nå av funksjonærer. Det vil imidlertid fortsatt ta endel tid før sammenlignbare lønnsstall for funksjonærene i industrien og sysselsettingsfordelingen mellom funksjonærer og arbeidere av tilfredstillende kvalitet vil foreligge.

Beregningsutvalget har i tidligere rapporter gått ut fra at lønnsfordelinger mellom funksjonærer og arbeidere i Norge er jevnere enn i andre land. Utvalget har i disse rapportene vist til beregninger utført i Statistisk sentralbyrå for å illustrere hvilken betydning det kan ha for de relative lønnsstallene i industrien ved at funksjonærene tas med i sammenlikningen. Tallene er basert på en rekke usikre forutsetninger og forskjellene gir derfor bare en indikasjon på hvordan de relative lønnskostnadsnivåene blir påvirket når både arbeidere og funksjonærer tas med i sammenlikningen.

For *produktivitetsnivåer* har det bare sporadisk vært foretatt internasjonale sammenligninger og det er ennå ikke etablert standarder for hvordan slike sammenligninger skal gjøres.

På flere hold arbeides det med å komme videre i arbeidet med å bringe fram internasjonalt sammenlignbar statistikk for lønnskostnader og produktivitet. Beregningsutvalget vil videreformidle slike undersøkelser så snart de kan sies å ha oppnådd tilstrekkelig data- og metodemessig kvalitet.

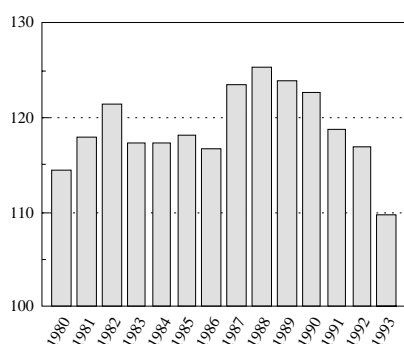
Industriarbeidere: Lønnskostnader pr. time i forhold til gjennomsnittet av våre handelspartnere i industrien.

I rapport nr. 2 i 1993 (NOU 1993:26) og rapport nr.1 i 1994 (NOU 1994:5) ble det presentert sammenligninger av totale lønnskostnader pr. time for industriarbeidere i Norge og i en rekke andre industrialiserte land i norske kroner. Disse tallene bygget i hovedsak på innsamlet data i BLS (Bureau of Labor Statistics) i USA. Tallgrunnlaget gir et godt sammenligningsgrunnlag for industriarbeidere.

Det foreligger nå oppdaterte og sammenlignbare 1993-tall fra BLS. I revideringen har BLS foretatt en grundig tilbakerevidering for noen land.

De totale lønnskostnadene består av fortjeneste pr. arbeidet time og indirekte personalkostnader. De *indirekte personalkostnadene* som ved måling av totale lønnskostnader kommer i tillegg til lønn pr. arbeidet time, omfatter lønn for helge- og feriedager, lønn under sykdom, velferdspolisjoner, arbeidsgiveravgifter og andre sosiale kostnader som knytter seg til bruken av arbeidskraft i overensstemmelse med ILOs standard for klassifisering av de indirekte personalkostnadene.

Figur 5.2 og tabell 5d viser at norske lønnskostnader pr. time for industriarbeidere regnet i felles valuta, lå ca. 10 prosent høyere enn hos våre handelspartnere i 1993, mot ca. 17 prosent året før. I 1988, da de norske lønnskostnadene for industriarbeidere lå på sitt høyeste i forhold til handelspartnerne, lå lønnskostnadene ca. 25 prosent høyere i Norge.

Figur 5.2 Lønnskostnader pr. arbeidet time for industriarbeidere i Norge i forhold til handelspartnere. Handelspartnere=100

I 1980 hadde Sverige, Tyskland-vest, Belgia og Nederland høyere lønnskostnader enn Norge, mens i 1985 var det bare USA og Canada som hadde høyere lønnskostnader enn Norge av landene i tabellen. Devalueringen av den norske krone i mai 1986 hindret ikke at fall i dollarkursen bidro til et betydelig fall i lønnskostnadene pr. time regnet i norske kroner i USA og Canada i forhold til i Norge, slik at disse land igjen fikk lavere lønnskostnader enn Norge.

På grunn av den sterke lønnsveksten i Norge i 1986 og 1987, blant annet på grunn av lønnskompensasjonen for arbeidstidsforkortelsen i 1986/87, økte lønnskostnadene i Norge mere enn i de fleste land i disse årene.

I årene fra 1988 til 1991 gikk lønnskostnadene for norske industriarbeidere opp mindre enn i de andre nordiske landene og de fleste mellom-europeiske landene målt i norske kroner, mens lønnskostnadene økte sterkere enn i USA, Canada og Japan.

Fra og med 1992 har det relative lønnskostnadsnivået i forhold til de aller fleste av våre handelspartnere blitt redusert tildels kraftig som følge av blant annet lavere lønnsvekst og reduserte arbeidsgiveravgifter. I tillegg har store valutakursendringer det siste året gitt lavere lønnskostnader i Norge, målt i felles valuta. Men det er store endringer i forhold til enkeltland.

I 1991 og 1992 lå gjennomsnittlig lønnskostnader pr. arbeidet time for industriarbeidere i Sverige klart over Norge, mens Finland i 1990 og 1991 lå tett opp mot det norske nivået. Sverige og Finland har i motsetning til de fleste andre land i tabellen i perioden frem til 1993 senket sitt nivå i forhold til Norge betydelig og lønnskostnadene lå i 1993 for Sverige på 89 prosent av det norske, en forbedring på 16 prosentpoeng fra året før, mens Finland lå på 72 prosent, en forbedring på 17 prosentpoeng på 2 år. Sammen med Italia og Spania er Sverige og Finland de eneste landene i tabellen som Norge har svekket sin kostnadsposisjon mot fra 1992 til 1993.

Tabell 5.d: Totale lønnskostnader for voksne industriarbeidere i norske kroner. Indeks Norge=100¹⁾

Landene:	1980	1985	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Tyskland-vest	107	93	99	97	103	106	110	127
Sveits	96	93	98	91	97	100	101	112
Belgia	113	87	86	85	90	92	97	106
Østerrike	77	73	79	77	82	84	89	100
Nederland	104	85	86	82	85	85	89	100
Norge	100	100	100	100	100	100	100	100
Japan	48	61	68	69	60	68	71	95
Danmark	94	79	82	79	84	84	87	95
Sverige	108	93	91	96	98	102	107	89
USA	85	126	75	78	70	72	70	83
Finland	71	79	85	92	98	98	87	82
Frankrike	77	73	70	69	71	71	73	81
Canada	75	106	73	81	74	79	74	81
Italia	71	74	76	79	83	86	85	79
Storbritannia	65	60	57	58	59	63	62	63
Irland	51	57	54	53	55	56	58	60
Spania	51	45	46	49	53	56	58	57
Norge i forhold til gj.sn. for handelspartnere (Handelsp.=100)	115	118	125	124	123	119	117	110

1) Omregning til norske kroner ved årlige gjennomsnittlige valutakurser på Oslo Børs.

Lønnsnivå for ansatte i industrien når funksjonærene er med i sammenligningen.

Tallene som er presentert foran omfatter industriarbeidere og lønnsnivået for funksjonærer er ikke trukket inn. Som tidligere omtalt er det grunn til å tro at inntektsfordelingen mellom arbeidere og funksjonærer er jevnere i Norge enn i de fleste andre land og at det totale lønnskostnadsnivået for Norge derfor er noe lavere enn tabell 5d viser.

I Beregningsutvalgets rapport nr.2, 1993 (NOU 1993:26) er det gjengitt beregninger av Statistisk sentralbyrå som indikerer at forskjellen mellom lønnskostnadene i Norge og handelspartnerne reduseres med 6 til 10 prosentpoeng i 1992 når også funksjonærene er med i sammenligningen. Gjøres tilsvarende beregninger for 1993, hvor man antar at de relative lønnskostnadene i prosent reduseres tilsvarende for funksjonærer som for arbeidere, vil de totale lønnskostnader i norsk industri ligge 0 til 4 prosent høyere enn hos våre handelspartnere, mot 10 prosent når bare industriarbeidere er med i sammenligningen. Det må imidlertid understrekes at disse beregningene er beheftet med stor usikkerhet og at de er følsomme overfor selv mindre endringer i forutsetningene.

KAPITTEL 6

Økonomiske utsikter**6.1 INTERNASJONAL ØKONOMI**

- *Utsiktene i internasjonal økonomi synes nå å være bedre enn på lenge. Oppsvinget er godt befestet i de engelskspråklige OECD-landene og det synes også klart at kontinental-Europa har passert bunnpunktet og at en moderat oppgang er i gang. Det er imidlertid fortsatt uro i de internasjonale penge- og valuta-markedene og særlig de langsiktige rentene har økt de siste månedene.*

Etter flere år med svak økonomisk vekst og økende arbeidsledighet i industrilandene, synes det som internasjonal økonomi nå er inne i en ny oppgangskonjunktur. Særlig i USA og de øvrige engelskspråklige OECD-landene er oppgangen nå godt befestet. Selv om det fremdeles er forskjeller i konjunkturutviklingen i de ulike områdene, synes det som om OECD-området totalt sett nådde et bunnpunkt i løpet av 1993 og produksjonsveksten mot slutten av fjoråret var noe større enn en tidligere har lagt til grunn. På årsbasis anslås en vekst i bruttonasjonalproduktet (BNP) på 1,3 prosent fra 1992 til 1993 i OECD-området, mens det tilsvarende anslaget for våre handelspartnere er -0,2 prosent. Den svake utviklingen hos handelspartnerne henger bl.a. sammen med det kraftige tilbakeslaget i Sverige og Finland. Arbeidsledigheten både i OECD-området totalt og hos Norges viktigste handelspartnere økte klart i fjor, og utgjør nå 8-9 prosent av arbeidsstyrken. Lønns- og prisveksten i OECD-området avtok noe gjennom 1993 og veksten i konsumprisene kom opp i knappe 3 prosent på årsbasis.

Usikkerheten om den videre økonomiske utviklingen er særlig knyttet til utviklingen i kontinental-Europa og Japan. I begge disse områdene falt eller stagnerte produksjonen i fjor. For de fleste europeiske landene ser imidlertid bunnen nå ut til å være passert, mens konjunkturoppgangen ennå ikke er klar i Japan. Et ytterligere usikkerhetsmoment er knyttet til stigningen i de langsiktige rentene de siste månedene.

Alt i alt legger de fleste prognoser til grunn en tiltakende økonomisk vekst internasjonalt gjennom 1994. I OECD-området anslås BNP-veksten til om lag 2 1/2 prosent, mens veksten hos våre handelspartnere kan bli noe lavere. Det ventes bare mindre endringer i arbeidsledigheten selv om den økonomiske aktiviteten synes å øke. Det ventes en fortsatt avdemping i prisveksten internasjonalt. For OECD-landene sett under ett kan prisveksten bli om lag 2 1/2 prosent, mens anslaget er enda noe lavere for våre handelspartnere.

Utviklingen i de internasjonale penge- og valutamarkedene har vært preget av uro de siste månedene. Den uventet sterke økningen i den amerikanske økonomien har resultert i en gradvis tilstramming av pengepolitikken i USA. Tilstrammingen er begrunnet med frykt for økt inflasjon som følge av den sterke veksten i økonomien. De langsiktige rentene i USA har steget klart de siste månedene, og kom i mai opp i nesten 7,7 prosent, dvs. om lag 1 3/4 prosentpoeng over bunnivået i oktober 1993. Renteøkningen i USA har spredt seg i de internasjonale finansmarkedene, og siden nyttår har de lange rentene i kontinental-Europa steget med om lag 1 1/2 prosentpoeng. I lys av den svakere konjunktursituasjonen i Europa kan den parallelle utviklingen i langsiktige renter mellom USA og Europa synes uventet.

Renteutviklingen for de korte rentene har imidlertid vært forskjellig i ulike deler av OECD-området den senere tiden. I USA har det kortsiktige rentenivået ste-

get nesten like mye som det langsiktige, mens i Tyskland og de fleste andre vest-europeiske landene har de kortsiktige rentene fortsatt å falle. Tre-månedersrenten på tyske mark ligger nå i overkant av 5 prosent, dvs. nesten 5 prosentpoeng under toppnivået i august 1992.

6.2 NORSK ØKONOMI

- *Etter svak vekst i de siste to årene, er norsk økonomi nå inne i en markert oppgang. Produksjonsvekst, særlig som følge av økt innenlandske etterspørsel, ser ut til å gi nedgang i arbeidsledigheten fra 1993 til 1994.*

Etter flere år med svak vekst og tildels stagnasjon i fastlandsøkonomien, skjedde det et markert omslag i etterspørselen i andre halvår i fjor. Det var først og fremst privat konsum som skjøt fart, stimulert av rentenedgangen, et latent utskiftingsbehov for en del varige forbruksvarer og en bedret formuesposisjon for husholdningene. Bildet av sterk konsumvekst underbygges av de foreløpige nasjonalregnskapstallene for 1. kvartal i år. Veksten i privat konsum fra 1993 til 1994 er av Statistisk sentralbyrå og Norges Bank anslått til om lag 4,5 prosent. Dette vil i så fall bli den sterkeste forbruksveksten siden 1986.

Reduserte realrenter, prisoppgang på brukte boliger og flere år med god inntektvekst i husholdningene er faktorer bak en forventet sterk vekst i boliginvesteringene i 1994. Prognosene spenner fra Finansdepartementets vekstanslag på 15 prosent til Statistisk sentralbyrås 27 prosent.

Investeringer i offentlig forvaltning ventes å bli redusert fra 1993 til 1994, og heller ikke for industriinvesteringene ligger det an til noen vekst av betydning. Forventet investeringsoppgang i endel andre sektorer i næringslivet bidrar til at fastlands-Norges investeringer likevel kan vokse med rundt 5 prosent i 1994.

Etterspørselen etter tradisjonelle norske eksportprodukter ligger an til å ta seg opp i 1994, blant annet som følge av bedring i konjunktorene hos våre viktigste handelspartnere. Det er også tegn til at sterkere vekst internasjonalt har ført til markert prisoppgang på viktige råvarer som veier tungt i norsk eksport.

Mens den eksportrettete delen av næringslivet vil kunne få trekraft fra forsterket vekst internasjonalt, vil andre industrisektorer oppleve omstillingsproblemer som en følge av et forventet fall i petroleumsinvesteringene i 1994. Samlet sett vil derfor industriproduksjonen trolig vise svak vekst. Den sterke veksten i andre deler av innenlandsk etterspørsel innebærer likevel at BNP-veksten for fastlands-Norge i 1994 kan bli på mer enn 3 prosent, og Norge vil trolig dermed være blant landene i OECD-området med sterkest økonomisk vekst, selv når en holder olje og gass utenfor.

En markert produksjonsvekst i fastlands-Norge ventes å bidra til å øke sysselsettingen med 20-30000 personer i gjennomsnitt fra 1993 til 1994. Den demografiske utviklingen tilsier en årlig økning i arbeidstilbudet på om lag 15000, forutsatt uendrede yrkesfrekvenser etter kjønn og alder. I de senere årene har imidlertid yrkesfrekvensene gått ned. I en situasjon med vekst i sysselsettingen vil yrkesfrekvensene normalt gå opp. Dette bidrar til ekstra usikkerhet knyttet til ledighetsanslagene. I analysene til Statistisk sentralbyrå, Norges Bank og Finansdepartementet reduseres arbeidsledighetsraten med om lag 1/2 prosentpoeng fra 1993 til 1994.

Høy vekst i husholdningenes bilkjøp og næringslivets investeringer i maskiner, er faktorer bak utsiktene til en sterk importvekst i 1994. Kraftig volumøkning i petroleumsproduksjonen sammen med god vekst i den tradisjonelle eksporten, vil likevel kunne føre til om lag uendret handelsbalanse i 1994. Rente- og stønadsba-

lansen ligger an til å bedres i år slik at overskuddet på driftsbalansen øker i forhold til i fjor.

Den raske nedgangen i rentesatsene i det norske pengemarkedet gjennom 1993 flatet ut gjennom de fem første måneder i 1994. Etter det har rentene steget noe og 3 måneders eurokronerente var midt i juni om lag på samme nivå som i desember. Rentesituasjonen oppfattes nå som labil. I de siste månedene har det vokst frem et klart sprik mellom korte og lange renter, noe som skulle tilsi at markedsaktørene har forventninger om høyere kortsiktige renter i fremtiden. I motsetning til i de fleste sentrale EU-land, har rentene både i penge- og kapitalmarkedene økt. Statistisk sentralbyrås prognoser er imidlertid basert på en fortsatt nedgang i tyske kortsiktige renter. Sammen med utsikter til fortsatt lav norsk inflasjon ventes dette å bidra til å trekke de norske pengemarkedsrentene noe ned resten av året.

Tabell 6.a: Utviklingen i noen økonomiske hovedstørrelser anslått av Statistisk sentralbyrå, Finansdepartementet og Norges Bank. Prosentvis endring fra året før der ikke annet fremgår.

	Foreløpig regnskap			1994	
	1993	1994.1 ¹⁾	SSB ²⁾	FIN ³⁾	NB ⁴⁾
Privat konsum	1,7	7,0	4,3	3,0	4 1/2
Offentlig konsum	1,8	5,1	3,1	3,2	3 1/4
Bruttoinvesteringer i alt	8,0	-2,2	2,1	..	1 1/2
- fastlands-Norge, fast kapital	-4,7	2,7	5,8	4,4	4 1/4
- påløpte oljeinvesteringer	15,9	18,6	-2,0	-8,0	-7,0
Eksport	1,8	11,5	5,8	5,9	7
- tradisjonelle varer	3,0	15,5	6,8	5,0	5 1/2
Import	3,3	7,2	4,7	2,8	6 1/4
- tradisjonelle varer	1,7	14,2	7,9	5,0	7 3/4
Bruttonasjonalprodukt	2,3	6,6	4,2	4,0	4
- fastlands-Norge	2,0	4,9	3,3	2,6	2 3/4
Sysselsatte personer	0,0	..	1,4	1,0	1
Arbeidsledighetsrate (nivå)	6,0	5,8	5,6	5 1/2	5 1/4
Lønn pr. timeverk	2,7	..	2,7	2	2 3/4
Konsumprisindeksen	2,3	1,2	1,1	1 1/4	1 1/4
Driftsbalansen, milliarder kroner	17,1	9,6	27,6	19,9	22

1) Prosentvis endring fra 1. kvartal 1993 til 1. kvartal 1994, der ikke annet fremgår

2) Anslag ifølge Statistisk sentralbyrå, Økonomiske analyser 5/1994.

3) FIN: Anslag ifølge Finansdepartementet, Revidert nasjonalbudsjett 1994.

4) NB: Anslag ifølge Penger og kreditt 1994/2.

6.3 ANSLAG PÅ KONSUMPRISUTVIKLINGEN I 1994

- Med bakgrunn i de beregninger og forutsetninger som er gjort, regner utvalget nå med en gjennomsnittlig økning i konsumprisindeksen på vel 1 prosent fra 1993 til 1994.

I utvalgets rapport fra januar ble det utarbeidet anslag på konsumprisutviklingen i inneværende år. I rapporten som nå legges fram har utvalget gjennomgått prisutsik-

tene på nytt på grunnlag av ny informasjon, bl.a. konsumprisindeksen fram til og med mai i år, en prognose utarbeidet av Konkurransetilsynet og nye beregninger med kvartalsmodellen KVARTS.

Konkurransetilsynets prognose

Konkurransetilsynet har samlet inn opplysninger fra private bedrifter og offentlige institusjoner om planlagte prisendringer i perioden mai 1994 – desember 1994.

I prognosen er de innsamlede opplysningene i stor grad benyttet uten videre bearbeiding. Opplysningene kan derfor ses på som et samlet uttrykk for prisforventninger på *tilbudssiden* i økonomien. Prognosen gir ikke uttrykk for Konkurransetilsynets egne vurderinger av prisutviklingen.

En stor del av de næringsdrivende som gir anslag til prognosen er produsenter. Dette gjelder spesielt for industriproduserte konsumvarer. For disse produsentene er det rimelig å tro at det vil gå en viss tid før produsentenes prisendringer slår gjennom i detaljleddet. I prognosen er anslag på slike produkter fordelt utover prognoseperioden, slik at det opprinnelige anslaget først er lagt inn for fullt i slutten av prognoseperioden. I prognosen har Konkurransetilsynet lagt til grunn at den prosentvise avansen i detaljleddet er uendret.

Opplysningene fra de næringsdrivende ble i hovedsak innhentet rundt midten av mai måned. Anslagene gjenspeiler derfor i hovedsak de forventningene næringslivet hadde om pris-, kostnads- og etterspørselsutviklingen på det tidspunktet. Konkurransetilsynets materiale gir en samlet konsumprisvekst fra mai 1994 til desember 1994 på 0,9 prosent. For tilsvarende periode ett år tilbake var den faktiske indeksen om lag uendret. I Konkurransetilsynets prognose antas det at prisstigningen målt over 12 måneder øker fra 1,1 prosent i juni 1994 til 1,8 prosent i desember 1994. Dette innebærer en vekst i konsumprisene fra 1993 til 1994 på 1,4 prosent.

For mai 1994 ligger den registrerte prisveksten 0,4 prosentpoeng under Konkurransetilsynets anslag i dets forrige prognose. I Konkurransetilsynets (daværende Prisdirektoratet) prognose for mai 1993 til desember 1993 ble prisveksten anslått til 0,4 prosent, dvs. 0,4 prosentpoeng høyere enn den registrerte veksten.

I Konkurransetilsynets prognose er det lagt til grunn en utvikling i husleiene i andre halvår 1994 som i tilsvarende periode i fjor. Dette innebærer en noe høyere vekst i husleiene enn det som er lagt til grunn i modellberegningen som er omtalt nedenfor. Dersom en i Konkurransetilsynets prognose legger til grunn en utvikling i husleiene som samsvarer med utvalgets modellberegning, vil anslaget på prisveksten fra 1993 til 1994 reduseres til 1,3 prosent.

Nærmere om modellapparatet

Utvalget har fått gjennomført nye beregninger med den makroøkonomiske modellen KVARTS. Dette er en kvartalsmodell der bl.a. konsumprisutviklingen i hovedsak beregnes ut fra utviklingen i importprisene og innenlandske kostnader.

I modellberegninger med KVARTS blir en del størrelser av betydning for konsumprisene anslått utenfor modellen (eksogene variabler). I den modellversjonen av KVARTS som utvalget nå har benyttet, er de viktigste størrelsene som anslås utenfor modellen importpriser, avgifter, subsidier og priser på elektrisitet og norskproduserte primærnæringsvarer (jordbruks-, skogbruks- og fiskeprodukter). Utviklingen i flere av disse størrelsene vil i virkeligheten være avhengig av andre forhold i økonomien, jf. omtalen til slutt i avsnittet om forutsetningene for prisanslagene og omtalen av beregningsresultatene. Utviklingen i importprisene anslås vanligvis med utgangspunkt i forventet prisutvikling internasjonalt. En har også tatt hensyn til den

betydning endringene i valutakursene kan ha for importprisene i 1994, og til at importprisene de siste årene, korrigert for valutakursendringene, har utviklet seg noe svakere enn konsumprisene internasjonalt. For størrelser som fastlegges av det offentlige er det lagt til grunn at vedtak som er fattet ikke endres i prognoseperioden. Utviklingen i andre størrelser vil i stor grad være et resultat av forhandlinger, og for noen av disse gjøres det beregningstekniske forutsetninger. Dette gjelder i hovedsak utviklingen i priser på noen varer fra primærnæringene.

De økonomiske sammenhengene som er innarbeidet i KVARTS er tallfestet på grunnlag av historiske observasjoner. I modellen bestemmer importprisene og prisene på norskproduserte varer og tjenester (hjemmepriser), sammen med avgifter og subsidier, prisene på varer og tjenester som går til privat konsum. Hjemmeprisene bestemmes i stor grad av bedriftenes variable enhetskostnader. Ser en bort fra virkninger gjennom lønnsutviklingen, påvirker importprisene hjemmeprisene hovedsakelig gjennom produsentenes vareinnsats. For enkelte varer har det også en viss effekt at innenlandske produsenter konkurrerer med importvarer, men for konsumprisutviklingen sett under ett er denne virkningen nærmest ubetydelig sammenliknet med virkningen gjennom kostnadene på vareinnsats.

Enhetskostnadene bestemmes av produktivitet, lønnskostnader og vareinnsatspriser. Produktivitetsutviklingen og prisutviklingen for vareinnsats bestemmes i modellen ved egne likninger, mens driftsmarginene bestemmes gjennom prisrelasjonene. I flere av prisrelasjonene inngår også graden av kapasitetsutnyttelse.

Videre har modellen egne relasjoner for utviklingen i timelønningene. Hvordan lønnsveksten vil påvirke konsumprisveksten avhenger også av hvordan lønnsveksten fordeler seg på de ulike sektorene. For eksempel har lønnsutviklingen i varehandelen større betydning for konsumprisveksten enn lønnsutviklingen i industri eller i offentlig sektor. Dette gjelder i særlig grad på kort sikt. Videre vil virkningene på prisutviklingen av en gitt årslønnsvekst også avhenge av hvordan årslønnsveksten fordeler seg gjennom året, fordi det tar tid før lønnsøkninger slår ut i prisene. Det betyr at lønnsveksten i ett år også får betydning for konsumprisutviklingen i de påfølgende årene.

I hjemmeprisrelasjonene inngår også hjemmeprisen fra foregående periode(r) som forklaringsvariabel. Tilbakedaterte verdier av forklaringsfaktorene får gjennom disse leddene betydning for prisdannelsen i prognoseperioden, i tillegg til at tilbakedaterte verdier av forklaringsfaktorene inngår direkte. Dette betyr også at utviklingen i inneværende periode får betydning for senere perioder.

Forutsetninger for prisanslagene

De viktigste størrelsene som er anslått utenfor modellen er summert opp i tabell 6b.

Utvalget har fått gjennomført nye modellberegninger der en har benyttet modellens relasjoner for lønnsutviklingen i de enkelte sektorene (endogen lønnsutvikling). Alternativt kunne en ha valgt å legge beregningstekniske forutsetninger om lønnsveksten (eksogen lønnsutvikling) til grunn i prisprognosen. Når en her har valgt å benytte modellens lønnsrelasjoner, er det for å forenkle beregningene. Denne framgangsmåten innebærer ikke at utvalget tar sikte på å anslå lønnsveksten i prognoseåret.

Kronekursens utvikling vil også ha betydning for prisutviklingen. I vedlegg IV omtales kursutviklingen for norske kroner og de enkelte kronekursbegrepene. Det er usikkert hvilket kursleie en vil få for den norske kronen i tiden framover. Som en beregningsteknisk forutsetning er det lagt til grunn at kronekursen videre framover, målt ved industriens effektive kronekurs, holder seg uendret i forhold til de to første

ukene i juni i år. På grunn av kursforløpet gjennom 1993 og fram til juni i år innebærer dette at kronen svekkes med om lag 2 prosent fra 1993 til 1994.

Nivået for *importprisene på tradisjonelle varer* ser ut til å være om lag det samme i 1993 som i 1992. Dette har bl.a. sammenheng med den svake utviklingen i prisene for enkelte råvarer, der prisutviklingen er til dels svært konjunkturfølsom, og med nedgangen i prisene på importerte matvarer. Fra 1993 til 1994 er det i modellberegningen forutsatt at importprisveksten for tradisjonelle varer blir 2,2 prosent målt i norske kroner. Dette er noe høyere enn lagt til grunn i januarrapporten, og oppjusteringen henger bl.a. sammen med økte priser på ikke-konkurrerende importvarer som sukker og kaffe.

De noterte prisene på Nordsjøolje for umiddelbar levering var i gjennomsnitt 17,20 USD eller 122 kroner pr. fat i 1993, men prisen falt markert mot slutten av året slik at gjennomsnittsprisen i desember var vel 13 1/2 USD pr. fat. Dette hadde sammenheng med at den samlede etterspørselen utviklet seg svakere enn ventet, samtidig som tilbudet utenom OPEC og nettoeksporten fra det tidligere Sovjetunionen ble høyere enn forventet. Samtidig var OPECs produksjon omtrent uendret på 24,8 mill. fat pr. dag gjennom siste halvdel av 1993. I 1. kvartal i år var prisen i gjennomsnitt knapt 14 USD pr. fat. I april og mai økte oljeprisen til henholdsvis vel 15 og 16 1/2 USD pr. fat. Pr. 20. juni er prisen 17,4 USD pr. fat. Målt i norske kroner utgjorde dette om lag 122 kroner pr. fat. Den kraftige nedgangen i oljeprisen mot slutten av 1993 ble til en viss grad motvirket av en høyere dollarkurs. Målt i norske kroner var oljeprisen ved utgangen av 1993 om lag 100 kr pr. fat. Økningen i oljeprisen målt i dollar hittil i år har delvis blitt motsvart av en svakere dollarkurs. I modellberegningen med KVARTS som presenteres i denne rapporten er det lagt til grunn en oljepris målt i norske kroner på 110 kroner pr. fat som gjennomsnitt for 1994.

Utviklingen i prisene på *norskproduserte jordbruksvarer* vil være avhengig av den avtalte rammen i jordbruksoppgjøret og hvor mye av rammen som forutsettes tatt ut ved endring i prisene. Det jordbruksoppgjøret som Stortinget vedtok 14. juni i år innebærer reduserte avtalepriser som anslagsvis svarer til en omsetningverdi i størrelsesorden 990 mill. kroner. Det har også betydning i hvilken grad markedssituasjonen gjør det mulig å realisere de avtalebestemte prisene. En betydelig del av jordbruksvarene har hatt et markert prisfall fra 1992 til 1993, mens konsumprisindeksen etter leveringssektor indikerer at prisene på jordbruksvarer har vært stabile i årets første fem måneder.

I modellberegningen må en imidlertid gjøre en forutsetning om utviklingen i en prisindeks som også omfatter andre varer enn jordbruksvarer, og det kan være vanskelig å anslå veksten for alle komponentene i indeksen. Videre vil de enkelte komponentene i indeksen for primærnæringsvarer ha ulik vekt i konsumprisene og tidsprofilene for virkningene vil være forskjellige. Som en beregningsteknisk forutsetning er det lagt til grunn en prisnedgang for norskproduserte primærnæringsvarer på 0,4 prosent fra 1993 til 1994. I januarrapporten ble det lagt til grunn en svak prisvekst for primærnæringsvarene.

Grunnlaget for måling av prisutviklingen på *boligkonsum* i konsumprisindeksen er en kvartalsvis husleieundersøkelse og utgifter knyttet til vedlikehold. Boligkonsumet veier tungt i konsumprisindeksen, fordi det i tillegg til betalte husleier også omfatter nivået på husholdningenes renteutgifter på boliglån, forsikringer samt enkelte kommunale avgifter. Husleie er den viktigste representantvaren for boligkonsum, og husleieindeksen har vokst vesentlig sterkere enn totalindeksen siden 1988, selv om veksten har avtatt betydelig siden 1990. Rentesatser inngår ikke direkte i konsumprisindeksen, og virkninger av renteendringer på konsumprisindeksen vil komme indirekte gjennom kostnadene for utleiere og borettslag, samt

gjennom effekten på det generelle kostnadsnivået i næringslivet. Disse effektene av renteendringer er imidlertid usikre, og det kan ta tid før de får betydning. Det samme gjelder utviklingen i andre kostnader som påvirker husleiene, bl.a. kommunale takster og avgifter, lønnskostnader m.v. I beregningene med KVARTS har en benyttet modellens relasjoner for pris på boligkonsum sammen med egne vurderinger av utviklingen i husleieindeksen. Dette har gitt en nedjustering av veksten siden januarrapporten, og en legger nå til grunn en vekst i prisen på boligkonsum fra 1993 til 1994 på 0,1 prosent. Gjennom resten av 1994 vil imidlertid prisen være om lag uendret.

Prisene på varer som går til konsum i modellen inkluderer *avgifter og subsidier*, og vil dermed bli påvirket av det avgifts- og subsidieopplegget som Stortinget har vedtatt for 1994. De viktigste elementene i det avgifts- og subsidieopplegget som Stortinget vedtok ved utløpet av vårsesjonen som kan påvirke prisveksten er følgende:

- en økning i avgiften på bensin og diesel med 25 øre pr. liter med virkning fra 1. juli,
- en økning i avgiften på røyketobakk med 5 kroner pr. pakke og en økning på 5 prosent for sigaretter med virkning fra 1. juli,
- fra 1. juli innføres det et nytt avgiftstrinn i verdiavgiften for biler i avgiftsgruppe a, samtidig som verdien av nærmere spesifisert sikkerhetsutstyr tas ut av avgiftsgrunnlaget slik at engangsavgiften for biler samlet går ned,
- engangsavgiften for varebiler, kombinerte biler, minibusser og campingbiler øker med 3 prosentpoeng fra 1. juli og
- produksjonsavgiften for elektrisk kraft øker fra 1,22 øre pr. kwh til 1,50 øre pr. kwh med virkning fra 1. juli.

Isolert sett bidrar de samlede endringene i avgiftsopplegget til å øke prisene med knapt 1/4 prosent fra 1993 til 1994.

Det er som vanlig usikkerhet knyttet til takster og avgifter som fastsettes i kommunesektoren. Utviklingen i disse påvirkes av den generelle kostnadsutviklingen, men kommunenes relativt frie adgang til å fastsette gebyrer gjør at andre økonomiske forhold i den enkelte kommune vil spille inn. For offentlige varer og tjenester har en ved å benytte modellens prisrelasjoner forutsatt at prisveksten på disse følger kostnadsutviklingen i produksjonen av tjenestene.

Statistisk sentralbyrås undersøkelse av kommunale gebyrer i tilknytning til bolig viste følgende endringer fra januar 1993 til januar 1994:

- renovasjon	4,6 prosent
- feiing	4,8 prosent
- vann	5,0 prosent
- kloakk	8,1 prosent

Et veid gjennomsnitt av disse gebyrøkningene gir 6,2 prosent vekst i gebyrene fra januar 1993 til januar 1994. Tilsvarende tall fra året før var 8,5 prosent.

De kommunale avgiftene knyttet til bolig har et vektgrunnlag på om lag 1 prosent i konsumet, men representeres i konsumprisindeksen som nevnt over ved utviklingen i husleieindeksen som fastlegges ved kvartalsvise undersøkelser. Det betyr at en økning i kommunale avgifter først må føre til en økt husleie før økningen slår ut i konsumprisindeksen. Blant annet fordi husleieundersøkelsene bare foretas hver

tredje måned og husleien i borettslag mv. som regel bare endres en gang i året, kan det ta tid før endringer i kommunale avgifter i tilknytning til bolig slår ut i indeksen.

Tabell 6.b: Hovedforutsetninger for KVARTS-beregning av konsumprisvekst fra 1993 til 1994. Prosentvis vekst fra året før.

Varegruppe,	1993	1994
Importpriser:		
Tradisjonelle varer	0,4	2,2
Ikke-konkurrerende importvarer	5,1	7,8
Primærnæringsvarer	-7,9	2,2
Råvarer og lite bearbejdede varer	-4,0	2,5
Andre varer	1,2	1,6
Råolje	0,9	-9,8
Priser på primærnæringsvarer ¹⁾	-5,8	-0,4
Elektrisitetspris ²⁾	2,9	1,5

1) Dette anslaget er knyttet til hjemmeprisen på jordbruks-, skogbruksprodukter og fisk.

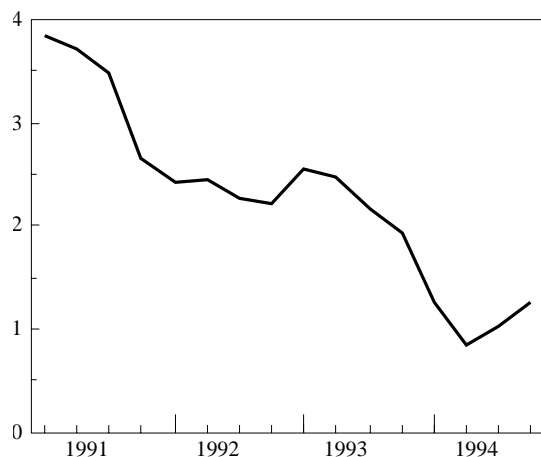
2) Dette anslaget er knyttet til den prisen på elektrisk kraft som husholdningene betaler.

Som nevnt vil det ofte være en forenkling å forutsette at enkelte størrelser i modellen kan fastlegges uavhengig av resten av økonomien. Dette gjelder i særlig grad dersom en skal vurdere virkningene av å endre en av forutsetningene. Det er først og fremst på noe lengre sikt at slike effekter virker inn. I vurderingen av prisutsiktene for 1994 betyr forenklingen som ligger i modellen i form av eksogene anslag noe mindre.

Resultater:

Beregningene som har blitt gjennomført med KVARTS gir en økning i konsumprisene på 1,1 prosent fra 1993 til 1994. Dette er en klart lavere prisvekst sammenlignet med året før, jf. figur 6.1, og noe lavere enn anslaget i januarrapporten

Nedgangen i prisveksten henger i stor grad sammen med at prisvirkningene av en rekke særskilte hendelser i 1993 er tømt ut. Det er i første rekke økningen i merverdiavgiften fra 1. januar 1993 som bidrar til den høyere veksten gjennom 1993 enn den anslåtte veksten gjennom 1994.

Figur 6.1 Konsumprisindeksen¹⁾

Prosentvis vekst fra samme kvartal året før.

1. Beregningsutvalgets anslag f.o.m. 2. kvartal 1994.

Modellberegningen med KVARTS viser om lag uendret prisvekst fra 2. til 3. kvartal i år, og en noe høyere prisvekst i 4. kvartal i 1994. Denne tiltakende prisveksten henger først og fremst sammen med økte priser på importerte varer og størrelsen på lønnsveksten som framkommer i modellen.

I modellberegningen har en som nevnt nyttet modellens relasjoner for lønnsdannelse. Dette gav en gjennomsnittlig lønnsvekst i modellberegningen på 2,7 prosent fra 1993 til 1994, samtidig som lønnsspredningen mellom ulike næringer med stor betydning for konsumprisutviklingen ble liten.

Som nevnt ovenfor tar utvalget ikke stilling til lønnsutviklingen eller lager prognoser for denne. Utvalget har derfor vurdert virkningen på prisveksten av en endring i årslønnsveksten fra 1993 til 1994 på 1 prosentpoeng. Disse vurderingene bygger på tidligere beregninger som utvalget har fått utført med alternative lønnsforutsetninger. Det er særlig på noe lengre sikt at slike effekter av endret lønnsvekst virker inn på prisene.

Tabell 6.c: Modellresultater. Beregnet vekst i konsumprisindeksen fra 1993 til 1994 og virkninger av å endre årslønnsveksten med 1 prosentpoeng¹⁾. Konsumprisvekst i prosent fra samme periode året før.

	1. kv.	2. kv.	3. kv.	4. kv.	Året
Vekst i konsumprisindeksen	1,2	0,9	1,0	1,3	1,1
Virkning av 1 prosentpoeng endret årslønnsvekst ¹⁾	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1

1) Det er lagt til grunn at en endring i årslønnsveksten på 1 prosentpoeng følger av endringer i tillegg fra og med 1. kvartal.

Som tabell 6c viser gir beregningen med 1 prosentpoeng endret lønnsvekst relativt små utslag på den gjennomsnittlige konsumprisveksten fra 1993 til 1994.

I modellberegningene er det forutsatt at endringen i lønnsveksten på 1 prosentpoeng på årsbasis i 1994 skyldes endringer i tillegg ved årets inngang. Siden det i modellen tar noe tid før lønnsendringer slår ut i prisene, medfører dette at det særlig

er mot slutten av året at prisveksten blir berørt av endringen i lønnsforutsetningen. Dessuten påvirkes også prisveksten i 1995, slik at prisenivået i 1995 endres med 0,2 prosent. En slik isolert endring av lønnsnivået med 1 prosent, vil etter noen år endre prisenivået i modellen med 0,4 prosent.

I vurderingen av prisvirkningene av endret lønnsvekst har en i modellberegningene ikke endret de eksogene forutsetningene. Det er således i begrenset grad tatt hensyn til enkelte forhold av betydning, f.eks. at importører lettere vil kunne øke sine priser og at renteutviklingen vil kunne påvirkes dersom den generelle lønns- og prisveksten i norsk økonomi øker. Hvis det i større grad hadde vært tatt hensyn til slike effekter i modellberegningene ville virkningen på prisveksten av endret lønnsvekst ha økt. Prisvirkningen av endringen i lønnsveksten som er angitt i tabellen kan således ikke direkte tas som uttrykk for betydningen av forskjellen i lønnsutvikling som her er forutsatt, men må vurderes som en illustrasjon av enkelte effekter av dette slik de framkommer i modellen.

Konklusjon

Materialet utarbeidet av Konkuransetilsynet synes å vise at prisstigningen målt over 12 måneder vil øke noe i andre halvår, og er anslått til 1,8 prosent i desember 1994. Dette gir en vekst i prisene fra 1993 til 1994 på 1,4 prosent. Utvalgets sammenstilling av dette materialet gir en tilsvarende prisvekst på 1,3 prosent.

I modellberegningene er det lagt til grunn bestemte, men usikre, forutsetninger om bl.a. utviklingen i importpriser og råoljepriser, samt tatt hensyn til effekter på prisutviklingen av det statlige avgifts- og subsidieopplegget. Videre har utvalget som en teknisk forutsetning lagt til grunn en konstant kronekurs ut 1994, som innebærer en depresiering av kronen fra 1993 til 1994 på om lag 2 prosent målt ved industriens effektive valutakurs.

Modellberegningene gir en gjennomsnittlig konsumprisvekst fra 1993 til 1994 på 1,1 prosent.

Prisvirkningene av 1 prosentpoeng endret årslønnsvekst fra 1993 til 1994 anslås i modellen isolert sett å være vel 0,1 prosent fra 1993 til 1994. Virkningene på konsumprisene av ulik lønnsvekst i 1994 vil imidlertid ikke være uttømt det første året, slik at prisenivået i 1995 endres med 0,2 prosent. Etter noen år vil prisenivået som følge av å endre lønnsnivået med 1 prosent, isolert sett endres med 0,4 prosent.

Med bakgrunn i de beregninger og forutsetninger som er gjort regner utvalget med en gjennomsnittlig økning i konsumprisindeksen på vel 1 prosent fra 1993 til 1994.

Vedlegg I

Lønnsoppgjørene i 1993 og 1994

I.1 LØNNSOPPGJØRENE I 1993

På de fleste tariffområder ble det i 1992 inngått toårige avtaler med bestemmelser som ga adgang til forhandlinger om eventuelle lønnsreguleringer ved vanlig revisjonstidspunkt i 1993.

I tilknytning til møtene i Kontaktutvalget, ble det fra Regjeringens side bl.a. påpekt at ansvaret for gjennomføringen av inntektsoppgjørene først og fremst lå hos partene i arbeidslivet. Videre ble det bl.a. vist til at ansvarsfordelingen i Sysselsettingsutvalgets solidaritetsalternativ består konkret i at partene i arbeidslivet påtar seg oppgaven med å sikre tilstrekkelig lav lønnsvekst i årene framover, mens myndighetene på sin side setter i verk sysselsettingsskapende tiltak over budsjettet. Regjeringen regnet med at partene var innstilt på å gjennomføre en linje med lave nominelle tillegg.

Oppgjørene i privat sektor

LO/NHO-området

Representantskapet i LO behandlet kravene foran oppgjørene 9. februar 1993. Hovedpunktet i vedtaket var opprettholdelse av kjøpekraften for de lavtlønte. Sekretariatet i LO fikk fullmakt til å utforme de endelige kravene ved oppgjøret.

Hovedstyret i NHO la bl.a. følgende prinsipper til grunn for inntektsoppgjøret:

- tiltakspakken og fallet i kroneverdi må ikke bli spist opp av lønnsøkninger, men må i sin helhet bli benyttet til å styrke bedriftene.
- de lokale lønnsforhandlinger/-vurderinger bør være avsluttet innen 1. juli 1993 for alle grupper ansatte.
- nedsettelse av pensjonsalderen til 64 år i AFP-ordningen innebærer ingen generell nedsettelse av pensjonsalderen, og forutsetter myndighetenes medvirkning når det gjelder finansiering.

Forhandlingene mellom LO/NHO startet 23. mars. Den 29. mars ble det brudd i forhandlingene og oppgjøret gikk til mekling. Den 15. april la Riksmeklingsmannen fram et forslag til løsning som ble anbefalt av partene. Forslaget innebar følgende tillegg fra 1. april 1993:

- arbeidstakere uten lokal forhandlingsrett gis et lønnstillegg på kr 1,- pr time.
- arbeidstakere med lokal forhandlingsrett gis et lønnstillegg på kr 0,60 pr time.

De sentrale tilleggene slo gjennomsnittlig ut med 76 øre pr time eller 0,8 prosent pr 1. april.

På vanlig måte ble det gitt garantitillegg fra 1. oktober 1993.

I avtalen heter det at på bakgrunn av bedriftenes økonomiske situasjon kan partene lokalt avtale at de sentralt avtalte tilleggene helt eller delvis skal bortfalle eller utsettes til et senere tidspunkt.

Om lokale forhandlinger sies det i avtalen at de skal føres på grunnlag av den enkelte bedrifts økonomiske virkelighet, dvs bedriftenes økonomi, produktivitet, framtidsutsikter og konkurranseevne.

Aldersgrensen i AFP-ordningen på 65 år sto fast i 1992, men det var prinsipiell enighet mellom partene om nedsettelse til 64 år fra 1. oktober 1993.

I løpet av forhandlingene var det løpende kontakt mellom partene og Regjeringen og mellom Riksmeklingsmannen og Regjeringen. Et sentralt punkt i disse kontaktene var spørsmålet om utvidelse av AFP. For å bidra til å løse en fastlåst meklings situasjon gikk Regjeringen med på å foreslå for Stortinget enkelte statlige bidrag. I brev av 14. april fra Finansministeren til Riksmeklingsmannen heter det bl.a.:

«Dersom det blir anbefalt et forhandlingsresultat som sikrer et moderat inntektsoppgjør og styrker grunnlaget for økt sysselsetting, er Regjeringen innstilt på å foreslå for Stortinget en begrenset utvidelse av statlig medfinansiering av AFP gjennom en engangsbevilgning på 50 mill. kroner til AFP-ordningens fond og de nødvendige lovendringer. Et slikt tilskudd vil styrke AFP-ordningens økonomi, noe som vil bidra til å gjøre bedriftenes kostnader lavere enn hva som ellers ville ha vært tilfellet. Statens bidrag til de løpende pensjoner begrenses oppad til 40 prosent av pensjonsutbetalinger til 65- og 66-åringer som i dag.

Stortinget vedtok i fjor skattefrihet for sluttvederlag knyttet til AFP-ordningen, basert på den aktuelle aldersgrensen på 65 år. Ordlyden i lovbestemmelsen er riktignok mer generelt formet. Regjeringen er innstilt på at dette skattefritaket også skal omfatte en utvidelse av AFP-ordningen i form av senkning av aldersgrensen til 64 år. Dette vil i tilfelle bli forelagt Stortinget.

Regjeringen er også innstilt på å foreslå at skattebegrensningsregelen for pensjonister med lav inntekt også skal omfatte AFP-pensjonister på 64 år.»

I avtalen viser partene også til et brev av 14. april 1993 fra Statsministeren til Riksmeklingsmannen hvor det heter at Regjeringen er innstilt på å nedsette et offentlig utvalg for å vurdere spørsmål knyttet til overgangen fra yrkesaktivitet til pensjon. Utvalgets utredning foreligger i NOU 1994:2, Fra arbeid til pensjon.

Privat sektor utenom LO/NHO.

Mellom NHO og Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund (YS), ble det også brudd i forhandlingene og oppgjøret gikk til mekling. Den 15. april ble det også her oppnådd enighet om avtale som ga de samme generelle tilleggene som i LO/NHO-oppgjøret.

I *varehandelen* ble Handel og Kontor og Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon enige om et tillegg fra 1. april med en ramme på kr 1,- pr time. For arbeidstakere med lønnsnivå under om lag 133 000 i året ble det gitt tillegg på inntil kr 2,- pr time. For arbeidstakere med lønnsnivå over om lag 133 000 ble tillegget kr 0,60 pr time.

I *forretnings- og sparebankene* kom partene fram til en avtale som innebar et generelt tillegg på 1,7 prosent fra 1. mai. Avtalen innebar også at enkelte grupper som i dag faller utenom de normerte stillingsrammer over en periode vil nå lønns-trinn 17 i bankregulativet. Det antas at dette vil omfatte om lag 5 prosent av de bankansatte.

I *forsikringvirksomheten* ble partene enige om et generelt tillegg fra 1. mai på 1,65 prosent.

Oppgjørene i offentlig sektor

I *staten* ble det den 30. april enighet mellom Administrasjonsdepartementet og tjenestemennenes hovedsammenslutninger og Norsk Lærerlag om følgende tillegg:

- fra 1. mai gis det et generelt tillegg på hovedlønnsregulativet på kr 2 100 pr år.
- Med virkning fra 1. mai skal det gjennomføres sentrale og lokale forhandlinger med rammer på henholdvis 0,7 og 0,35 prosent.

Nedsettelse av aldersgrensen til 64 år i AFP-ordningen var også et sentralt spørsmål i statsoppgjøret. Det vises til avsnitt 3.5 i NOU 1994:5 Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1994.

I *kommunene* ble det 1. mai enighet om et generelt tillegg på kr 2 100 pr år på alle lønnstrinn. Med virkning fra 1. oktober skjedde det endringer i lønnsrammesystemet/ stillingsregulativet. Dette innebar at enkelte grupper fikk et opprykk på fra 1-3 lønnstrinn. Rammen pr 1. oktober ble satt til 1,1 prosent eller 0,28 prosent på årsbasis.

I kommuneoppgjøret ble også partene enige om en AFP-ordning for 64-åringene tilsvarende ordningen i LO/NHO-oppgjøret.

I.2 LØNNSOPPGJØRENE I 1994

I 1994 var det etter vanlig mønster igjen hovedrevisjon for de fleste avtaleområder. For første gang siden 1986 ble hovedrevisjonen i LO/NHO-området gjennomført ved forbundsvisе forhandlinger. I privat sektor for øvrig foregår oppgjørene hvert år bransjevist/forbundsvist. I hovedoppgjørene i stat og kommune er det alltid sentrale forhandlinger.

*Oppgjørene i privat sektor**LO/NHO-området*

Representantskapet i LO behandlet kravene foran lønnsoppgjøret 17. januar. Hovedpunktene i vedtaket var:

- øking av kjøpekraften for de lavere og midlere inntekter.
- videreføre, eventuelt videreutvikle garantiordningene.
- varig statlig medfinansiering av avtalefestet pensjon for 64-åringene.
- lokale forhandlinger gjennomføres etter de bestemmelser og kriterier som er fastlagt i de enkelte avtaler.
- oppgjøret gjennomføres ved forbundsvisе forhandlinger.

I NHOs hovedstyremøte 9. februar ble følgende hovedprinsipper lagt til grunn for oppgjøret:

- gjennom tariffoppgjørene legges forholdene til rette for lokal, bedriftsvis lønnsfastsettelse basert på bedriftenes økonomiske situasjon.
- det er særlig nødvendig å få utvidede og mer fleksible driftstider, fjerne lønnsbindende bestemmelser og utvikle tidsmessige lønssystemer.
- permanent statlig medfinansiering av avtalefestet pensjon også for 64-åringene.
- på bakgrunn av gjennomføringen av Reform 94 er det nødvendig at nye betalingsregler fastsettes gjennom årets oppgjør for lærlingene og at de får en betaling tilpasset den nye situasjonen.

De forbundsvisе oppgjørene i LO/NHO-området ble innledet 14. mars mellom Fellesforbundet og Teknologibedriftenes Landsforening (TBL) om verkstedsoverens-

komsten. På endel andre områder ble det også startet forhandlinger umiddelbart etter at forhandlingene om verkstedsoverenskomsten var startet. Dette gjaldt bl.a. hotell- og restaurant, kontor- og lageransatte, transport, tekstil og bekledning.

Et viktig punkt tidlig i forhandlingene mellom Fellesforbundet og TBL var statlig medfinansiering av avtalefestet pensjon (AFP) for 64-åringene. Partene tok opp dette spørsmålet i brev av 18. mars til Statsministeren.

Den 22. mars var det et møte mellom Fellesforbundet/TBL og Statsministeren om AFP. Den 24. mars gikk det et brev til partene fra Statsministeren. I dette brevet heter det bl.a:

«Regjeringen er innstilt på å foreslå at staten medfinansierer 40 pst av løpende AFP-pensjoner for 64-årige arbeidstakere i privat sektor, dvs at statens bidrag blir det samme som for 65- og 66-åringene. Forutsetningen for en slik medfinansiering er at oppgjøret legger til rette for fortsatt lav kostnadsvekst og bedring av konkurranseevnen, og dermed styrker grunnlaget for økt sysselsetting. Det er ikke aktuelt for Regjeringen i framtiden å medfinansiere ytterligere nedsettelse av aldersgrensen i AFP, dersom partene avtaler dette, eller å foreslå ytterligere endringer i skattereglene i en slik sammenheng.»

Stortinget gjorde nødvendig vedtak om statlig medfinansiering 17. juni.

Etter at spørsmålet om statlig medfinansiering av 64-åringene innenfor AFP-ordningen i privat sektor var avklart, fortsatte forhandlingene mellom Fellesforbundet og TBL. Den 25. mars ble det brudd i forhandlingene og oppgjøret gikk til mekling. Samme dag ble det også brudd i forhandlingene i hotell- og restaurantnæringen og for kontor- og lageransatte. Den 11. april satte Riksmeklingsmannen fram et forslag til løsning mellom Fellesforbundet og TBL som ble anbefalt av partene. Meklingsforslaget ble godkjent ved uravstemming 6. mai.

Det ble enighet om følgende tillegg/endringer:

- et generelt tillegg på kr 1,- pr time fra 1. april
- øking i overtidssatsen (fra 40 til 50 prosent) for de to første timene
- skifttillegg økes med gjennomsnittlig 5,1 prosent

Videre ble partene enige om å nedsette et utvalg til å drøfte spørsmål vedrørende arbeidstid, overtid, skift og midlertidige ansettelser. Det ble ingen endringer i lavlønnsgarantiordningen. Det ble heller ingen endringer i reglene for de lokale forhandlingene. De skal fortsatt skje ut fra den økonomiske situasjon i den enkelte bedrift og følge de retningslinjene LO og NHO tidligere har blitt enige om.

Resultatet av oppgjøret for verkstedsoverenskomsten trakk opp et hovedmønster som i store trekk også ble resultatet i forhandlingene for de andre overenskomstene innen LO/NHO-området. Enkelte områder skiller seg ut. Dette gjelder bl.a. sjømenn i innenriksfart hvor lavlønnsgarantiordningen for fergetrafikken ble opphevet mot å innføre skifttillegg på kvelds- og nattferger og å gi kr 1,50 pr time i lønnsøkning på hurtigrutene. For aviser ble det gitt en femte ferieuke istedenfor et generelt tillegg. For bussjåfører i rutebilselskaper (både LO- og YS-organiserte) ble det sammen med visse endringer i avtaleverket gitt kr 2,50 pr. time i Oslo og kr 2,75 utenfor Oslo.

For mange overenskomster ble det brudd i forhandlingene og de gikk til mekling. Likevel ble det ingen omfattende konflikter. Norsk Transportarbeiderforbund tok ut om lag 1000 godsspeditører i en streik som varte i 14 dager. Ved tobakksfabrikkene var det en 6 dagers lang streik.

Privat sektor utenom LO/NHO

I varehandelen ble Handel og Kontor og Handel- og Servicenæringens Hovedorganisasjon enige om et tillegg fra 1. april på kr 230,- pr måned eller kr 1,42 pr time. Det ble gjort visse endringer i tilleggene for ubekvem arbeidstid og i tidspunktene for når disse tilleggene trer i kraft. I kooperasjonen ble forslaget til tariffavtale forkastet ved uravstemming. Oppgjøret gikk til mekling. Den 17. juni anbefalte partene et forslag til avtale.

I *forretnings- og sparebanker* kom partene fram til en avtale som ga et generelt tillegg fra 1. mai på kr 2100,- pr år opp til lønnstrinn 23 (om lag kr 216 000) og 1 prosent på de øvrige trinn.

I *forsikringsvirksomheten* er partene enige om et generelt tillegg fra 1. mai på 1,25 prosent.

Oppgjørene i offentlig sektor

I *staten* ble det den 30. april enighet mellom Administrasjonsdepartementet og tjenestemennenes hovedsammenslutninger og Norsk Lærerlag om følgende:

- fra 1. mai gis det et generelt tillegg på alle trinn på hovedlønnstabellen på kr 2100 pr år.
- med virkning fra 1. september skal det føres lokale forhandlinger innenfor en økonomisk ramme på 0,35 prosent.
- med virkning fra 1. juli gjøres det endringer i lønnsrammesystemets oppbygging, beregnet til 0,2 prosent pr dato.

Videre ble det avsatt 30 mill kroner til kompetanseutvikling. Leseplikt for lærere over 60 år er redusert.

Avtalen ble vedtatt av arbeidstakerorganisasjonene ved uravstemming 10.juni

I *kommunene* ble partene enige om et generelt tillegg fra 1. mai på kr 2100 pr år. Med virkning fra 1. oktober skal det føres lokale forhandlinger innenfor en økonomisk ramme på 0,5 prosent pr dato.

Ved uravstemmingen 10. juni ble avtalen forkastet av AF-forbundene: Norsk Sykepleierforbund, Norske Fysioterapeuters Forbund, Norsk Ergoterapeutforbund, Norsk Radiografforbund og Norsk Bioingeniørforbund. Oppgjøret for disse gruppene går til mekling med frist 28. juni.

Vedlegg 2

Sammenlikning av kvinne- og mannlønninger

II.1 INNLEDNING

I dette vedlegget går en nærmere inn på lønnsutviklingen for heltidsansatte kvinner og menn det siste ti-året. Selv om det generelt har vært en tilnærming mellom kvinners og menns lønn i denne perioden, er det fortsatt slik at gjennomsnittslønnen for kvinner ligger under menns gjennomsnittslønn.

En større andel kvinner enn menn er ansatt i næringer/bransjer med et lavt lønnsnivå. Dernest varierer forskjellen mellom menns og kvinners gjennomsnittslønn innen ulike næringer og bransjer. Kvinners gjennomsnittslønn som andel av menns i 1993 varierte fra om lag 91 prosent for kommuneansatte til om lag 71 prosent for ansatte i forsikringsvirksomhet.

Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn innen samme næring/bransje skyldes flere forhold. Bl.a. har menn generelt et høyere utdanningsnivå enn kvinner, selv om det har vært en utjevning blant de yngre årsklasser i arbeidsstyrken. Flere menn enn kvinner er ledere. Dessuten har menn i gjennomsnitt flere og høyere tillegg til den faste lønnen. Det som i følge en analyse¹ synes å bety mest for lønnsforskjellene mellom kvinner og menn, er at de arbeider på ulike stillingsnivåer. Ulik fordeling av kvinner og menn på høyt- og lavlønsbedrifter har mindre betydning. Videre viser analysen at innenfor et område betyr segregering på bransjer lite for lønnsforskjellene.

De sentrale organisasjonene har i stadig sterkere grad satt likelønn mellom kvinner og menn på dagsorden. I denne sammenheng kan nevnes rammeavtalen mellom LO og NHO om likestilling mellom kvinner og menn i arbeidslivet og Hovedavtalen for arbeidstakere i staten som sier at det skal opprettes likestillingsavtaler for å fremme likestillingen mellom kjønnene. Norge har også undertegnet ILO-konvensjon om lik lønn for arbeid av lik verdi og konvensjon om diskriminering i spørsmål om sysselsetting og yrke.

Vedlegget tar først for seg utviklingen i kvinners og menns yrkesaktivitet. Deretter omtales lønnsnivå, lønnsutviklingen og utviklingen i relative lønnsforskjeller mellom kvinner og menn, herunder betydningen av ulike tillegg til regulativlønnen og såkalte frynsegoder. En går også inn på enkelte av årsakene til lønnsforskjellene, deriblant hvilken betydning profilen på lønnstilleggene i noen næringer synes å ha hatt for lønnsutviklingen for henholdsvis menn og kvinner de senere år.

II.2 UTVIKLINGEN I YRKESAKTIVITET

Yrkesaktiviteten blant kvinner har steget sterkt i siste halvdel av 1970-åra og på 1980-tallet fram til 1987. Andelen av kvinner som er i arbeidsstyrken, har vært relativt konstant de senere årene. For menn har det imidlertid vært en reduksjon i den samme perioden.

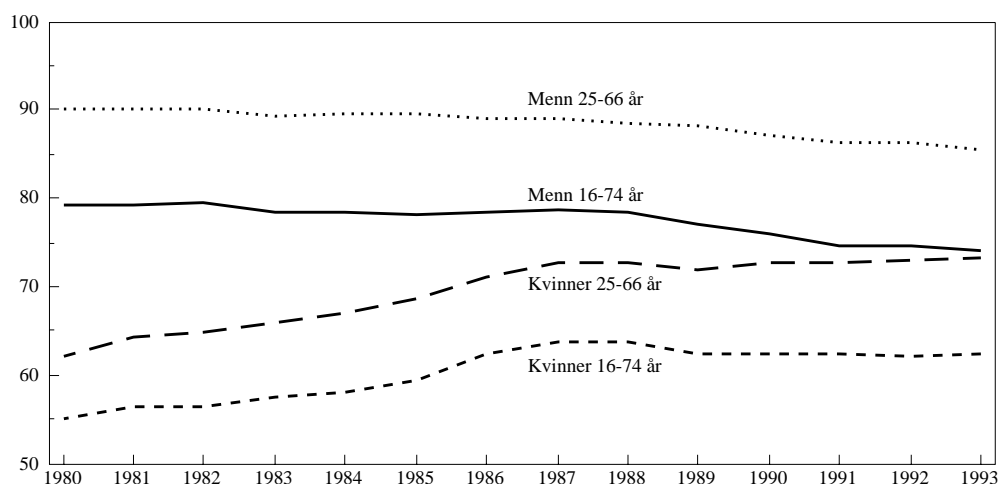
I 1993 var 73,3 prosent av alle kvinner (85,6 prosent av alle menn) fra 25 til og med 66 år yrkesaktive. Menns og kvinners yrkesaktivitet nærmerer seg hverandre.

1. (Trond Petersen, Lars-Erik Becken og Vemund Snartland,(1993): Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn i privat sektor. Institutt for sosiologi. Universitetet i Oslo).

Om lag 45 prosent av alle yrkesaktive i 1993 var kvinner, mot om lag 40 prosent i 1980.

Mens veksten i sysselsettingen på 1970-tallet var sterkest blant kvinner mellom 35 og 45 år, kom veksten på 1980-tallet i større grad i yngre aldersgrupper.

Halvparten av alle yrkesaktive kvinner jobber deltid. Andelen yrkesaktive på heltid har økt, særlig blant småbarnsmødrene. Andelen av kvinnene som arbeider deltid er høyest blant de over 50 år.

Figur II.1 Andelen menn og kvinner i arbeidsstyrken, 1980-1993

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Blant sysselsatte kvinner som jobber deltid, hadde ca 46 prosent kort deltid (1-19 timer i uken) i 1993. Denne andelen har gått noe ned på 1990-tallet.

Ulike undersøkelser viser at kvinners yrkesdeltaking på 1970- og 1980-tallet hadde høy sammenheng med det økende utdanningsnivået, men at sammenhengen var tydeligere i eldre enn i yngre generasjoner. Utdanningsnivået har i dag fått redusert betydning. De nye generasjonene småbarnsmødre er i større grad yrkesaktive uansett utdanningsbakgrunn (R. Kjeldstad; 1991). Vel halvparten av yrkesaktive kvinner med ett barn under 16 år har heltidsjobb.

II.3 LØNNSUTVIKLINGEN FOR KVINNER OG MENN

Lønnsbegrepet

I dette vedlegget har en lagt til grunn samme lønnsbegrep som i "*Lønnsutviklingen i senere år*" i kapittel 3, dvs time- eller månedsførtjenesten eksklusiv overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. F. eks har en tatt med skifttillegg og ulempe tillegg for timelønnte og faste og variable tillegg samt naturallønn og fast overtidsgodtgjørelse for månedslønnte.

Videre er timelønnten for arbeidere i NHO-bdrifter omregnet til 37,5 time, se vedlegg V.

Forskjellen mellom kvinners og menns timefortjeneste reduseres med vel 1 prosentpoeng (1993-tall for arbeidere i alt i NHO-bedrifter) dersom en går fra uomregnede til omregnede tall.

Utvikling i de relative lønnsforskjeller mellom kvinner og menn

Vi har ikke noe godt mål for den relative lønnsforskjellen mellom *alle* menn og kvinner under ett. Levekårsundersøkelsen 1991 viser imidlertid at gjennomsnittlig timelønn for kvinner utgjorde 81,5 prosent av gjennomsnittlig timelønn for menn, mens Levekårsundersøkelsen 1980 viste en andel på 77 prosent. Lønnsbegrepet som brukes i disse undersøkelsene er inklusiv overtidsbetaling.

I tabellene 1 og 2 går en nærmere inn på lønnsutviklingen for heltidsansatte kvinner og menn i perioden 1980/83-93.

Tabellene viser at det generelt sett har vært en bedring i kvinners relative lønnsnivå fra 1980/83 til 1993 innen alle de sektorer vi har tall for. Sterkest har tilnærmingen vært innenfor de sektorene hvor forskjellene i utgangspunktet var størst, bl.a for ansatte innen forsikringsvirksomhet og blant funksjonærene i NHO-bedrifter.

De relative lønnsforskjellene mellom kvinner og menn i 1993 varierte fra 8,7 prosentpoeng for skoleverket til 28,7 prosentpoeng for ansatte i forsikringsvirksomhet. For alle grupper som er med i tabell 2, forsikring unntatt, har lønnsforskjellene mellom kvinner og menn blitt ytterligere redusert fra 1992 til 1993.

Tilnærmingen i lønnsnivå innen de ulike sektorer/næringer var sterk tidlig på 1980-tallet, for så å stagnere, og for enkelte sektorer gå noe tilbake på midten av tiåret. De senere år (1987/88-93) har kvinner hatt en høyere lønnsvekst enn menn innen de fleste sektorer og tilbakegangen på midten av 80-tallet er mer enn innhentet. Det har vært en betydelig tilnærming i lønnsnivå innen alle sektorer i denne perioden, og spesielt for ansatte i forretnings- og sparebankene, for ansatte i interesseorganisasjonene og for statsansatte.

For heltidsansatte på månedslønn i hotell- og restaurantnæringen har gjennomsnittlig månedslønn for kvinner som andel av gjennomsnittlig månedslønn for menn økt fra ca 87 prosent i 1981 til knapt 94 prosent i 1993.

Vi vet forholdsvis lite om årsakene til stagnasjonen og tilbakegangen i tilnærmingen mellom manns- og kvinnelønninger i en del sektorer og industribransjer på midten av 1980-tallet. Imidlertid faller tilbakegangen sammen med forholdsvis høy lønnsglidning og lave sentrale tillegg. Bedringen i kvinners relative lønnsnivå innen hver enkelt sektor fra 1987 til 1989 antas imidlertid å ha sammenheng med bl.a de faste kronetilleggene, som ble gitt både i 1988 og 1989 og med inntektsregulering-slovene i disse to årene. I årene 1990 til 1992 hadde de også en klar lavlønsprofil ved det sentrale oppgjøret (bl. a i LO/NHO-oppgjøret), ved at de med lavest inntekt fikk høyest kronetillegg.

For de siste årene har utvalget for noen grupper beregnet at endel av den registrerte lønnsveksten har kommet ved endringer i aldersstrukturen, se "*Lønnsutviklingen i senere år*" i kapittel 3, "*Lønnsutviklingen for hovedgrupper av lønnstakere*" i avsnitt 3.1. De lønsmessige virkninger av endringer i aldersstrukturen har vanligvis vært høyere for kvinner enn for menn. Dette betyr at endel av lønnstilnærmingen mellom kvinner og menn i de siste årene skyldes slike strukturendringer. Utvalget har ikke foretatt slike beregninger for de årene det var vekst i sysselsettingen. I enkelte sektorer/bransjer kan en ikke se bort fra at noe av den stagnasjonen (tilbakegangen) i tilnærmingen mellom kvinne- og mannslønninger en så rundt midten av 1980-tallet, kom av veksten i den kvinnelige sysselsettingen. I perioder med rask vekst i sysselsettingen vil forholdsvis mange av de ansatte være nyansatte. Disse får (vanligvis) lavere lønn enn gjennomsnittet for de som allerede er ansatt.

Tabell II.1: Lønnsutviklingen for heltidsansatte kvinner og menn i noen grupper¹⁾. 1983-93. Prosent.

År	Industriarbeidere ²⁾		Funksj. i NHO-bedr.		Varehandel		Forretnings- og sparebanker		Forsikring	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
1983-84	7,9	8,2	8,5	9,5	7,8	8,2	6,0	6,6	5,1	5,8
1984-85	7,5	7,2	8,8	9,3	8,0	8,0	9,2	8,9	8,0	8,5
1985-86	10,1	10,5	10,8	11,9	11,6	12,8	10,2	10,3	9,6	10,2
1986-87	8,1	8,6	6,3	7,4	9,1	8,0	4,1	3,9	3,4	4,3
1987-88	5,7	6,1	3,6	4,5	5,8	6,1	9,8	10,8	10,5	11,5
1988-89	4,7	6,2	4,5	6,7	4,7	6,7	3,8	5,8	3,1	5,5
1989-90	5,6	6,7	6,4	8,1	6,5	7,5	6,3	7,9	5,9	7,4
1990-91	5,2	7,7	5,3	6,6	4,6	5,5	4,0	5,4	3,3	4,2
1991-92	2,9	2,9	3,6	4,1	3,2	3,6	2,2	2,9	2,4	3,2
1992-93	2,3	2,6	3,5	4,3	2,8	3,8	3,7	4,1	3,8	3,1
1983-93	78,7	90,3	80,8	100,7	85,6	96,6	77,3	90,0	70,4	84,8
Gj.snitt	6,0	6,6	6,1	7,2	6,4	7,0	5,9	6,6	5,5	6,3
Årslønn 1993	kr 192.200	kr 174.000	kr 272.800	kr 205.400	kr 214.800	kr 172.800	kr 236.300	kr 197.700	kr 292.100	kr 208.200
År	Staten		Kom. arbeidstakere ³⁾		Forr.tjenesteyt.		Helsesektoren ⁴⁾		Undervisning	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
1983-84	6,7	7,0	6,7	6,9	8,2	8,8	7,4	5,4	6,9	6,9
1984-85	7,4	7,5	6,1	6,1	9,5	8,9	2,6	5,3	7,1	6,8
1985-86	11,0	10,8	13,5	13,0	11,4	12,1	10,6	11,5	11,6	10,6
1986-87	4,2	3,8	2,5	1,5	8,4	9,0	2,8	2,3	4,1	3,1
1987-88	5,5	4,4	4,4	5,6	5,2	6,5	5,8	5,3	7,7	8,1
1988-89	4,7	6,0	5,2	5,6	3,4	4,3	5,1	4,4	4,9	5,6
1989-90	5,4	6,7	6,1	7,7	5,9	7,0	7,1	9,6	4,0	4,8
1990-91	5,9	7,6	2,4	2,6	3,9	5,1	1,5	3,5	5,2	5,7
1991-92	0,9	1,5	1,7	2,8	4,0	4,0	3,2	4,5	-0,4	0,3
1992-93	2,6(5)	4,0(5)	3,0(6)	2,8(6)	3,5	4,6	3,1(6)	3,2(6)	1,4(5)	2,5(5)
1983-93	69,2	77,4	64,6	69,4	84,3	96,7	61,1	70,3	66,0	69,2
Gj.snitt	5,4	5,9	5,1	5,4	6,3	7,0	4,9	5,5	5,2	5,4
Årslønn 1993	kr 217.300	kr 191.100	kr 201.200	kr 183.200	kr 290.900	kr 211.200	kr 263.300	kr 196.400	kr 235.000	kr 214.500

- 1) Årsgjennomsnitt for industrien . For de andre gruppene lønnsutviklingen mellom tellingstidspunktene.
- 2) Timefortjenesten ekskl. overtid.
- 3) Ekskl. helsevesen, sosial omsorg og skoleverket. For de tre siste årene er tallene hentet fra KS's lønnsstatistikk.
- 4) For de tre siste årene omfatter tallene grupperingen «behandling av klienter» . Lønnsnivået for 1993 er også for denne grupperingen.
- 5) Virkningen av lokale forhandlinger pr 1.5.93 er ikke medregnet.
- 6) Virkningen av lokale tillegg pr 1.5.92 kom først med i lønnsstatistikken for 1993.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, NHO og KS

Tabell II.2: Gjennomsnittlig årslønn¹⁾ for kvinner som andel av gjennomsnittlig årslønn for menn. Heltidsansatte. Kroner og prosent.

											Årslønn 1993		Kvinneandel 1993 ²⁾
	1980	1982	1984	1986	1988	1989	1990	1991	1992	1993	Menn Kr	Kvinner Kr	
Industri ³⁾	84,0	85,5	86,6	86,7	87,5	88,8	89,7	90,3	90,3	90,5	192200	174000	17
Funksj. i NHO-bedrifter ⁴⁾	65,2	67,6	68,7	69,7	71,6	72,6	73,6	74,3	74,8	75,3	272800	205400	26
Varehandelen ⁵⁾	74,5	76,5	76,5	77,1	76,6	77,7	78,9	79,5	79,9	80,5	214800	172800	36
Forretnings- og sparebanker	74,8	77,4	78,6	78,5	78,8	80,0	81,4	82,7	83,4	83,7	236300	197700	48
Forretn. messig tjenesteyting	-	68,7	68,7	68,7	70,0	70,5	71,1	71,8	72,2	72,6	290900	211300	34
Forsikringsvirksomhet	63,8	65,5	65,5	67,2	68,4	69,3	70,7	71,2	71,8	71,3	292100	208200	50
Interesseorganisasjoner	-	70,7	70,6	71,1	72,3	73,4	74,6	75,5	76,4	77,6	267600	207500	54
Statsansatte ^{6) 7)}	80,9	82,9	84,0	83,9	83,3	83,7	84,8	86,0	87,0	87,9	217300	191100	34
Skoleverket	88,0	89,7	90,9	90,1	89,0	89,4	89,6	90,2	90,7	91,3	235000	214500	48
Ansatte i kommunene ⁸⁾	83,3	88,5	87,4	87,5	88,9	89,3	89,8	90,2	90,9	91,1*	201200	183200	56
Helsesektoren ⁹⁾	-	-	77,3	78,2	78,2	78,1	-	-	-	-	-	-	-
Herav:													
Ansatte med behandling av klienter ¹⁰⁾	-	-	69,7	71,5	71,1	70,7	71,9	73,3	74,3	74,6*	263300	196400	77

* Foreløpige anslag.

- 1) Årslønn eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre tillegg.
- 2) Basert på tall fra lønnsstatistikken for de enkelte grupper. For industrien er tallene beregnet med utg.pkt. i antall arbeidede timer for h.h.v. menn og kvinner.
- 3) Industrien omfatter arbeidere i industribedrifter tilsluttet NHO (offshorevirksomheten er ikke tatt med).
- 4) Fra 1981 til 1982 økte antallet funksjonsærer med over 5 prosent. Tilgangen skyldes vesentlig nye medlemsbedrifter i oljevirksomheten og jernindustrien.
- 5) Fra og med 1990 omfatter lønnsstatistikken for ansatte i varehandelen i prinsippet alle bedrifter i engros- og detaljhandel som sysselsatte 5 eller flere personer medregnet eiere, og ikke 3 eller flere som tidligere. For 1993 er statistikken basert på en utvalgsundersøkelse.
- 6) Statistikken for 1988 og 1989 er ikke direkte sammenlignbar med tidligere år. Dette skyldes i hovedsak at enkelte statsetater er omorganisert til stiftelser og aksjeselskap og er tatt ut av statistikkgrunnet. Av disse var Norsk Rikskringkasting, Statens teknologiske institutt og Televerkets konkurransevirkosmhet, TBK, de største. I statistikken for 1988 er det også kommet til variable tillegg som tidligere ikke var med. Dette gjelder særlig for Forsvaret.
- 7) De statlige skolene under Kulturdepartementet ble fra 1.januar 1989 ført over til Statens Sentrale Tjenestemannsregister.
- 8) Fra og med 1982 omfatter statistikken for kommunalt ansatte også ansatte i fylkeskommunal og felles kommunal og fylkeskommunal virksomhet. Jf. for øvrig fotnote 4-6 i tabell II.1.
- 9) Lønnsstatistikk for helse- og sosialtjenester er ikke utarbeidet etter 1989.
- 10) Tall fra og med 1990 er hentet fra lønnsstatistikken til Kommunenes Sentralforbund.

Kilde: SSBs lønnsstatistikk og beregninger i AD.

Tabell 3 viser utviklingen innen en del bransjer i industrien og i landtransport. I store trekk finner vi samme utvikling som for sektorene/næringene i tabellene 1 og 2. Størst reduksjon i de relative lønnsforskjeller i perioden 1980-93 har en hatt i hermetikkindustrien som er en kvinnedominert bransje og i treindustrien. Det gjennomsnittlige lønnsnivået er nå tilnærmet likt for menn og kvinner i disse to bransjene.

Tabell II.3: Gjennomsnittlig timefortjeneste (eksklusive overtidstillegg og omregnet til 40/37,5 t/uke) for voksne kvinnelige arbeidere i prosent av tilsvarende timefortjeneste for menn i tidsrommet 1980-93.

Kvinneandel i prosent ¹⁾		Bransje										
1980	1993		1980	1983	1985	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
16	17	Industrien ialt	84,0	86,4	86,4	87,1	87,5	88,8	89,7	90,3	90,3	90,5
33	31	Nærings-nyttelsem.ind.	87,2	88,3	88,0	87,9	88,1	89,1	89,3	90,3	90,1	90,3
69	65	Hermetikfabrikker	90,1	94,4	95,9	99,9	97,8	99,9	97,7	98,5	99,3	98,9
61	53	Sjokolade,sukkerv.ind.	91,1	91,3	92,5	92,6	92,2	93,8	95,2	94,8	95,4	95,7
67	60	Tekstil,Bekledning	89,7	91,6	89,6	88,8	89,7	90,5	91,0	91,3	92,1	92,5
58	55	Tekstilfabrikker	89,5	91,1	89,6	88,6	90,2	90,7	91,5	91,5	91,3	92,2
87	81	Konfeksjonsfabrikker	88,0	91,8	86,8	86,2	86,7	88,2	85,1	87,5	93,4	94,4
7	16	Treindustri	91,8	93,9	96,8	94,9	95,3	98,7	98,7	99,4	100,0	100,7
12	11	Treforedling-papirv.	89,0	92,4	92,4	92,9	92,6	92,3	93,0	93,4	93,5	93,1
17	21	Grafisk industri	82,3	82,4	82,0	81,0	82,8	85,0	85,9	85,4	86,5	87,2
21	22	Kjemisk industri ialt.	88,3	91,1	91,6	91,9	91,7	91,8	92,4	92,4	91,8	92,9
11	12	Mineralbearbeid. ind.	86,1	87,9	88,7	88,8	88,7	89,9	89,2	91,2	90,4	90,8
53	51	Elektronisk industri	92,2	94,1	95,1	93,1	89,6	91,0	92,5	92,5	94,5	94,9
9	8	Jern- og metallind.	89,4	90,5	91,2	89,8	88,5	88,4	90,1	90,3	90,6	90,5
4	7	Landtransport	90,4	91,5	91,5	91,4	92,3	92,6	92,5	93,3	93,8	93,8

1) Antall arbeidstimer utført av kvinner som andel av det totale antall arbeidstimer.

Kilde: NHOs kvartalstatistikk for arbeidere.

Fordeling av tillegg og ekstraytelser

Innen de fleste sektorer og bransjer utbetales det ulike tillegg og ekstraytelser utover grunnlønnen (regulativlønn). Hva det gis tillegg for, hvem som får ekstraytelser og hvor mye det gis varierer fra sektor til sektor, og også innenfor en og samme sektor.

For månedslønte har tilleggene til regulativlønn/grunnlønn noe forskjellig innhold for de ulike lønnstakergruppene. Type og omfang kan variere mellom næringer, bransjer, yrker og mellom privat og offentlig virksomhet. Enkelte tillegg har heller ikke noen direkte sammenheng med arbeidsinnsatsen eller arbeidsforholdene slik som f. eks barnetillegg i forsikringsvirksomhet. En del tillegg vil også være knyttet til bestemte yrker eller bransjer, f eks vakttillegg og polititillegg.

Ved en sammenlikning vil det også være viktig å forsøke å ta hensyn til forhold som skyldes ulik arbeidsbelastning som kompenseres i lønssystemene. Med ulik arbeidsbelastning menes ikke bare arbeidstid av ulik lengde, men også ulik grad av ubekvem, risikofylt eller ansvarsfullt arbeid. Hva som kompenseres vil imidlertid ofte være historisk bestemt.

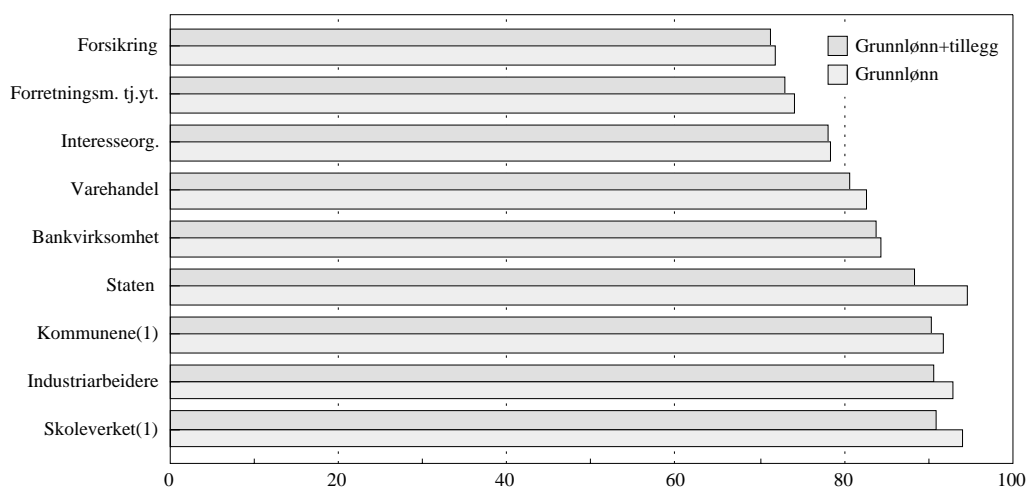
I vedlegget skilles det mellom 3 hovedgrupper av tillegg: 1) *Faste tillegg*, som f.eks. fast overtidsgodtgjørelse, fast reisegodtgjørelse, samt naturalytelser som f.eks. fri bolig, 2) *Provisjon/gratiale/bonus m.v.*, 3) *Diversetillegg* (i følge NHOs statistikk for arbeidere)/*variable tillegg*, som omfatter f.eks vakttillegg, komitegodtgjørelse og alt fra skifttillegg til smusstillegg for industriarbeidere.

Utover dette yter arbeidsgiver også ekstra fordeler eller «frynsegoder» som f.eks. fri bolig, bil og telefon, pensjonsforsikring eller kjøp av varer og tjenester til redusert pris. Dette er ytelser som ikke registreres i den ordinære lønnsstatistikken.

Relative forskjeller i tillegg og ekstraytelser

Tall fra lønnsstatistikken for 1993 viser at det er ganske store variasjoner i hva menn og kvinner får i tillegg, og forskjellene er som regel langt større enn for grunnlønn/regulativlønn.

Den relative betydningen av dette illustreres i figur II.2, hvor en ser på variasjonen i relativ lønn for kvinner avhengig av lønnsbegrep. Figuren viser at den relative lønnsforskjellen mellom kjønnene øker om en trekker inn tillegg. Størst betydning synes det å ha for arbeidere i industrien, statsansatte og ansatte i skoleverket.

Figur II.2 Relativ lønn for kvinner etter lønnsbegrep. Menn=100. 1993 (1992)

1. 1992-tall

Kilde: Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk

De absolutt største forskjellene i samlede tillegg, innen de sektorer det er beregnet tall for i 1993, finner en i staten, skoleverket, forsikringsvirksomhet og i varehandelen. Her får menn utbetalt fra tre til fire ganger så mye som kvinner i form av tillegg.

Tabell II.4: Gjennomsnittlig tillegg for kvinner som andel av gjennomsnittlig tillegg for menn. Eksklusiv overtid.

	1980	1987	1989	1990	1991	1992	1993
Forretningsm.tjenesteyting	29,7	32,5	26,4	29,4	27,4	34,2	30,4
Interesseorganisasjoner	29,0	44,1	49,1	52,9	50,4	60,5	40,5
Forsikring	48,0	52,3	30,0	51,6	30,1	48,0	21,7
Bankvirksomhet	62,2	68,8	73,9	41,2	25,2	28,8	27,5
Industriarbeidere ¹⁾	43,8	49,9	46,6	56,4	55,6	55,3	56,3
Varehandel	20,1	24,3	30,4	27,8	30,3	30,8	32,0
Statsansatte	26,4	32,3	25,1	27,0	27,1	25,8	26,7
Kommuneansatte	61,6	59,5	33,8	55,6	60,0	70,5	-
Skolesektoren ²⁾	66,7	62,1	60,8	57,4	56,0	46,8	49,1

1) Tallene for industrien er omregnet til 37,5 t/uke.

2) For skolesektoren blir fast overtid regnet som en del av regulativlønna. De tilfeldige vikartimene er regnet som tillegg, og ikke overtid.

Kilde: Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk.

Det synes å være størst forskjell når det gjelder de faste tilleggene. Dette gjelder spesielt innenfor offentlig sektor. Blant statsansatte utgjorde faste tillegg for kvinner bare 17 prosent av faste tillegg for menn.

Tabell 4 viser at det innen enkelte sektorer har vært relativt store variasjoner i relative tillegg fra år til år. I perioden 1980-93 har det vært en tilnærming blant ansatte i interesseorganisasjonene, varehandel og arbeidere i industrien, mens en har fått økte forskjeller innen bankvirksomhet, skoleverket og forsikring.

Arbeidslivsundersøkelsen 1989 viser også at menn langt oftere enn kvinner har såkalte «frynsegoder». Dette gjelder de fleste typer av ekstraytelser, bortsett fra barnehageplasser. Mens 86 prosent av alle heltidsansatte menn mellom 16 og 66 år oppgir å ha ekstra fordeler knyttet til jobben, gjelder dette 67 prosent av de heltidsansatte kvinnene. Regnet i kroner mottar menn i gjennomsnitt mer enn kvinner i form av ulike frynsegoder. (Samfunnspeilet 1/94, SSB.)

De vanligste «frynsegodene», både for kvinner og menn er pensjonsordninger, fri livs- og ulykkesforsikring og mulighet for kjøp av varer og tjenester til redusert pris, se tabell 5.

Tabell II.5: Andelen blant heltidsansatte kvinner og menn som har ekstra fordeler i sitt arbeide. 1989

	Menn	Kvinner
Fri bolig eller støtte til bolig	3	2
Tjenestebil	8	1
Støtte til bilhold	16	5
Fri telefon eller støtte til telefon	33	13
Mulighet for lån på kr 200 000 kroner eller mer	23	21
Kjøp av varer og tjenester til redusert pris	46	30
Fri livs- eller ulykkesforsikring	49	28
Pensjonsordning betalt av arbeidsgiver	41	31
Barnehageplass	3	7
Andel som ikke har noen ekstra fordeler i sitt arbeid	14	33
Antall observasjoner	2137	1067

Kilde: Statistisk sentralbyrå, NOS C 9 1992: Arbeidsmiljø 1989.

Deler av forskjellene i ekstraytelser har sammenheng med at menn langt oftere enn kvinner innehar høyere posisjoner i arbeidslivet, og at det relativt sett arbeider flere menn enn kvinner i privat sektor, hvor slike ekstraytelser er mer utbredt (SSB-rapp 90/21).

II.4 NÆRMERE OM NOEN AV ÅRSAKENE TIL DE RELATIVE LØNSFORSKJELLENE MELLOM MENN OG KVINNER

Deler av de lønnsforskjeller som er vist foran kan tilskrives ulike former for diskriminering. I Levekår i Norge, NOU 1993:17, sies det at lønnsforskjeller mellom kvinner og menn kan framkomme ved flere forskjellige mekanismer som kan inneholde elementer av diskriminering, selv om formen for diskriminering vil være forskjellig. En situasjon kan være at kvinner og menn er ulikt fordelt på stillinger og foretak som har forskjellige lønnsnivå. Dette kan innebære et element av diskriminering som dels skyldes at menn og kvinner har ulik adgang til stillinger og virksomheter, og dels ulike muligheter ved senere forfremmelser. Dette er en form for *stillingsdiskriminering*. En annen situasjon som det pekes på i utredningen kan være at kvinner mottar lavere lønn enn menn med den samme stillingen og innen den samme virksomheten. Denne formen kalles *direkte diskriminering*. Et tredje forhold som trekkes fram kan være at kvinnedominerte stillinger tenderer mot å være dårligere betalt enn mannsdominerte stillinger, og det til tross for at kompetansekrav og andre lønnsrelevante faktorer ellers er like, altså en form for *verdsettingsdiskriminering*.

Endringer i de relative lønnsforskjellene har derfor ikke bare sammenheng med størrelsen og formen på de sentrale og lokale tilleggene som gis ved oppgjørene, men også med segregeringen i endringer i arbeidsmarkedet.

Bransje og sektortilhørighet

I følge tabell 6 arbeidet om lag 56 prosent av de yrkesaktive kvinnene i 1993 i helse- og sosialtjenesten, varehandel og i undervisning. Fra 1980 til 1993 har det vært rela-

tivt få endringer i det kjønnsdelte arbeidsmarkedet. Sysselsettingsveksten for kvinner har hovedsakelig kommet i de tradisjonelle næringene; bl.a. helse- og sosialtjenesten.

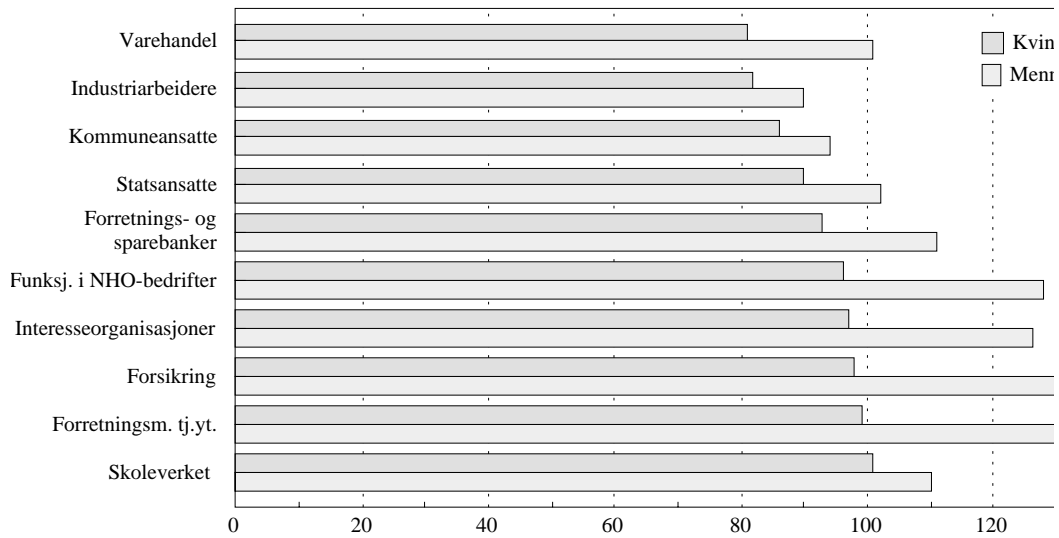
Tabell II.6: Andelen kvinner i en del næringer, samt kvinners og menns sysselsetting fordelt på disse næringene. 1980 og 1993.

	Kvinnens sysselsetting og andel av total sysselsetting				Sysselsetting fordelt på ulike næringer (prosent)			
	1980		1993		1980		1993	
	Tot. (1000)	Andel	Tot. (1000)	Andel	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
Industrien	94	24	76	26	26	12	20	8
Bygg- og anlegg	9	6	9	8	12	1	10	1
Varehandel	149	52	145	50	11	19	13	16
Bank- og finansvesen	28	70	23	58	2	2	2	3
Forsikring	4	40	8	53	1	1	1	1
Forr.tj.yting	23	38	31	35	3	3	5	3
Off.adm., forsvar, politi og rettsvesen	37	37	56	37	6	5	9	6
Undervisning	77	58	92	59	5	10	6	10
Helse- og sosialtjenester	194	85	279	85	2	25	5	30
Personlig tj.yting	31	54	30	56	2	4	2	3
Totalt*	786	100	918	100	100	100	100	100

1) Totalen omfatter alle sysselsatte, også de gruppene som ikke kommer med i oversikten ovenfor.

Kilde: Statistisk sentralbyrå's arbeidsmarkedsstatistikk.

Figur II.3 viser at kvinners gjennomsnittslønn innen de fleste næringer/sektorer ligger under den gjennomsnittlige årslønnen for alle heltidsansatte.

Figur II.3 Relativt lønnsnivå for kvinner og menn 1993. Alle=100.

Kilde: Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk og beregninger i AD.

For de gruppene som er med i figur II.3 har kvinner i varehandelen, i industrien og i offentlig virksomhet, med unntak av skolesektoren, lavest relativ lønn.

Sammenligner vi lønnsutviklingen mellom sektorer og næringer i perioden 1983-1993, se figur II.4, har den gjennomsnittlige lønnsveksten vært svakest for kvinner innen offentlig sektor. Lønnsveksten har likevel vært sterkere enn for menn i offentlig sektor. Kvinnelige funksjonærer i NHO-bedrifter, varehandelen og forretningsmessig tjenesteyting har hatt sterkest gjennomsnittlig lønnsvekst blant kvinner i perioden 1983-93.

Plassering i stillingshierarkiet

Kvinner befinner seg som oftest på lavere stillingsnivåer enn menn. Det har imidlertid skjedd en betydelig utjevning de siste ti-tolv årene. Arbeidsmarkedsstatistikken viser at det fra 1981 til 1993 har blitt relativt flere kvinner på høyere nivåer blant funksjonærene generelt, selv om kvinneandelen fremdeles er langt høyere på lavere stillingsnivåer, jf tabell 7.

Tabell II.7: Antall kvinner og menn på lavere, midlere og høyere stillingsnivå blant funksjonærer i enkelte år. I tusen.

	1981	1986	1991	1992	1993
<i>Lavere funksjonærer</i>					
I alt	380	398	344	349	351
Kvinner	325	349	300	298	296
Andel kvinner	96,2	87,7	87,2	85,4	84,3
<i>Midlere funksjonærer</i>					
I alt	503	612	700	699	704
Kvinner	219	290	355	359	366
Andel kvinner	43,5	47,4	50,7	51,4	51,9
<i>Høyere funksjonærer</i>					
I alt	123	161	174	179	177
Kvinner	30	48	60	67	66
Andel kvinner	24,4	29,8	34,5	37,4	37,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå's arbeidsmarkedsstatistikk.

Deler av denne utviklingen har sammenheng med kvinners økte utdanningsnivå i denne perioden. I følge arbeidsmarkedsstatistikken for 1993 har om lag 26 prosent både av kvinner og menn i arbeidsstyrken utdanning på universitets- og høyskole-nivå. I 1984 var andelen om lag 17,5 prosent for kvinner og om lag 18,5 prosent for menn.

De relative lønnsforskjellene mellom menn og kvinner reduseres når vi sammenligner menn og kvinner på samme stillingsnivå innen samme sektor, jf bl.a. tabell 8 og tabell 9.

Tabell 8 viser den lønnsutjevning som har foregått mellom kvinner og menn i funksjonærstillinger i nesten alle stillingskategorier i NHO-bedrifter i 1980-årene.

Tabell II.8: Gjennomsnittlig månedsførtjeneste for kvinnelige kontorfunksjonærer i NHO-bedrifter i prosent av gjennomsnittlig månedsførtjeneste for mannlige kontorfunksjonærer. Etter stillingskate-gori.

	Kvinnelønn som andel av mannlønn				Andel kvinner	
	1980	1991	1992	1993	1980	1993
Ledende stillinger	84,5	93,5	93,7	94,5	2,1	10,3
Kvalifisert og selvstendig arbeid	84,8	93,2	93,5	93,7	13,1	28,8
Med kvalifisert arbeid	87,7	94,3	94,3	94,9	46,2	67,4
Enkelt rutinearbeid	96,5	94,6	95,8	97,2	81,6	87,0

Kilde: NHOs lønnsstatistikk for funksjonærer.

I 1980 hadde en blant kontorfunksjonærer både i NHO-bedrifter og i varehandelen, se tabell 9, en økende relativ lønnsforskjell mellom menn og kvinner med stigende stillingsnivå. Blant NHO-funksjonærene har det imidlertid skjedd en utjevning, slik at de relative lønnsforskjellene er tilnærmet de samme på alle stillingsnivåer. Blant kontorfunksjonærene innen varehandel har derimot tilnærmingen vært størst i de lavere stillingskategoriene.

Tabell II.9: Gjennomsnittlig månedsfortjeneste for kvinnelige kontorfunksjonærer i varehandelen i prosent av gjennomsnittlig månedsfortjeneste for mannlige kontorfunksjonærer. Etter stillingskategori.

	Kvinnelønn som andel av mannlønn				Andel kvinner	
	1981	1991	1992	1993	1981	1992*
Ledende stillinger	82,2	83,9	85,1	85,4	10,9	20,0
Kvalifisert og selvstendig arbeid	86,6	82,4	84,6	85,8	35,0	51,4
Med kvalifisert arbeid	90,0	92,1	91,9	92,3	59,2	70,5
Enkelt rutinearbeid	88,3	96,7	95,2	-	87,9	88,8

* 1992-tall. Det var utvalgsundersøkelse i 1993.

Kilde: Statistisk sentralbyrå's lønnsstatistikk for varehandelen.

Levekårsutvalget (NOU 1993:17)

For å belyse omfanget av stillings- og lønnsdiskriminering er det gjennomført en analyse av individuelle lønnsdata (Petersen, Becken og Snartland, 1993). Analysen er basert på individuelle lønnsoppgaver for 1990 for vel 440 000 arbeidstakere fordelt på de viktigste grupper av privat ansatte i norsk økonomi: Arbeidere i NHO-bedrifter, funksjonærer i NHO-bedrifter, ansatte i varehandel, ansatte i banker, ansatte i forsikring og ansatte i forretningsmessig tjenesteyting. Analysen er gjennomført ved å beregne kvinners gjennomsnittlige lønn som prosent av menns gjennomsnittlige lønn for hver av de 6 gruppene. Resultatene av analysen, som er hentet fra utredningen Levekår i Norge, er oppsummert i tabell 10.

Tabell II.10: Kvinners lønn i forhold til menns. For hver lønnstakergruppe: totalt, etter bransje, stilling, bedrift og stilling-bedrift. Prosent. 1990.

	Gjennomsnitt	Standardavvik
<i>Arbeidere i NHO-bedrifter</i>		
Arbeidere i alt	88,5	-
Bransje	92,2	5,9
Stilling	95,3	9,4
Bedrift	91,6	12,5
Stilling-bedrift	97,0	10,8
<i>Funksjonærer i NHO-bedrifter</i>		
Funksjonærer i alt	73,2	-
Bransje	73,5	6,2
Stilling	92,4	7,4
Bedrift	75,0	11,4
Stilling-bedrift	93,9	11,3
<i>Ansatte i varehandel</i>		
Ansatte i alt	73,3	-
Bransje	79,1	6,4
Stilling	91,0	8,0
Bedrift	83,5	18,9
Stilling-bedrift	97,7	17,8
<i>Ansatte i forretningsmessig tjenesteyting</i>		
Ansatte i alt	69,3	-
Bransje	72,0	6,6
Stilling	91,5	16,1
Bedrift	72,6	18,6
Stilling-bedrift	94,0	15,9
<i>Ansatte i bankvirksomhet</i>		
Ansatte i alt	75,2	-
Bransje	78,5	5,5
Stilling	97,2	6,5
Bedrift	78,2	9,3
Stilling-bedrift	97,4	8,1
<i>Ansatte i forsikringsvirksomhet</i>		
Ansatte i alt	68,4	-
Bransje	69,1	1,4
Stilling	96,0	8,5
Bedrift	69,2	12,9
Stilling-bedrift	97,3	9,7

Kilde: Levekår i Norge, NOU 1993:17

Tabellen viser at når vi ser på lønnsforskjellen mellom kvinner og menn, er det tre forhold som må trekkes frem. Det første er at lønnsforskjellene er forholdsvis små når vi sammenlikner kvinner og menn som arbeider i samme stilling og bedrift. Når en ser på stilling-bedriftsparet tjener kvinner i gjennomsnitt 2-6 prosent mindre i timen enn menn. Dersom det korrigeres for ansiennitet, vil trolig forskjellene reduseres ytterligere. Det kan m.a.o. synes som omfanget av *direkte diskriminering* er lite blant privat ansatte.

Det andre forholdet er at det er stillingssegregering som virkelig betyr noe for lønnsforskjellene. Av tabellen ser en at lønnsgapet mellom kvinner og menn reduseres betraktelig i samtlige grupper når en kontrollerer for stilling. Dette kan gi en indikasjon på omfanget av det som er kalt *stillingsdiskriminering*.

Det tredje forholdet er at innenfor hver av de seks gruppene som er undersøkt, betyr segregering på bransjer lite for lønnsforskjellene. Dette innebærer at lønnsgapet bare i liten grad skyldes at kvinner og menn er ulikt fordelt på høyt og lavtlønnsbransjer. Resultatet kan gi en indikasjon på at omfanget av *verdsettingsdiskriminering* mellom privat ansatte er lite.

Lønnsoppgjørene i 1993 og 1994

Følgende trekk ved lønnsoppgjørene vil være av sentral betydning for hvordan de relative lønnsforskjellene mellom menn og kvinner vil utvikle seg:

1. Formen på de sentrale tilleggene, dvs om det gis generelle prosenttillegg og/eller kronetillegg, om det gis spesielle lavlønns tillegg, tillegg til bestemte yrkesgrupper m.v.
2. Formen på de lokale tilleggene (lønnsglidningen), bl.a. fordelingen av eventuelle avsetninger til lokal forhandlinger.
3. De relative lønnstilleggene i typiske kvinnesektorer og næringer til forskjell fra mannsdominerte sektorer og næringer.

Oppgjørene i privat sektor

Ved oppgjøret i 1993 ble det i LO/NHO-oppgjøret gitt kr. 1,- pr. time i bedrifter uten lokal forhandlingsrett og kr. 0,60 pr. time i bedrifter med slik forhandlingsrett. En regner med at i ca 65 prosent av bedriftene er det lokal forhandlingsrett.

I det forbundsvise oppgjøret i 1994 ble det stort sett gitt et generelt tillegg på kr 1,- pr. time i alle overenskomstområder.

Tabell 8 i vedlegg B i rapport 2/91 (NOU 1991:23) viser at de lokale tilleggene (lønns-glidningen) i perioden 1. kvartal 1980 til 1. kvartal 1990 under ett, prosentvis har vært sterkere for kvinner enn for menn innen LO/NHO-området. Etter 1990 har lønnsglidningen prosentvis vært om lag like sterk for kvinner og menn innen dette området.

Forretnings- og sparebanker

Ved fjorårets oppgjør ble partene enige om et generelt tillegg på 1,7 prosent fra 1. mai. I oppgjøret våren 1994 ble det gitt et generelt tillegg på kr 2 100 opp til lønns-trinn 23 (ca kr 216 000) og 1 prosent på øvrige trinn.

Lokale tillegg fra 1. januar og 1. juli har i flere år spilt en vesentlig rolle for lønnsutviklingen for ansatte i forretnings- og sparebanker. Tabell 11 viser lokale tillegg (lønns-glidningen) som andel av total lønnsvekst siden 1984.

Lønns-glidningen synes å ha fått økende betydning de senere år. Kvinnene innen bankvirksomhet har ofte kommet relativt godt ut når det gjelder fordelingen av

lokale tillegg (Jf. Det tekniske beregningsutvalgets rapport nr. 2 for 1991, NOU 1991:23).

Tabell II.11: Lønnsglidningen som andel av total lønnsvekst i forretnings- og sparebanker.

År	Lønnsglidningsandel
1984	65 prosent
1985	58 prosent
1986	49 prosent
1987	100 prosent
1988	35 prosent
1989	69 prosent
1990	59 prosent
1991	80 prosent
1992	100 prosent
1993	68 prosent

Kilde: Beregninger i AD

Varehandel

Ved det sentrale oppgjøret i varehandel mellom HK og HSH ble det både i 1993 og 1994 gitt generelle kronetillegg. I 1993 på gjennomsnittlig kr. 1,- pr. time og i 1994 kr. 1,42 pr. time. Likt kronetillegg vil isolert sett gi høyest prosentvis vekst til kvinner i det de dominerer i de laveste stillingskategoriene. Ved oppgjøret i 1993 var det i tillegg en viss lavlønnsprofil som en må anta slo gunstig ut for kvinner. Lønnstakere med årslønn under om lag 133 000 kroner i året fikk et tillegg på inntil kr 2,- pr. time, mens de med årslønn over om lag 133 000 kroner fikk et tillegg på 60 øre pr. time.

Staten

I oppgjøret i 1993 ble de sentrale avtalepartene enige om å tilrå at kvinner skulle gis en større andel av de lokale lønnsmidlene enn en proratafordeling tilsa. De protokoller som foreligger pr. 1. juni 1994, viser at kvinner fikk i underkant av denne fordeling av lokale midler pr. 1. mai 1993.

Både i 1993- og 1994-oppgjøret ga det generelle tillegget på 2 100 kr. pr. år på hovedlønns Tabellen en noe sterkere gjennomsnittlig lønnsvekst for kvinner enn for menn, siden kvinner i større grad enn menn er representert i lavlønnsgruppen.

Strukturendringer på lønnsrammene pr. 1. juli 94 utgjør omlag 0,2 prosent av lønnsmassen. Stillinger hvor arbeidstakere har 3-årig høgskole i helse- og sosialfag ble overført til annen ramme med høyere avlønning. Dette er stillingsgrupper som i hovedsak er kvinnedominert. Tilsvarende førte endringer til at lærere, som også er en kvinnedominert stillingsgruppe, fikk bedret opprykkstakt.

Godskrivingsreglene for omsorgsarbeid beskrevet i Fellesbestemmelsene ble endret. Dette er spesielt til fordel for hjemmeværende kvinner. En får ved tilsetning etter 1. mai 1994 godskrevet inntil 2 års ansiennitet for omsorgsarbeid mot tidligere inntil 15 måneder.

Kommunene

Både i 1993 og i 1994 ble det gitt et generelt tillegg på kr 2 100 pr. år fra 1. mai. Pga lavere lønnsnivå for kvinner enn for menn, slår dette tillegget ut med et noe høyere prosentvist tillegg for kvinner.

Fra 1.oktober 1993 skjedde det endringer i lønnsrammesystemet/stillingsregulativet svarende til om lag 1,1 prosent pr. denne dato. Grupper med stort innslag av kvinnelige arbeidstakere fikk del i dette tillegget.

Med virkning fra 1. oktober 1994 skal det føres lokale forhandlinger innenfor en ramme på 0,5 prosent av lønnsmassen. Partene tilrår at kvinner/kvinnedominerte yrkesgrupper får en større andel av potten enn en proratafordeling tilsier. Videre skal et utvalg vurdere avansementsmulighetene for kvinnedominerte yrker i kommunesektoren.

Vedlegg III

Deltidsansatte

I flere av delstatistikkene fra Statistisk sentralbyrå er det en oversikt over antall, gjennomsnittlig lønn og fordelingen av de deltidsansatte etter omfanget av ukentlig arbeidstid.

Definisjonen av deltidsansatte i lønnsstatistikken er ikke knyttet til et bestemt antall arbeidstimer pr. uke. Arbeidstakere blir regnet som deltidsansatte dersom de har redusert arbeidstid uten at dette er vanlig ordning ved bedriftene de arbeider i eller i vedkommende næring. Imidlertid gir ikke lønnsstatistikken en fullstendig oversikt over omfanget av deltidsarbeid innen vedkommende næring/gruppe. Time-lønte deltidsarbeidere uten fast ukentlig arbeidstid er ikke med. Hotell- og restaurandrift har et forholdsvis stort innslag av denne type arbeidskraft.

Omfanget av deltidsarbeid

Tabell 1 viser omfanget av deltidsarbeid i enkelte næringer i 1981 og 1993 (1992). Det er få mannlige deltidsansatte i de fleste næringer, mens bildet er et helt annet for kvinnelige deltidsansatte. I varehandelen, kommunene inkl. helsesektoren er mer enn halvparten av kvinnene deltidsansatte, mens vel 41 prosent er deltidsansatte i skoleverket. Andelen av deltidsansatte kvinner er – bortsett fra i staten og i bankvirksomhet – noe lavere i 1993 enn i 1981. For kvinner og menn under ett arbeider om lag halvparten deltid i kommunal og fylkeskommunal virksomhet inkl. helsevesen og sosial omsorg, mens andelen er om lag 35 prosent i varehandelen og om lag 31 prosent i skoleverket. For de andre næringene er andelen 14-24 prosent i 1993, bortsett fra i NHO-bedrifter hvor andelen er om lag 8 prosent.

Tabell III.1: Antall deltidsansatte i enkelte næringer

		Menn			Kvinner		Total andel deltidssys sels.	
		Ansatte med i lønnsstat.	Deltidsansatte	Andel deltidssans.	Ansatte med i lønnsstat.	Deltidsansatte		Andel deltidssans.
Funksjonærer i NHO-bedrifter	1981	69330	574	0,8	25936	8014	30,9	9,0
	1993	75058	846	1,1	34052	7622	22,4	7,8
Bankvirksomhet	1981	11705	236	2,0	13172	3972	30,2	16,9
	1993	9988	304	3,0	14425	5488	38,0	23,7
Forsikring	1981	3231	50	1,5	4096	1231	30,1	17,5
	1993	4097	70	1,7	5543	1571	28,3	17,0
Varehandel ¹⁾	1981	54819	3691	6,7	70841	43341	61,2	37,4
	1993	34688	3270	9,4	40421	22742	56,3	34,6
Forretningsmessig tj.yting	1981	12620	331	2,6	8096	2821	34,8	15,2
	1993	19908	751	3,8	13763	4053	29,4	14,3

Tabell III.1: Antall deltidsansatte i enkelte næringer

		Menn			Kvinner			Total andel deltidssys sels.
		Ansatte med i lønnsstat.	Deltidsa nsatte	Andel deltidsans.	Ansatte med i lønnsstat.	Deltidsa nsatte	Andel deltidsans.	
Staten ²⁾	1981	113708	2394	2,1	63352	20719	32,7	13,1
	1993	103401	5538	5,4	79162	29607	37,4	19,3
Skoleverket ³⁾	1981	37364	4961	13,3	35796	19354	54,1	33,2
	1993	37264	6458	17,3	47781	19848	41,5	30,9
Kommunal og fylkes- kom. virksomhet inkl. helsevesen og sosial omsorg ⁴⁾	1992	69483	9391	13,5	205345	129246	62,9	50,4

- 1) Omfatter fra og med 1990 bedrifter med 5 sysselsatte eller flere mot 3 sysselsatte eller flere i tidligere år. For 1993 bygger statistikken på en utvalgsundersøkelse.
- 2) Inkl. statens helsevesen. Riksrevisjonen og lederstillinger over 1. tr. 28 ble tatt ut av statistikkgrunnet i 1991.
- 3) I 1989 ble alle høgskolene tatt ut av statistikken for skoleverket og ført over til statistikken for staten.
- 4) Eksklusiv Oslo og Bærum

I tabell 2 vises veksten fra 1981 til 1993 i antall heltids- og deltidsansatte som inngår i noen delstatistikker.

Tabell III.2: Antall ansatte på hel- og deltid etter lønnsstatistikken i noen næringer samt kvinners andel av deltidssyssetningen.

		Heltid		Deltid		Vekst 81/93 (pst)		K-andel deltid
		1981	1993	1981	1993	Heltid	Deltid	
NHO-funksj.	M	68 756	74 212	574	846	7,9	66,6	
	K	17 922	26 430	8 014	7 622	47,5	-4,9	89
Bankvirksomhet	M	11 469	9 684	236	304	-15,6	28,8	
	K	9 200	8 937	3 972	5 488	-2,9	38,2	95
Forsikring	M	3 181	4 027	50	70	26,8	40,0	
	K	2 865	3 972	1 231	1 571	38,6	27,6	96
Varehandel ¹⁾	M	51 128	31 418	3 691	3 270	-	-	
	K	27 500	17 679	43 341	22 742	-	-	87
Forretnings- messig tj.yt.	M	12 289	19 157	331	751	55,9	126,9	
	K	5 275	9 750	2 821	4 053	84,8	43,7	84
Staten ²⁾	M	111 314	97 863	2 394	5 538	-12,1	131,3	
	K	42 633	50 387	20 719	28 434	18,2	37,2	84
Skoleverket ³⁾	M	32 403	30 806	4 961	6 458	-4,9	30,2	
	K	16 442	27 933	19 354	19 848	69,9	2,6	75

- 1) Jf. fotnote 1 i tabell III.1
- 2) I tidsrommet 1981-87 har en del etater og sykehus blitt overført til kommunal eller fylkeskommunal sektor, bl.a. distriktslegetjenesten, folketannrøkta, Gaustad og Reitgjærde sykehus. I 1988 ble etater omorganisert til stiftelser og aksjeselskaper. Av disse var Norsk Rikskringkasting, TBK og Statens teknologiske institutt de største. For 1989 jf. fotnote 3 i tabell III.1.
- 3) 1991-tall. Jf. fotnote 2 og 3 i tabell III.1.

Veksten i antall ansatte vil i noen statistikker være påvirket av at statistikken har vært under utbygging i perioden, slik at sysselsettingsveksten i næringen har vært svakere enn det lønnsstatistikken antyder.

Tabell 2 viser at kvinner utgjør 75 prosent eller mer av de deltidsansatte innen de næringene en har sett på. Et annen trekk er at prosentvis har veksten i antall kvinner på heltid vært til dels langt sterkere enn for menn på heltid. Samtidig har veksten i antall kvinner i deltidsarbeid vært svakere enn på heltid (staten og bankvirksomhet unntatt).

Lønnsutviklingen

I tabell 3 vises utviklingen i gjennomsnittlig månedsfortjeneste fra 1984 til 1993 for deltidsansatte kvinner i enkelte arbeidstidsgrupper i noen næringer. I tabellen er også tatt med økingen i månedsfortjenesten for heltidsansatte kvinner i alt i de samme næringene. For funksjonærer i NHO-bedrifter foreligger statistikk over ukentlig arbeidstid og lønn først fra 1986.

Tabell 3 viser at deltidsansatte kvinner i gjennomsnitt har hatt en svakere lønnsvekst enn heltidsansatte kvinner. I varehandelen har lønnsutviklingen for deltidsansatte kvinner i alle arbeidstidsgrupper vært lavere enn for heltidsansatte kvinner i alt. I forretnings- og sparebanker, i forsikringsselskaper og i forretningsmessig tjenesteyting har deltidsansatte kvinner i noen av arbeidstidsgruppene hatt høyere lønnsvekst enn heltidsansatte i alt i disse områdene. I enkelte grupper – særlig innen forsikring – er antall deltidsansatte så lavt at tallene blir mindre pålitelige.

Det foreligger foreløpig ikke materiale til nærmere analyse av denne forskjellen i lønnsutviklingen mellom deltids- og heltidsansatte kvinner, men det er bl.a grunn til å anta at opprykksmulighetene er mindre for deltidsansatte enn for heltidsansatte. På den annen side har lavlønnstillegg ved lønnsoppgjørene som regel kommet en stor del av de deltidsansatte til gode.

Tallet på deltidsansatte menn i de ulike næringer er så lavt at en ikke har utarbeidet tilsvarende tabell for menn.

I tabell 3 har en også tatt med lønnsutviklingen for deltidsansatte kvinner i alt. Imidlertid vil endringer i omfanget av arbeidstimer påvirke lønnsutviklingen for deltidsansatte.

Tabell III.3: Antall og månedsfortjeneste for deltidsansatte kvinner i enkelte næringer og arbeidstidsgrupper. Lønnsutviklingen for deltids- og heltidsansatte.

		1984		1993		Øking i mnd.fortj. 1984/93	
		Ansatte	Mnd.fortj.	Ansatte	Mnd.fottj.	Deltidsan. 1)	Heltidsan.
Varehandel ²⁾	I alt	42359	kr 4.199	22742	kr 7.460	77,7	84,2
	16-17,9 t	1721	kr 3.122	1034	kr 5.562	78,2	

Tabell III.3: Antall og månedsførtjeneste for deltidsansatte kvinner i enkelte næringer og arbeidstidsgrupper. Lønnsutviklingen for deltids- og heltidsansatte.

		1984		1993		Øking i mnd.fortj. 1984/93	
		Ansatte	Mnd.fortj.	Ansatte	Mnd.fortj.	Deltidsan. 1)	Heltidsan.
Forretnings- og spa- rebanker	18-19,9 t	2844	kr 3.793	2404	kr 6.418	69,2	
	20-21,9 t	9072	kr 3.824	2576	kr 6.870	79,7	
	22-23,9 t	3869	kr 4.357	2023	kr 7.882	80,9	
	24-25,9 t	4136	kr 4.563	1867	kr 8.328	82,5	
	I alt	4816	kr 5.329	5488	kr 9.723	82,5	78,2
	16-17,9 t	606	kr 4.495	98	kr 6.838	52,1	
	18-19,9 t	1559	kr 4.597	2169	kr 7.492	63,0	
	20-21,9 t	602	kr 5.080	222	kr 8.302	63,4	
	22-23,9 t	469	kr 5.692	574	kr 9.360	64,4	
	24-25,9 t	279	kr 5.963	180	kr 10.978	84,1	
Forsikring	I alt	1186	kr 5.961	1571	kr 11.116	86,5	77,1
	16-17,9 t	274	kr 4.635	308	kr 7.950	71,5	
	18-19,9 t	157	kr 4.727	137	kr 8.416	78,0	
	20-21,9 t	151	kr 5.397	195	kr 9.563	77,2	
	22-23,9 t	114	kr 6.074	49	kr 9.915	63,2	
	24-25,9 t	40	kr 6.291	89	kr 11.284	79,4	
Forretningsm. tj.yt.	I alt	3527	kr 5.835	4053	kr 10.556	80,9	72,9
	16-17,9 t	194	kr 4.560	206	kr 7.448	63,3	
	18-19,9 t	513	kr 4.648	564	kr 8.144	75,2	
	20-21,9 t	561	kr 5.218	396	kr 8.749	67,7	
	22-23,9 t	324	kr 6.140	441	kr 10.013	63,1	
	24-25,9 t	288	kr 6.499	210	kr 10.772	65,7	
Funksjonærer i NHO-bedrifter ³⁾	I alt	-	-	7622	kr 10.309	-	84,6
	under 18 t	-	-	879	kr 5.454	-	
	18-19,9 t	-	-	1553	kr 7.800	-	
	20-21,9 t	-	-	647	kr 8.405	-	
	22-23,9 t	-	-	934	kr 9.732	-	
	24-25,9 t	-	-	376	kr 10.284	-	

1) Lønnsutviklingen for deltidsansatte i alt vil være påvirket av arbeidstidsendringer.

2) Lønnsstatistikken for 1993 bygger på en utvalgsundersøkelse.

3) Det foreligger ikke tall før 1986.

Tabell 4 viser hvordan arbeidstiden for deltidsansatte i noen næringer har endret seg de siste årene. Som mål på dette har en brukt andelen som arbeider under 22t/uke. Det understrekes at det vil være en del usikkerhet knyttet til et så «grovt» mål.

Tabell III.4: Endring i arbeidstid for noen næringer. Andel deltidsansatte som arbeider under 22 t/uke. Prosent

	1984	1986	1987 ¹	1989 ¹	1991 ¹	1992 ¹	1993 ¹
<i>Bankvirksomhet</i>							
Menn	67	73	70	70	66	64	63
Kvinner	65	62	65	58	52	51	49
<i>Forsikring</i>							
Menn	83	71	74	76	71	76	73
Kvinner	54	51	59	50	44	41	42
<i>Varehandel</i>							
Menn	66	71	59	76	76	74	73
Kvinner	50	49	51	51	50	50	49
<i>Forretningsmessig tj.yting</i>							
Menn	53	58	52	55	55	59	55
Kvinner	51	49	46	42	42	42	40

1) P.g.a arbeidstidsreduksjonen 1.1.87 er ikke tallene for årene etter 1986 sammenliknbare med tallene for 1986 og før.

Fra 1984 til 1986 synes kvinner på deltid å ha økt sin ukentlige arbeidstid noe. Dvs. andelen som arbeider under 22t/uke har gått ned. Fra 1987 til 1993 har kvinner på deltid i bankvirksomhet og i forsikring økt sin ukentlige arbeidstid ganske mye. I forretningsmessig tjenesteyting synes også arbeidstiden for deltidsansatte kvinner i gjennomsnitt å ha gått opp fra 1987 til 1993, mens det har vært omvendt for menn. Blant menn er det et lavt antall som arbeider deltid i de fleste gruppene i tabell 4. Tallene blir derfor mer usikre for menn enn for kvinner.

Økingen i arbeidstiden for kvinner på deltid i perioden 1984-93, betyr at lønnsutviklingen pr. timeverk for deltidsansatte kvinner ialt har vært svakere enn det tabell 3 viser i denne perioden.

Vedlegg IV

Kursutviklingen for norske kroner

Verdien av den norske kronen var fra desember 1978 knyttet til en kurv av våre viktigste handelspartneres valutaer. Kurven ble opprinnelig beregnet som et veid *aritmetisk* gjennomsnitt av indekser for de aktuelle valutaene. Enkeltindeksene ble på sin side beregnet som forholdet mellom den løpende kursen på den enkelte valuta og gjennomsnittskursen i august 1978; den såkalte basiskursen. I juni 1984 gikk en over til å beregne kurven som et veid *geometrisk* gjennomsnitt av de enkelte valutakursindeksene.

Vektene i kurven gjenspeilte opprinnelig tilnærmet de enkelte lands direkte betydning for norsk utenrikshandel, målt som deres andel av summen av norsk eksport og import. Tilnærmelsen bestod i at dollaren hadde en større vekt i kurven enn det den direkte handelen med USA skulle tilsi, mens de resterende valutaer tilsammen hadde en tilsvarende mindre vekt. I august 1982 gikk en over til nye vekter i kursindeksen basert på IMF's såkalte konkurransevekter. Disse vektene tar i tillegg til bilaterale handelsforhold også hensyn til konkurransen norske eksportører møter fra andre eksportører på eksportmarkedene.

Når en ser bort fra variasjoner innenfor de tillatte svingningsmarginer, har verdien av den norske kronen blitt justert fem ganger fra 1982 til 1992:

I *august 1982* ble antallet valutaslag i kurven utvidet fra 12 til 14 i forbindelse med at en gikk over til vekter basert på IMF's konkurransevekter.

I *september 1982* ble basiskursene for de fjorten kurvvalutaene justert opp med 3 prosent.

I *juni 1984* ble beregningsmetoden for kursindeksen endret ved at en gikk over fra aritmetisk til geometrisk gjennomsnittsberegning.

I *september 1984* ble det besluttet at Norges Bank inntil videre skulle styre mot en noe svakere krone. I august 1985 ble dette formalisert ved at det ved forskrift fra Finansdepartementet ble fastslått at kursindeksens verdi inntil videre skulle holdes i den øvre fjerdedel av det tillatte svingningsintervallet.

I *11. mai 1986* ble kronen nedskrevet ved at sentralverdien for kursindeksen ble økt fra 100 til 112.

Slik kurven var konstruert hadde den en gjennomsnittsverdi lik 100 i august 1978. Dette var kursindeksens opprinnelige sentralverdi. I august 1985 ble svingningsmarginen offisielt fastlagt til $\pm 2,25$ prosent av kursindeksens sentralverdi.

Sett under ett bidro de fire første justeringene til at kronens verdi ble redusert med om lag 10 prosent. I 1986 fram til devalueringen lå kursindeksen i gjennomsnitt nær midtpunktet i den øvre fjerdedelen av svingningsområdet (101,69). Kursindeksens nye sentralverdi lå 10,1 prosent over dette nivået.

Den 19. oktober 1990 bestemte Regjeringen Syse at kronens internasjonale verdi med virkning fra 22. oktober skulle knyttes til regne- og valutaenheten *European Currency Unit* (ECU). Dette innebar et endret vektgrunnlag for norske kroner. Sentralkursen for norske kroner ble satt til 7,9940 kroner for en ECU, som var markedsverdien torsdag 18. oktober kl. 1415. Omleggingen medførte således ingen opp- eller nedskrivning av kronekursen. Kronens tillatte svingningsmargin rundt sentralkursen var som før $\pm 2,25$ prosent.

ECU brukes som regne- og valutaenhet for transaksjoner mellom EU-landene, og ECU består av et visst antall enheter av de enkelte EU-landenes valutaer. Sam-

mensetningen av ECU vurderes hvert femte år, eller hvis en valutas effektive vekt har endret seg med mer enn 25 prosent. Tabell 1 viser hvordan ECU har vært sammensatt siden oktober 1989 da bla. spanske pesetas og portugisiske escudos ble innarbeidet i vektgrunnet.

Tabell IV.1: Sammensetningen av ECU

Valuta	Antall enheter	Vekt ¹⁾
Tysk mark (DEM)	0,6242	30,3
Britisk pund (GBP)	0,08784	12,6
Dansk krone (DKK)	0,1976	2,6
Fransk franc (FRF)	1,332	19,3
Nederlandsk gylden (NLG)	0,2198	9,5
Italiensk lira (ITL)	151,8	9,8
Belgisk franc (BEF)	3,301	7,8
Luxembourgsk franc (LUF)	0,13	0,3
Spansk peseta (ESP)	6,885	5,3
Irsk pund (IEP)	0,008552	1,1
Gresk drachme (GRD)	1,44	0,7
Portugisisk escudo (PTE)	1,393	0,8
Sum		100,0

- 1) De beregnede vektene kan variere pga. markedsmessige svingninger i forholdene mellom valutaene, mens antall enheter av valutaene er administrativt fastlagt. Utslagene av svingningene vil normalt være små. Enkelte av valutaene har imidlertid blitt betydelig deprimert siden høsten 1992, noe som har bidratt til å endre forholdet mellom valutaene. I tillegg kan de utvidete svingningsmarginene bidra til å øke utslagene av de markedsmessige svingningene noe.

Tabell 2 gir en sammenlikning av kurvvektene i den tidligere valutakursindeksen og beregnede vekter for de valutaene som er med i ECU. Før omlegging av kurssystemet var ECU-landenes vekt i kursindeksen i underkant av 60 prosent. Tar en hensyn til at svenske kroner og finske mark dengang fulgte en kurv av valutaer og at østerrikske schilling og sveitsiske franc er nært knyttet til tyske mark, hadde ECU-landene en vekt på vel 74 prosent.

Tabell IV.2: Vekter i den tidligere kursindeksen, ECU og konkurransevnevekter 1993

	Vekter i kursindeksen ¹⁾			Konkurransevnevekter 1993
	Direkte	Direkte + indirekte	ECU ²⁾	
Østerriksk schilling (ATS)	1,5	..	..	1,7
Belgisk franc (BEF)	2,4	3,2	7,8	3,1
Kanadisk dollar (CAD)	3,6	..	..	1,4
Dansk krone (DKK)	6,8	8,3	2,6	4,8

Tabell IV.2: Vekter i den tidligere kursindeksen, ECU og konkurransevnevekter 1993

	Vekter i kursindeksen ¹⁾			Konkurransevekter 1993
	Direkte	Direkte + indirekte	ECU ²⁾	
Finsk mark (FIM)	3,0	..	..	3,5
Fransk franc (FRF)	9,2	10,5	19,3	7,4
Tysk mark (DEM)	17,7	24,9	30,3	14,1
Italiensk lira (ITL)	3,3	4,2	9,8	5,3
Japansk yen (JPY)	6,0	6,9	..	10,8
Nederlandsk gylden (NLG)	4,6	5,6	9,5	6,2
Svensk krone (SEK)	15,0	..	..	12,7
Sveitsisk franc (CHF)	1,2	..	..	1,8
Britisk pund (GBP)	14,7	17,2	12,6	13,1
Amerikansk dollar (USD)	11,0	18,8	..	10,9
Spansk peseta (ESP)	..	0,3	5,3	2,5
Portugisisk escudo (PTE)	..	..	0,8	0,0
Irsk pund (IEP)	..	..	1,1	0,7
Gresk drachme (GRD)	..	..	0,7	0,0
Sum	100,0	100,0	100,0	100,0

- 1) De indirekte vektene tar hensyn til at svenske kroner og finske mark fulgte en kurv av valutaer, at østerrikske schilling følger tyske mark, at utviklingen i sveitsiske franc og tyske mark ofte er parallell og tilsvarende for utviklingen i canadiske dollar og amerikanske dollar.
- 2) De beregnede vektene kan variere pga. markedsmessige svingninger i forholdene mellom valutaene. Utslagene av dette vil normalt være små.

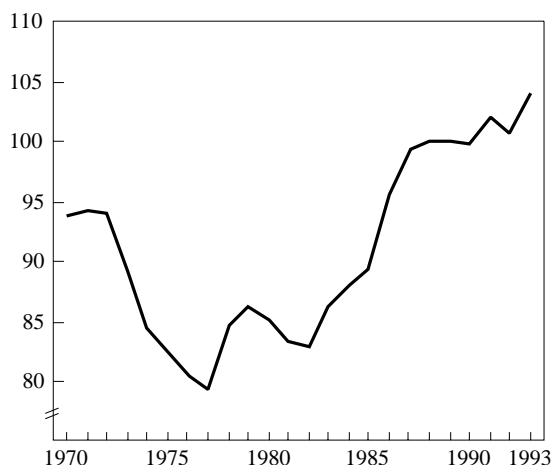
Vektene i kursindeksen var konstruert slik at utviklingen i denne indeksen kunne nyttes som uttrykk for den effektive valutakursen. Det var også kursindeksen som inngikk i beregningene av industriens kostnadmessige konkurransevne. Som nevnt innebar tilknytningen av kronen til ECU et endret vektgrunnlag for norske kroner. Som tabell 2 viser, var det betydelig forskjell mellom ECU-vektene og de tidligere kurvvektene. Kurvvektene var beregnet med utgangspunkt i relativt gamle data (1975). En valgte derfor å ta i bruk nye vekter ved beregning av effektiv valutakurs.

De nye vektene gir en mye bredere dekning av norsk industris konkurranseforhold sammenliknet med vektene i den tidligere kursindeksen ved at de nye vektene også tar hensyn til konkurranse fra hjemlandets produsenter på eksportmarkedene for norsk industri og konkurransen som den hjemmekonkurrerende industrien møter på det norske markedet. Det kreves betydelige datamengder og et stort beregningssopplegg for å beregne slike vekter. IMF har utført slike beregninger på bakgrunn av data fra 1980. I tillegg til de tidligere såkalte kurvlandene inngår også Spania og Irland i disse vektene. For å fange opp endringer i handelsmønstret etter 1980 har en valgt løpende å korrigere IMF's vekter for endringer i de bilaterale handelsstrømmene. Det innebærer at en nytter løpende oppdatering av vektene.

I en geometrisk indeks med løpende oppdaterte vekter, vil valg av basiskurser påvirke utviklingen i indeksen fra periode til periode. Som basiskurser har en nyttet de bilaterale valutakursene som ble registrert torsdag 18. oktober 1990. Det innebærer at kursindeksens verdi ved tidspunktet for kronens tilknytning til ECU er lik 100.

På samme måte som de tidligere kurvvektene er også de nye vektene beregnet med utgangspunkt i handelen med industrivarer, og den effektive valutakursen som beregnes med de nye vektene vil etter Beregningsutvalgets vurdering derfor primært uttrykke industriens effektive valutakurs.

Figur IV.1 gir en oversikt over utviklingen i kronens internasjonale verdi målt ved industriens effektive valutakurs. For årene før 1980 har en benyttet den tidligere kursindeksen, mens en fom. 1980 har veid sammen (geometrisk) bilaterale valutakurser med de vektene som er omtalt ovenfor. Figuren er basert på årstall for de bilaterale valutakursene. Fallende kurve i figuren innebærer en styrking av kronekursen målt ved industriens effektive valutakurs og bidrar dermed isolert sett til svekkelse av industriens kostnadmessige konkurransevne. Som det går fram av figuren, styrket kronens internasjonale verdi seg med 19,5 prosent fra 1970 til 1977, og fra 1977 til 1993 svekket den seg med vel 31 prosent.

Figur IV.1 Industriens effektive kronekurs

Før tilknytningen til ECU var det betydelige svingninger i kursen mellom norske kroner og ECU, mens kursindeksen viste en mer stabil utvikling omkring sentralverdien. Dette avspeilte i stor grad endringer i kursen mellom amerikanske dollar og japanske yen mot ECU. Etter ECU-tilknytningen var forholdet mellom norske kroner og ECU svært stabilt rundt sentralverdien, mens kronens verdi målt ved industriens effektive valutakurs viste betydelige svingninger.

Fra oktober 1990 til juni 1991 svekket industriens effektive valutakurs seg med 3,5 prosent for så å styrke seg med 2,5 prosent fra juni til desember 1991. Denne utviklingen må ses i sammenheng med kursutviklingen for amerikanske dollar og japanske yen, samt devalueringen av finske mark med 12,3 prosent 15. november 1991.

Høsten 1992 var preget av betydelig uro på valutamarkedene i Norden og i EU. Valutakrisene i Norden og i EU var i utgangspunktet delvis uavhengige, men virket også til å forsterke hverandre.

De mange kursjusteringene i Europa bidro i seg selv til svakere tillit til ordningen med faste kurser i Europa. Hver ny kursnedskrivning økte dessuten presset for konkurrerende nedskrivning i de øvrige landene, for å unngå at konkurransevnen ble for sterkt svekket.

Disse forholdene førte til en rekke ekstraordinære begivenheter på valutamarkedet:

- 8. september oppga Finland den faste valutakursen overfor ECU.
- 14. september ble italienske lire skrevet ned med 7 prosent overfor de andre EMS-valutaene.
- 17. september lot Italia sin valuta flyte, mens Storbritannia trakk seg helt ut av valutakurssamarbeidet i EMS (Det europeiske monetære systemet). Samtidig ble spanske pesetas nedskrevet med 5 prosent.
- 19. november lot Sverige kronen flyte.
- 22. november ble verdien av spanske pesetas og portugisiske escudos skrevet ned med 6 prosent overfor de andre EMS-valutaene.
- 23. november ble den islandske kronen devaluert med 6 prosent.
- 1. februar 1993 ble irske pund skrevet ned med 10 prosent overfor de andre EMS-valutaene.
- 13. mai ble verdien av spanske pesetas og portugisiske escudos skrevet ned med hhv. 8 prosent og 6 prosent overfor de andre EMS-valutaene.

Etter den svenske beslutningen om å la kursen flyte 19. november 1992 opplevde Norge en betydelig valutautgang. Fra begynnelsen av desember slo spekulasjoner mot flere av EU-valutaene over på norske kroner og stanset den påbegynte rentenedgangen. 10. desember ble svingningsmarginene for den norske kronen satt ut av kraft inntil videre. I løpet av dagen falt verdien av norske kroner med om lag 5 prosent mot ECU. Deretter styrket kronen seg noe. I hele 1993 og så langt i 1994 har den gjennomsnittlige verdien av norske kroner vært relativt stabil. Målt mot ECU har kronen ligget 3 – 4 3/4 prosent under den tidligere sentralverdien. I gjennomsnitt for 1993 var kronen 3,5 prosent lavere mot ECU i forhold til nivået 9. desember 1992 og 3,4 prosent lavere enn gjennomsnittet for 1992.

Gjennom første halvår 1993 syntes det som om spenningene innenfor det europeiske valutasystemet var redusert til tross for uroen i de iberiske valutamarkedene. Uroen blusset imidlertid opp igjen i juli med press først mot danske kroner og noe senere mot franske og belgiske franc. Uroen som toppet seg i begynnelsen av august, ledet fram til at svingningsmarginene rundt sentralverdiene for EMS-valutaene ble midlertidig utvidet til +/- 15 prosent. På bilateral basis ble Tyskland og Nederland enige om å holde fast på den tidligere svingningsmarginen på +/- 2 1/4 prosent for sine valutaer. Siden utvidelsen av svingningsmarginene i begynnelsen av august, synes spenningene innen det europeiske valutasystemet igjen å ha avtatt. Flere av valutaene lå tidlig i fjor høst under det tidligere nedre ytterpunktet rundt sentralverdien, men i løpet av høsten konvergente valutaene, og mot slutten av 1993 lå de fleste valutaene innenfor den tidligere nedre grensen.

Målt ved industriens effektive kronekurs svekket den norske kronen seg med 3,7 prosent fra 1992 til 1993. Denne utviklingen har bl.a. sammenheng med de valutakursendringene som er omtalt foran. I løpet av de fem første månedene i år har den norske kronen svekket seg ytterligere noe, og ligger nå om lag 2 1/2 prosent under gjennomsnitt for 1993 målt ved industriens effektive valutakurs. Den norske kronen har svekket seg mindre overfor ECU i samme periode. Dette henger bl.a. sammen med at svenske kroner og japanske yen har styrket seg noe de siste månedene. Industriens effektive valutakurs var i første halvdel av juni om lag 1 3/4 prosent svakere enn gjennomsnittet for hele 1993. Dersom en for 1994 antar at alle de bilaterale kurser som inngår i beregningen forblir uendret gjennom året fra det gjennomsnittlige nivået i første halvdel av juni, vil industriens effektive kronekurs svekkes med vel 2 prosent fra 1993 til 1994.

Vedlegg V

Definisjoner av en del lønnsbegreper

I dette vedlegget gis definisjoner på en del sentrale begreper som bl.a brukes i kapitlet om lønnsutviklingen.

Årslønn

Årslønn defineres som den samlede lønn (ekskl. overtidsgodtgjørelse) en lønnstaker vil oppnå i løpet av ett år dersom vedkommende har utført et fullt normalt årsverk. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper.

En lønnstaker vil normalt ha en del fravær i løpet av året. Ved beregning av årslønn forutsettes det at det gis full lønn under ferie, sjukefravær, permisjoner m.v.

Lønn pr. normalårsverk ifølge nasjonalregnskapet

Lønn ifølge nasjonalregnskapet omfatter kontantlønn medregnet overtidsbetaling, naturallønn og sosiale ytelser. Dette er således et mer omfattende lønnsbegrep enn det som nyttes ved beregning av årslønn, jf. definisjon av årslønn ovenfor. Antall normalårsverk framkommer som summen av antall heltidsansatte og antall deltidsansatte omregnet til heltid med dellønnsbrøken som vekt. Denne definisjonen innebærer at timeverksinnholdet i et normalårsverk er lik faktisk arbeidstid for heltidsansatte.

Overheng

Overhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Tariff tillegg og lønnsøkinger ellers blir ofte gitt til ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng og årslønnsvest er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen for ulike lønnstakergrupper fra ett år til det neste.

Avtalefestet normalarbeidstid

Avtalefestet normalarbeidstid er den arbeidstid pr. uke som gjelder for vedkommende lønnstakergruppe i følge tariffavtaler.

Den generelle normalarbeidstid er nå 37,5 t/uke. Imidlertid har flere grupper en lavere avtalefestet normalarbeidstid enn dette. I LO/NHO-området er f.eks avtalefestet normalarbeidstid fra og med 1987 37,5 t/uke for dagtidsarbeidere, 36,5 t/uke for 2-skiftarbeidere, 35,5 t/uke for døgnkontinuerlig- og turnusarbeid og 33,6 t/uke for helkontinuerlig skiftarbeid.

Tariffmessig lønnsøking

Tariffmessig lønnsøking er lønnsøking fastsatt i tariffEUavtaler som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger mellom arbeidstakernes og arbeidsgivernes organisasjoner. Tariffmessig lønnsøking kan være generelle tillegg, lavlønns tillegg, garantit tillegg (LO/NHO-området), tillegg på minstelønnsatser etc som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger.

Lønnsglidning

Lønnsglidning framkommer beregningsmessig som forskjellen mellom total lønnsøking i en bestemt periode og tariffmessig lønnsøking i den samme perioden. Lønnsglidningen blir dermed en restpost. Det er et sammensatt lønnsbegrep som bl.a omfatter lønnstillegg som er gitt ved lokale forhandlinger på de enkelte arbeidsplasser, økt fortjeneste p.g.a økt akkord eller strukturelle endringer i sysselsettingen, f.eks gjennom forskyvninger i timeverkene mellom bransjer med ulikt lønnsnivå eller endret bruk av skiftarbeid.

Omregnede timefortjenester i LO/NHO-området

For arbeidere i NHO-bedrifter baseres beskrivelsen av lønnsutviklingen på timefortjenesten omregnet til 37,5 t/uke. En del arbeidere har lavere arbeidstid p.g.a skiftarbeid. I en del bransjer/tariffområder hvor det forekommer skiftarbeid, er time-lønnsatsen for dette arbeidet fastsatt slik at fortjenesten pr. uke er den samme uansett hvilken arbeidstidsordning som gjelder. De som har lavere avtalefestet normalarbeidstid enn 37,5 t/uke, får vanligvis kompensasjon for dette. Kompensasjonen kan variere fra bransje til bransje, og den er inkludert i timefortjenestene i statistikken. For å kunne sammenlikne lønnstall bransjer i mellom, omregnes timefortjenestene slik at de tilsvarer en ukentlig arbeidstid på 37,5 timer.

Med utgangspunkt i faktisk timelønn medfører omregning til 37,5 t/uke at bransjer med mye skiftarbeid vil få et relativt lavere lønnsnivå enn før omregningen i forhold til bransjer hvor det er lite skiftarbeid.

Andre utgaver av dokumentet

Hent opp dokumentet i HTML-format

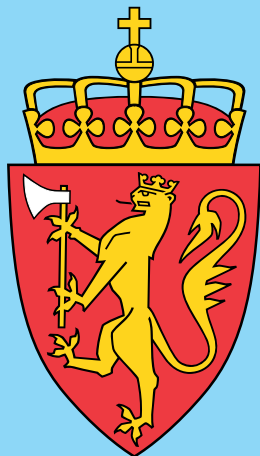
Slik ser det ut med Internett browser mot CD-ROM'en

 NORGES OFFENTLIGE UTREDNINGER NOU 1994:4
Kontrollen med «de hemmelige tjenester»
Innstilling fra EØS-kommisjonen, oppnevnt ved Kgl. resolusjon 24. september 1993 Avgitt 7. februar 1994
• Utsendelsesbrev   • Innhaldsforside
Utgiver: STATENS FORVALTNINGSTJENESTE SEKSJON STATENS TRYKKNING
Trykt utgave: ISSN: 0333-2306 ISBN: 82-583-0279-5 Trykk: Falch Hartvigrykk as, Oslo OSLO 1994
Elektronisk utgave: ISSN: 0806-2633 (NOU Computerfile) ⇒ ISBN: 82-583-0279-5 / DOCUMENT NOU 1994: 4 / NO HTML-versjon: Falch Informatikk as, Oslo

Du må ha en Internett browser for å gjøre dette

Hent opp i tekstformat (RTF)

 NORGES OFFENTLIGE UTREDNINGER
TITTEL
INNLEDNING
KAPITLER
VEDLEGG

NOU

NORGES OFFENTLIGE UTREDNINGER

1994

1995

1996

ODIN

HVIS DU
HAR INTERNETT

HJELP

BRUKERDOKUMENTASJON

MEDIE UAVHENGIG PUBLISERING